

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ВЛАДИСЛАВ ВЕРБЕЦЬ

**СОЦІОЛОГІЯ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ**

Навчально-методичний посібник

Рівне – 2005

УДК 316
ББК 60.5
В 31

Вербець В.В. Соціологія: теоретичні та методичні аспекти: Методичний посібник для студентів гуманітарних університетів. – Рівне: РДГУ, 2005. – 202 с.

У посібнику розглядаються теоретичні та методичні проблеми вивчення соціології як соціально-гуманітарної науки, репрезентується модульна система навчальних тем і подається нове бачення шляхів організації соціологічних досліджень діяльності засобів масової інформації, розвитку соціальних спільнот і молодіжних груп. Висловлювання теоретичного характеру супроводжуються суттєвими практичними напрацюваннями, які постають ілюстративним фоном теоретико-методологічних положень.

Автор: *В.В. Вербець* – кандидат педагогічних наук, професор кафедри політології та соціології РДГУ

Рецензенти: *В.І. Тарасенко* – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри історії та теорії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
В.Є. Савка – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету „Львівська політехніка”

Відповідальний за випуск: *С.С. Троян* – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політології та соціології РДГУ

ISBN 966-7631-84-2

ББК 60.5

Рекомендовано до друку науково-методичною радою РДГУ, протокол № 5 від 3.05.2004 р.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2005

Вступ

Процеси європейської інтеграції різних галузей життєдіяльності суспільств зумовлюють необхідність модернізації освітньої діяльності в контексті Болонського процесу. Досить масштабним завданням, яке передбачене Болонською декларацією, є запровадження системи академічних кредитів, аналогічної Європейській кредитно-трансферній системі (ECTS). Саме її можна розглядати як засіб підвищення мобільності студентів щодо переходу з однієї навчальної програми на іншу, включно з програмами післядипломної освіти. Ця система (ECTS) стане багатоцільовим інструментом визнання й мобільності, засобом реформування навчальних програм та передачі кредитів вищим навчальним закладам інших країн.

Упровадження основних елементів системи академічних кредитів передбачає шість ключових позицій:

- 1) уведення двоциклового навчання;
- 2) запровадження кредитної системи;
- 3) контроль якості освіти;
- 4) розширення мобільності;
- 5) забезпечення працевлаштування випускників;
- 6) забезпечення привабливості європейської системи освіти.

Його суть полягає у формуванні на перспективу загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка ґрунтується на спільності фундаментальних принципів функціонування. У методичному посібнику пропонуються елементи кредитно-модульної системи вивчення предмета „Соціологія” як першої спроби реалізації Болонського процесу – входження в єдиний європейський простір системи соціологічної освіти. Важливим моментом запровадження акумулюючої кредитної системи є можливість урахування всіх навчальних, наукових,

творчих і методично-організаційних досягнень студента не лише як процесу репродуктивного та повноцінного виконання навчального навантаження, але й участь їх у наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах та підготовка й захист есе, рефератів, дипломних і кваліфікаційних робіт на засадах самоактуалізації, самовдосконалення та самореалізації власного інтелектуального потенціалу особистості.

Курс “**Соціологія-1**” є першою частиною звичайного для західних університетів курсу “Вступ до соціології”. У цій частині даються початкові знання про предмет соціології, про її основні теоретичні напрями, дослідницькі методи, а також соціологічні уявлення про культуру і будову суспільства, соціальні структури і соціальні групи, соціальні організації та соціальні інституції, про соціалізацію, соціальну взаємодію, соціальні відхилення та соціальний контроль. У курсі також розглядаються соціальні аспекти процесу введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення та методологічні й теоретичні питання здобуття сучасних знань, умінь і навичок.

Мета курсу – набуття **знань**:

- історії формування предмета соціології, відмінностей його від предмета інших дисциплін;
- головних функцій соціології, головних цілей застосування соціологічного знання;
- уявлень про суспільство як складну систему соціокультурних зв’язків та відносин;
- пояснення того, що таке особистість, характеристик головних чинників, які формують особистість у процесі соціалізації, становлення та розвиток самосвідомості;

- головних типів механізмів формування соціальних ідеалів, цінностей, сенс дій, норм, зразків поведінки;
- понять соціальних статусів та соціальних ролей індивіда, розрізнення приписаних та утримуваних ролей, уявлень про процеси рольового навчання і спілкування, рольового конфлікту;
- про головні типи соціальних рольових зв'язків, визначення сутності соціальної дії та соціальних відносин;
- уявлення про те, що таке соціальна спільнота, чим зумовлена специфіка особливих інтересів спільноти та як пов'язані її особливі інтереси з інтересами більших спільнот, частиною яких вона є;
- головних закономірностей, джерел виникнення і розвитку масових рухів та їхньої типології;
- уявлень про відносини нерівності в суспільстві як підвалину соціальної стратифікації, виокремлення та описання головних страт сучасного українського суспільства;
- розуміння природи виникнення та розвитку соціальних груп, знання їхньої класифікації;
- змісту поняття “організація”, розуміння її цілей, структури, механізмів функціонування та зміни;
- характеристик функцій соціальних комунікацій, які складають процеси інформаційної взаємодії, комунікаційних мереж, засобів комунікації, пояснень механізму зворотного зв'язку.

Уміння та навички студентів з предмета “Соціологія”:

- дати характеристику соціологічного підходу до розуміння культури, відокремлення складників культури, пояснення того, як вона регулює поведінку у групах та суспільстві;

- описання механізмів соціальних відхилень, відмінностей культурно-засуджуваних та культурно-схвалюваних відхилень, пояснення їхніх особливостей;
- визначення поняття “соціальна інституція”, перелік різновидів і функцій соціальних інституцій, пояснення механізмів інституціоналізації на прикладі формування конкретної інституції;
- визначити та проаналізувати поняття “громадянське суспільство”;
- пояснення того, що таке “соціальна структура” та “соціальна стратифікація”, уміння виокремити головні елементи соціальної структури;
- охарактеризувати зміст, форми і джерела соціального контролю;
- визначити поняття “соціальний процес”, відокремлення головних різновидів процесів: диференціації, інтеграції, мобільності, соціального конфлікту;
- проаналізувати конкретні процеси: зміни в міграційних потоках, формування нових економічних і політичних структур, динаміку злочинності;
- пояснення природи та функцій, механізмів перебігу соціального конфлікту, сутності, природи й значення соціального консенсусу.

Навички з методики та техніки соціологічних досліджень:

- розробки програми соціологічного дослідження;
- використання методів наукового дослідження;
- формування різних типів вибіркового дослідження;
- використання методів аналізу первинної емпіричної інформації;

- працювати із соціальною статистикою, джерелами інформації;
- скласти аналітичний звіт про результати наукового дослідження та формування практичних рекомендацій.

Методи навчання:

- лекції, семінарські та практичні заняття, технології проведення соціологічних досліджень та самостійна аналітична робота;
- захист отриманих результатів досліджень на студентських навчально-методичних конференціях;
- підготовка публікацій за результатами соціологічних досліджень.

Методи оцінювання:

- поточне тестування, рейтингові оцінки за підготовку есе, рефератів та здійснення експертизи результатів соціологічного дослідження (вибірка n = 70).

Система оцінювання:

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою РДГУ
A	5 (відмінно)	90-100
BC	4 (добре)	75-89
DE	3 (задовільно)	60-74
FX	2 (незадовільно) з можливістю повторного складання	35-59
F	2 (незадовільно) з обов'язковим повторним курсом	1-34

FX означає „незадовільно” – необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання.

F означає „незадовільно” – необхідна значна подальша робота.

Рейтинг: семінарські заняття – **20** балів;
практичні заняття – **40** балів;
самостійна робота – **40** балів.

Індивідуальна (самостійна) робота (40 балів)

1. Організація та проведення соціологічного дослідження: розробка програми і методики вибірки, збір та аналіз емпіричної інформації – 25 балів.
2. Захист проекту – 15 балів.

Загалом на тестуванні й іспиті (заліку) студент повинен:

- демонструвати знання про становлення та розвиток соціології;
- обґрунтовано репрезентувати отримані знання;
- інтерпретувати і впроваджувати нову інформацію у відповідний контекст;
- демонструвати розуміння загальної структури соціологічного знання і його зв'язки з іншими галузями наукового пошуку;
- демонструвати розуміння і застосовувати методи критичного аналізу й розвитку соціологічної теорії;
- адекватно застосовувати предметно відповідні методи і технології;
- демонструвати розуміння якості наукового дослідження в цій галузі;
- репрезентувати розуміння соціального експерименту і перевірки наукових теорій та концепцій.

Розділ 1

Теоретичні передумови становлення соціології як науки

1.1. Тематичний план курсу “СОЦІОЛОГІЯ-1”

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Тема 1. Соціологія як соціально-гуманітарна наука

1. Методологічні й теоретичні засади соціологічного знання.
2. Предмет соціології та дискусії щодо галузей наукового аналізу.
3. Структура соціологічного знання: рівні, функції та принципи.

Тема 2. Становлення соціології як соціальної науки

1. Передумови виникнення соціології.
2. Концепція соціальної статистики та соціальної динаміки О.Конта.
3. Основні школи зарубіжної соціології: Е.Дюркгейм, М.Вебер, Г.Зіммель, Г.Спенсер, В.Парето, Т.Парсонс, П.Сорокін, Р.Мертон, Г.Тард, Ф.Тьонніс, Ю.Хабермас, Д.Хоманс.

Тема 3. Дослідницькі методи соціології

1. Етапи й технології соціологічного дослідження.
2. Методи соціології: аналіз документів, спостереження, експертне опитування й анкетування, інтерв'ю, фокус-група, моніторинг, теоретичні методи аналізу емпіричної інформації.

3. Вибіркові дослідження: тип та обсяг вибірки, відбір одиниць аналізу, репрезентативність і надійність результатів.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Тема 4. Культура як соціальне явище

1. Сучасна соціокультурна ситуація в Україні.
2. Національна культура як історично обумовлена форма духовної спільності людей.
3. Соціально-культурна діяльність і суспільство.

Тема 5. Соціалізація

1. Основні етапи соціалізації.
2. Інститути соціалізації та механізми взаємодії.
3. Ресоціалізація в сучасних умовах (аномія, стагнація, соціальний вибух тощо).

Тема 6. Соціальна взаємодія

1. Основні концепції соціальної взаємодії: інтеракціоністська, драматургічна, етнометодологічна, соціального обміну тощо.
2. Концепції структурної напруженості та конфлікту.
3. Соціальні властивості й соціальні наслідки взаємодії.

Тема 7. Девіація та соціальний контроль

1. Проблеми соціально-психологічної напруженості в суспільстві, регіоні, місті, селі.
2. Девіація як соціальне явище.
3. Соціальний контроль у суспільстві.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Тема 8. Соціальна структура суспільства: спільноти та соціальні групи

1. Соціальні системи: виникнення, функціонування, розвиток і занепад.
2. Соціальні організації, структури та спільноти.
3. Соціальні групи: типологія, структура, механізми взаємодії.

Тема 9. Соціально-групові явища

1. Соціальний статус і соціальні ролі.
2. Основні соціально-психологічні явища в групі.
3. Соціальні потреби, інтереси та орієнтації.

Тема 10. Соціальні організації та інституції в суспільстві

1. Типологія соціальних організацій.
2. Основні галузеві соціальні інститути.
3. Проблеми координації діяльності соціальних інститутів.

Тема 11. Соціальна стратифікація та соціальні класи

1. Соціальні класи: відмінності та суперечності.
2. Поняття стратифікації: типологія, соціальна нерівність, соціальні дистанції й бар'єри.
3. Соціологічна діагностика соціальної стратифікації в регіоні.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4

Тема 12. Расові та етнічні відносини

1. Раса. Етнос. Народ. Нація.
2. Предмет етнічної соціології.
3. Етнічні відносини, конфлікти та напруженість.

Тема 13. Вік, старіння та стратифікація за віком

1. Демографічна ситуація в регіоні.
2. Проблеми стратифікації за віком.
3. Наукові концепції вікових змін.

Тема 14. Стать і стратифікація за статтю

1. Гендерні класифікації: концепції соціальних очікувань та відмінностей.
2. Фемінізм як соціальне явище.
3. Біологічно-медичні, соціально-демографічні та психолого-культурологічні засади стратифікації за статтю.

1.2. Тематичний план курсу “СОЦІОЛОГІЯ-2”

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5

Тема 15. Глобальні проблеми сучасного розвитку суспільства

1. Основні тенденції та історичні передумови глобалізації суспільств.
2. Еволюційні та революційні теорії розвитку суспільства: Г.Спенсер, К.Маркс, М.Вебер, В.Парето, П.Сорокін, З.Бжезінський та інші.
3. Особливості перехідних періодів у суспільствах і динаміка соціальних трансформацій.

Тема 16. Становлення та розвиток концепцій еволюції суспільств

1. В.І. Вернадський як фундатор теорії розвитку і взаємодії природи, суспільства та людини.
2. Новітні концепції та соціальні технології розвитку суспільства й особистості.

Тема 17. Проблеми дослідження соціально-класових структур

1. Основні концепції соціальної структури суспільства.
2. Порівняльні характеристики класових, демографічних, соціальних та етнічних спільнот.
3. Основні напрями соціологічних досліджень соціально-класових структур.

Тема 18. Проблеми досліджень соціально-етнічних структур

1. Основні характеристики етнічних структур у регіоні, місті, селі тощо.
2. Проблеми напруженості міжетнічного характеру.
3. Основні напрями досліджень соціально-етнічних проблем.

Тема 19. Демографічні процеси та екологія

1. Демографічні проблеми державотворення.
2. Соціально-екологічні проблеми регіону.
3. Проблеми соціально-демографічного проектування.

Тема 20. Соціальні наслідки процесів глобалізації та урбанізації

1. Мегаполіс: міфи та реальність.
2. Соціальні аспекти урбанізації.
3. Морально-етичні проблеми глобалізації та урбанізаційних процесів в Україні.

Тема 21. Соціально-психологічні аспекти охорони здоров'я

1. Соціологія медицини: предмет, функції, напрями аналізу.
2. Соціальні аспекти здоров'я населення.
3. Феномен ЧАЕС: морально-етичні, соціально-психологічні, медичні та культурологічні аспекти.

4. Діагностика проблем наркоманії, алкоголізму, СНІДу та психічних захворювань серед молоді.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6

Тема 22. Соціологія політики

1. Політична ідентифікація суспільства.
2. Політичні відносини та інтереси.
3. Електоральна соціологія: методи і технології.

Тема 23. Соціальні рухи та масова поведінка

1. Основні концепції феномена “натовпу”, “маси”, “групи” тощо.
2. Механізми взаємодії різних соціальних спільнот.
3. Революція, війна, локальні конфлікти: соціальні та морально-психологічні аспекти.

Тема 24. Релігія та ідеологія

1. Основні форми суспільної свідомості.
2. Світогляд, світосприйняття, морально-етичні проблеми життєдіяльності особи.
3. Релігійна ідеологія та психологія.
4. Основні концепції духовного розвитку та морального занепаду суспільства (А.Тофлер, З.Бжезінський, П.Сорокін, А.Моль, Б.Малиновський).

Тема 25. Соціологія масової комунікації

1. Соціальні комунікації: типологія, функції, технології.
2. Громадська думка та особливості її репрезентації: моніторинг, „екзит-пол” тощо.
3. Електоральна соціологія та інформаційні (PR) технології.

Тема 26. Соціологія економіки, праці та дозвілля

1. Економічна соціологія: категорії, предмет, проблеми.
2. Праця: економічні, соціальні та психологічні аспекти.

3. Бюджет вільного часу, структура дозвілля, соціальна творчість і самопізнання особистості.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 7

Тема 27. Соціологія освіти й виховання

1. Розбудова системи освіти в контексті Болонського процесу: соціальні, економічні, морально-психологічні та професійно-кваліфікаційні аспекти.
2. Соціологічний аналіз мотивації навчання та професійної самовизначеності молоді.
3. Формування духовно-творчого потенціалу особистості.

Тема 28. Сексуальність, шлюб і сім'я

1. Основні концепції сексуальності (З.Фрейд, Е.Фромм, Г.Маркузе, І.Кон, К.Хорні та ін.).
2. Сім'я як соціальний інститут і мала соціальна група.
3. Шлюб: соціально-психологічні та морально-етичні проблеми.

Тема 29. Соціологія молоді

1. Типологія соціально-демографічних і соціокультурних характеристик молодіжних груп.
2. Предмет соціології молоді та основні етапи соціалізації.
3. Соціальний та духовно-творчий потенціал молоді.

1.3. Робоча програма курсу “СОЦІОЛОГІЯ-1”

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Тема 1. Соціологія як соціально-гуманітарна наука

1. Методологічні й теоретичні засади соціологічного знання.
2. Предмет соціології та дискусії про галузі наукового аналізу.
3. Структура соціологічного знання.

Семінарське заняття “Що вивчає соціологія?”

1. Предмет соціології: концепції та погляди.
2. Закони, функції, закономірності, соціальні процеси та дії.
3. Галузі використання результатів соціологічного аналізу.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Предмет соціології: основні дискусії та суперечності.
2. Проблеми розвитку соціології в Україні.
3. Взаємозв'язок соціології з іншими науками.
4. Основні галузі використання соціологічного знання.
5. Місце й роль соціології в розбудові незалежної держави.

Тема 2. Становлення соціології як суспільної науки

1. Передумови виникнення соціології.
2. Позитивізм у соціології.
3. Основні школи зарубіжної соціології.
4. Українська соціологічна школа.

Семінарське заняття “Історія становлення соціології”

1. Історія становлення соціологічної думки.
2. Основні школи зарубіжної соціології: О.Конт, Е.Дюркгейм, К.Маркс, М.Вебер, Г.Спенсер, В.Парето, Т.Парсонс, Р.Мертон, Г.Зіммель, П.Сорокін, Дж.Мід, Д.Тернер та інші.
3. Українська соціологічна школа: М.П. Драгоманов, В.Б. Антонович, М.М. Ковалевський, М.С. Грушевський, М.Шаповал, В.І. Вернадський, Є.І. Головаха, І.Бекешкіна, О.М. Балакірева, О.І. Вишняк, В.І. Волович, Є.І. Головаха, В.І. Тарасенко, М.В. Захарченко, В.І. Паніотто, Н.В. Паніна, В.М. Піча, І.М. Попова, Н.О. Победа, О.І. Погорілий, А.О. Ручка, М.О. Семашко, В.В. Танчер, В.Е. Хмелько, М.О. Шульга, Ю.І. Яковенко, О.О. Якуба, О.О. Яременко та інші.

Тематика рефератів і контрольних тез

1. Засновники соціології як соціально-гуманітарної науки.
2. Наукові погляди М.Вебера.
3. В.Парето як засновник теорії “циркуляції еліт”.
4. П. Сорокін: життєвий та творчий шлях.
5. Українська соціологічна школа.
6. Нові парадигми сучасної української соціології.
7. Соціологічні погляди українських учених, письменників, державних діячів та ін.

Тема 3. Дослідницькі методи соціології

1. Типологія, етапи та технології соціологічного дослідження.
2. Програма конкретного соціологічного дослідження.
3. Методи соціологічного дослідження.

Семінарське заняття “Метод у соціології”

1. Програма соціологічного дослідження.
2. Методи дослідження.
3. Вибіркові дослідження: обсяг вибірки, відбір одиниць аналізу, репрезентативність, валідність і надійність результатів соціологічного аналізу.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Гіпотеза в соціологічному дослідженні.
2. Концепція дослідження: структура, зміст, вимоги.
3. Методи соціологічного дослідження: порівняльні характеристики.
4. Вибірка в соціологічному дослідженні.
5. Основні етапи соціологічного аналізу.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Тема 4. Культура як соціальне явище

1. Національна культура як історично обумовлена форма духовної спільності людей.
2. Соціально-культурна діяльність і суспільство.
3. Сучасна соціально-культурна ситуація в Україні.
4. Основні культурологічні концепції.

Семінарське заняття “Культура як соціальне явище”

1. Культура: підходи, дефініції, функції, характерні ознаки.
2. Сучасна соціально-культурна ситуація в Україні.
3. Основні культурологічні концепції.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Соціально-культурне середовище особистості.
2. Молодіжна культура: „за” і „проти”.
3. Розбудова української національної культури: проблеми та суперечності.
4. Культура як галузь наукових досліджень.
5. Місце і роль культури у формуванні національної самосвідомості.

Тема 5. Соціалізація

1. Основні етапи та механізми соціалізації особистості: концепції Ч.Кулі, Г.Міда, З.Фройда, Ж.Піаже, Л.Колберг, Т.Шибутані.
2. Умови, засоби та інститути соціалізації.
3. Ресоціалізація в сучасних умовах: аномія та стагнація, маргінальність і амбівалентність.

Семінарське заняття “Соціалізація”

1. Соціалізація особистості: основні етапи, механізми та умови.
2. Інститути соціалізації: „за” і „проти”.
3. Ресоціалізація в суспільстві.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Соціалізація в умовах сільського регіону.
2. Соціалізація в умовах міста.
3. Характеристика основних бар'єрів у соціалізації.
4. "Вулиця" як феномен соціалізації учнівської молоді.
5. Мода як соціально-психологічний феномен.
6. Спілкування як фактор соціалізації.
7. Засоби масової інформації в системі соціалізації особистості.

Тема 6. Соціальна взаємодія

1. Основні концепції соціальної взаємодії.
2. Структурна напруженість: чинники та динаміка.
3. Соціальні відносини та психологічні бар'єри.

Семінарське заняття "Соціальна взаємодія"

1. Соціальна взаємодія між групами та спільнотами суспільства.
2. Соціально-психологічна напруженість: проблеми, діагностика і регулювання.
3. Соціальні відносини та психологічні бар'єри.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Соціальна взаємодія в суспільстві: умови і чинники.
2. Соціальна напруженість: ієрархія факторів та умов.
3. Соціальний "обмін" як соціально-психологічний феномен.
4. Відчуженість як фактор соціального конфлікту.
5. Толерантність як феномен соціального консенсусу.

Тема 7. Девіація та соціальний контроль

1. Соціально-психологічна напруженість як фактор трансформації суспільства.
2. Девіація як соціально-психологічне явище.
3. Феномен соціального контролю в суспільстві.

Семінарське заняття “Девіація та соціальний контроль”

1. Концепції відхиленої поведінки в суспільстві.
2. Соціально-психологічна напруженість у регіоні, місті, селі тощо.
3. Соціальний контроль: проблеми, норми та бар'єри.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Девіантна поведінка молоді.
2. Проблеми алкоголізму та наркоманії в суспільстві.
3. Формування конфліктного потенціалу в суспільстві.
4. Конфлікт „батьків та дітей”: соціальні та психологічні передумови.
5. Соціальні конфлікти в період розпаду тоталітарного суспільства.
6. Соціально-психологічне напруження та особливості виходу з кризи.
7. Соціальний контроль у суспільстві.
8. Соціологія конфлікту: нові парадигми.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Тема 8. Соціальна структура суспільства: спільноти та соціальні групи

1. Соціальні системи: виникнення, функціонування, розвиток та занепад.
2. Соціальні структури, інститути, спільноти, організації, об'єднання.
3. Соціальні групи: типологія, структура, механізми взаємодії.

Семінарське заняття “Соціальна структура суспільства”

1. Соціальні системи: структура та динаміка розвитку.
2. Соціальні групи: типологія, структура, взаємодія.
3. Методи вивчення групових явищ.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Соціальні системи: основні характеристики.
2. Соціальні спільноти: типи, функції, механізми взаємодії.
3. Соціальна поведінка як суспільний феномен.
4. Особистість у структурі суспільних відносин.
5. Соціально-групова взаємодія: динаміка та діагностика.
6. Методика діагностики групової взаємодії.

Тема 9. Соціально-групові явища

1. Соціальна комунікація.
2. Соціальний статус та соціальні ролі.
3. Основні соціально-психологічні явища в групі.
4. Соціальні інтереси, потреби й установки.
5. Соціально-психологічний клімат колективу: парадигми, діагностика, регулювання.

Семінарське заняття “Соціально-групові явища”

1. Комунікація в групі: засоби обміну, основні характеристики й закономірності.
2. Соціальний статус та рольовий набір.
3. Соціально-психологічний клімат у колективі: діагностика, формування, регулювання.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Соціально-класові відносини: динаміка, структура, ієрархія.
2. Комунікація в соціальній групі.
3. Засоби спілкування в групі.
4. Соціальні потреби та інтереси: проблеми формування і задоволення.
5. Соціально-психологічне напруження: чинники та проблеми вирішення.

Тема 10. Соціальні організації, інституції та суспільство

1. Соціальні організації: функції та напрямки діяльності.
2. Основні галузеві соціальні інститути.
3. Діагностика процесів управління в адміністративних, громадських і асоціативних організаціях.

Семінарське заняття “Соціальні організації, інститути та суспільство”

1. Класифікація та ієрархія підпорядкування.
2. Соціальні інститути: функції, структура й особливості взаємодії.
3. Діагностика діяльності соціальних структур та інститутів.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Державні інституції: проблеми ефективності й результативності.
2. Соціальні інститути виховання.
3. Погляди М.Вебера щодо функціонування соціальних організацій.
4. Менеджмент у соціальних організаціях.
5. Основні принципи управління в соціальних організаціях.
6. Сучасний політичний менеджмент: проблеми й перспективи.

Тема 11. Соціальні класи та концепції стратифікації

1. Соціальні класи: відмінності та суперечності.
2. Поняття стратифікації: соціальна нерівність і соціально-статусні бар'єри.
3. Соціальна стратифікація в регіоні як чинник злагоди та напруженості.

**Семінарське заняття “Соціальні класи
та концепції стратифікації”**

1. Класи та касти в суспільстві.
2. Основні концепції стратифікації в суспільстві.
3. Соціальна нерівність і соціальні бар'єри.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Марксистські концепції класових суперечностей.
2. Концепція соціальної стратифікації П.О. Сорокіна.
3. Соціально-статусна нерівність у суспільстві.
4. Концепції стратифікації: підходи, ієрархія, вимірювання.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4

Тема 12. Расові та етнічні відносини

1. Раса. Етнос. Народ. Національність. Ментальність.
2. Предмет етнічної соціології.
3. Етнічні відносини, конфлікти та напруженість.

Семінарське заняття “Расові та етнічні відносини”

1. Основні парадигми становлення суспільства, раси, етносу.
2. Етнічна соціологія як наука: роль та місце в процесах державотворення.
3. Етнічні конфлікти та напруженість.
4. Національна самосвідомість та ідентифікаційні практики.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Мова нації: соціально-лінгвістичні проблеми.
2. Проблеми міжнаціонального спілкування.
3. Проблеми відродження української національної культури.
4. Національні конфлікти: чинники, проблеми та умови виходу з кризи.

5. Національна ідеологія і національна самосвідомість.
6. Мовне та національне середовище: ієрархія і взаємозв'язок.
7. Етнічна культура: ідентифікаційні міфи та реальність.
8. Сучасні етнічно-соціальні проблеми в Україні.
9. Національний конформізм та етноцентризм.
10. Сучасні моделі асиміляції.
11. Національна та етнічна самосвідомість.
12. Ксенофобія і сепаратизм: підходи й напрями аналізу.
13. Етнічно-політична стабільність: механізми регулювання.

Тема 13. Вік, старіння та стратифікація за віком

1. Соціально-демографічні характеристики регіону, міста, села.
2. Стратифікація за віком: основні підходи та концепції.
3. Вікові зміни: соціально-економічні й морально-психологічні наслідки.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Соціально-демографічний портрет міста, села, вузівського колективу тощо.
2. Моделі демографічних портретів вікових груп: класифікація та ієрархія.
3. Міграція: соціально-економічні, культурно-психологічні й суспільно-демографічні аспекти.

Тема 14. Стать і стратифікація за статтю

1. Гендерні концепції соціально-рольових відмінностей.
2. Фемінізм як соціокультурне явище.
3. Біологічні, медичні, соціокультурні, психолого-фізіологічні засади вікової та статевої стратифікації.

Семінарське заняття “Стратифікація за статтю”

1. Стать як соціально-демографічний феномен.

2. Гендерні концепції соціально-рольових відмінностей.
3. Фемінізм як соціально-культурологічне явище.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Міфи та реалії фемінізму.
2. Гендерні дослідження в Україні: проблеми й перспективи.
3. Альтернативні форми шлюбно-статевого спілкування в Україні.
4. Міжстатеві стосунки: діагностика напруженості.
5. Фемінізм як соціокультурне явище в Україні.

СОЦІОЛОГІЯ-2

Курс є другою, заключною, частиною звичайного для західноєвропейських університетів курсу “Вступ до соціології”.

У цій частині викладаються початкові знання про соціальну стратифікацію та основні форми соціальної нерівності, про соціально-класові та соціально-етнічні структури, соціологічні уявлення про сексуальність, шлюб та сім'ю, релігію та ідеологію, економічні й політичні системи, системи освіти й охорони здоров'я як соціальні інституції. Висвітлюються також основні соціологічні уявлення про процеси відтворення населення, урбанізацію, взаємодію суспільства з природним довкіллям, колективну поведінку та соціальні рухи, реформи та революції, інші форми соціальних змін, розвиток технологій та еволюцію суспільства.

Відповідно до передумов входження України до єдиної Європейської зони вищої освіти є досягнення системою вищої освіти України цілей Болонського процесу. Тому в процесі вивчення другої частини курсу студенти повинні:

- мати знання спеціальних розділів дисципліни на вищому рівні, що на практиці означає ознайомлення з найновішими теоріями, інтерпретаціями, методами і технологіями;
- критично оцінювати й інтерпретувати найновіші досягнення в теорії та практиці;
- бути достатньо компетентними у проведенні самостійних досліджень та інтерпретувати досягнення на вищому рівні;
- зробити оригінальний, хоча й обмежений, внесок згідно з канонами дисципліни, тобто звіт про проведене соціологічне дослідження з відповідним відгуком фахівця та репрезентацією в ЗМІ;
- виявляти оригінальність і творчість у застосуванні знань;
- розвивати професійну компетентність.

Вивчення проблем суспільства може бути продовжено в курсах: „Класичні соціологічні теорії”, „Соціологія політики”, „Електоральна соціологія”, „Соціальна структура суспільства та теорії стратифікації”, „Методи соціологічних досліджень”.

Методи навчання: лекції із застосуванням фрагментарного опитування, робота над теоретичним узагальненням результатів проведених соціологічних досліджень, написання есе та аналітичного звіту й репрезентація результатів досліджень на студентських навчально-практичних конференціях.

Методи оцінювання: поточне тестування, оцінки за глибину соціологічного аналізу, оцінка за реалізацію дослідницького проекту та його захист, письмовий тест.

Шкала оцінювання ECTS

Оцінка ECTS	Відсотки студентів, які досягають відповідної оцінки	Визначення
A	10	„Відмінно” – відмінне виконання з незначною кількістю помилок
B	25	„Дуже добре” – вище середнього рівня з кількома помилками
C	30	„Добре” – у загальному правильна робота з певною кількістю помилок
D	25	„Задовільно” – непогано, але зі значною кількістю недоліків
E	10	„Достатньо” – виконання задовольняє мінімальні критерії
FX	-	„Незадовільно” – потрібно попрацювати перед тим, як отримати залік
F	-	„Незадовільно” – необхідна серйозна подальша робота

1.4. Робоча програма курсу “СОЦІОЛОГІЯ-2”

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5

Тема 15. Глобальні проблеми сучасного розвитку суспільства

1. Особливості перехідного періоду в Україні.
2. Основні концепції трансформації суспільств на межі XX-XXI століть.

3. Проблеми вивчення міждержавних відносин пост-тоталітарної епохи.

Семінарське заняття “Глобальні проблеми розвитку суспільства”

1. Основні тенденції та історичні передумови становлення й розвитку суспільства.
2. Еволюційні та революційні теорії розвитку суспільств.
3. Особливості перехідних періодів та соціальних трансформацій.
4. Теоретико-методологічні проблеми вивчення міждержавних відносин.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Суспільно-політична трансформація в Україні: проблеми формування демократичного суспільства.
2. Еволюційні процеси посттоталітарного суспільства: об’єктивні й суб’єктивні передумови.
3. Міжнародні соціологічні дослідження суспільно-трансформаційних процесів.
4. Основні теорії й концепції становлення та розвитку суспільства (Г.Спенсер, М.Вебер, К.Маркс, В.Парето, П.Сорокін, З.Бжезінський та інші).

Тема 16. Розвиток сучасних концепцій еволюції суспільств

1. Моделі розвитку сучасних суспільств: історичні, соціальні та політологічні аспекти.
2. В.І. Вернадський – фундатор теорії розвитку і взаємодії природи, суспільства, людини.
3. Соціотехнологічні та соціоінженерні концепції: В.І. Тарасенко, О.О. Іваненко.

**Семінарське заняття “Еволюція суспільства
та розвиток технологій”**

1. Основні концепції розвитку суспільств.
2. Ноосфера як категорія розвитку цивілізації, суспільства й особистості.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Суспільство XXI століття: моделі розвитку.
2. Ноосфера як планетарний феномен розвитку.
3. НЛО: соціальні міфи, надії, сподівання.
4. Пострадянські суспільства: становлення, стагнація, руйнація, розбудова.
5. “Технотронні” суспільства: міфи та реалії.
6. Майбутнє України: погляд у майбутнє.
7. Теорії виникнення й розвитку цивілізацій.

**Тема 17. Проблеми дослідження
соціально-класових структур**

1. Основні концепції соціальної структури суспільства.
2. Порівняльні характеристики суспільно-класових, соціально-демографічних і територіально-регіональних спільнот.
3. Об’єктивні й суб’єктивні методи дослідження суспільних структур.
4. Формування соціально-статусних спільнот у регіоні.

**Семінарське заняття “Дослідження
соціально-класових спільнот”**

1. Соціально-класова структура суспільства: погляди, класифікації, мобільність тощо.
2. Основні спільноти в суспільстві: “горизонтальна” й “вертикальна” диспозиції.
3. Методи дослідження суспільних структур.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Основні стратифікаційні моделі соціальної структури суспільства.
2. Соціальна і професійна мобільність у суспільстві.
3. Соціально-класові орієнтації та установки в регіоні.
4. Проблеми формування соціально-класових структур у посттоталітарному просторі.

Тема 18. Проблеми дослідження соціально-етнічних структур

1. Соціально-етнічна структура населення в регіоні.
2. Особливості етнічних і національних відносин у період трансформації суспільства.
3. Аналіз напруженості та конфліктного потенціалу.

Семінарське заняття “Дослідження соціально-етнічних структур регіону, міста, села”

1. Расові, етнічні й національні відмінності населення.
2. Дослідження проблем етногенезу та етнічної напруженості серед різних соціальних груп.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Національна ідея як умова державотворення.
2. Національна гідність сучасника процесів розбудови демократичного суспільства.
3. Особливості етнічної напруженості в країні, регіоні, місті тощо.
4. Аналіз етнічної, національної та професійної ідентифікації в регіоні.
5. Націоналізм як соціальне та політико-етичне явище.

Тема 19. Демографічні процеси та екологія

1. Соціально-демографічні проблеми регіону.
2. Соціально-екологічна ситуація в країні, регіоні, місті, селі.

Семінарське заняття “Демографічні проблеми в регіоні та екологія”

1. Демографічна ситуація в країні: економічні, соціальні та культурологічні аспекти.
2. Інвайронментальні теорії сучасності.
3. Соціально-екологічні проблеми регіону.

Тема 20. Процеси урбанізації

1. Соціально-економічні проблеми урбанізації.
2. Мегаполіс: міфи та реальність.
3. Проблеми міста, регіону, країни.

Семінарське заняття “Урбанізація як соціально-економічний феномен”

1. Проблеми урбанізації в Україні.
2. Інфраструктура міста, регіону, країни.
3. Соціально-психологічні проблеми урбанізації.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Майбутнє України: альтернативи урбанізації.
2. Проблеми великого міста.
3. Моделі народонаселення в Україні.
4. Соціально-екологічна система міста: урбанізація та глобалізація.

Тема 21. Соціологія охорони здоров'я

1. Предмет соціології медицини.
2. Феномен ЧАЕС: морально-етичні, соціально-психологічні та медичні аспекти.
3. Проблеми алкоголізації та наркотизації населення, психічні захворювання, СНІД тощо.

Семінарське заняття “Охорона здоров'я”

1. Соціологічний аналіз проблем здоров'я населення.

2. Соціально-психологічні та морально-етичні проблеми здоров'я нації, спільноти, особистості.
3. Алкоголізм і наркоманія як соціально-психологічне явище.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Здоровий спосіб життя молоді: проблеми та шляхи реалізації.
2. Трагедія нації (ЧАЕС): уроки історії.
3. Соціально-психологічне напруження: медичні та психологічні аспекти.
4. Спорт і фізична культура в житті молоді.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6

Тема 22. Політична система, держава, суспільство

1. Соціологія політики.
2. Соціологія політичних відносин.
3. Соціальні інститути політики: ефективність і суперечності функціонування.
4. Соціологія громадської думки.

Семінарське заняття “Соціологія політики”

1. Політична соціологія.
2. Електоральна соціологія.
3. Соціологія громадської думки.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Політичний устрій держави: соціологічний аналіз.
2. Соціально-політичний моніторинг: проблеми діагностики орієнтацій, запитів і потреб різних груп населення.
3. Формування іміджу політичних партій та лідерів.
4. Політика і громадська думка: міфи та реальність.

5. Тактика і стратегія передвиборчої боротьби в суспільстві: PR та політичні технології.

Тема 23. Масова поведінка і соціальні рухи

1. Революція, війна, локальні конфлікти: глобально-політичні та соціально-економічні проблеми.
2. Геополітичні процеси в Україні: напрямки й суперечності.
3. Основні концепції функціонування спільнот: “натовп”, “маса”, “стихійна воля” тощо.
4. Механізми взаємодії різних соціальних спільнот.

Семінарське заняття “Масова поведінка і соціальні рухи”

1. Механізми взаємодії різних соціальних спільнот.
2. Революція, війна, локальний конфлікт: соціально-економічні та глобально-політичні проблеми.
3. Геополітичні процеси в Україні.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Революція як соціально-політичне явище.
2. Війна: військово-політичний конфлікт.
3. Геополітика в Україні: напрямки та динаміка.

Тема 24. Релігія та ідеологія

1. Основні характеристики форм суспільної свідомості.
2. Релігійна ідеологія та психологія.
3. Світогляд і світосприйняття особистості.

Семінарське заняття “Соціологія релігії”

1. Ідеологія в суспільстві: структура, функції.
2. Релігійна свідомість і психологія.
3. Основні напрямки соціологічного аналізу проблем ідеології та релігії.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Конфесійна ситуація в регіоні: порівняльні характеристики.
2. Ідеологія державотворення в Україні.
3. Релігія як соціальний інститут.
4. Релігія як соціально-психологічне явище.
5. Механізми формування ідеології та релігійної свідомості.

Тема 25. Соціологія масової комунікації

1. Основні концепції становлення та розвитку соціальних комунікацій.
2. Засоби масової інформації.
3. Основні характеристики аудиторії ЗМІ.

Семінарське заняття „Соціологія масової комунікації”

1. Структура системи масової комунікації.
2. Соціальні комунікації в суспільстві.
3. Особливості діагностики діяльності системи масової комунікації.

Тема 26. Соціологія економіки, праці та дозвілля

1. Предмет соціології економіки.
2. Основні категорії праці: соціологічні аспекти.
3. Соціологія дозвілля: бюджет часу, структура і зміст.
4. Взаємозв'язок економіки, праці та дозвілля.

Семінарське заняття “Соціологія економіки, праці та дозвілля”

1. Соціологія економіки та ринкових відносин.
2. Праця: соціально-економічні та морально-психологічні аспекти.
3. Соціологія дозвілля: вільний час, творчість, самореалізація.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Задоволеність працею: соціально-психологічні проблеми.
2. Соціально-психологічний клімат колективу: формування й діагностика.
3. Вільний час як умова для розвитку особистості.
4. Дозвілля особистості як чинник реалізації духовно-творчого потенціалу.
5. Мотивація трудової діяльності молоді: диспозиція та мобільність особистості.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 7

Тема 27. Соціологія освіти

1. Структура системи освіти: соціальні, економічні та соціально-психологічні аспекти.
2. Мотивація навчання і вибору професії.
3. Проблеми перекваліфікації та підвищення професійної мобільності.

Семінарське заняття “Соціологія освіти”

1. Предмет соціології освіти.
2. Структура освіти в Україні: порівняльні характеристики.
3. Діагностика процесів освіти і здобуття професії.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Мотивація навчання та професійна визначеність.
2. Рейтинг професій: психологічні й соціальні характеристики.
3. Альтернативні заклади освіти: соціологічний аналіз.
4. Орієнтації та соціальні установки молоді в галузі освіти.
5. Модель спеціаліста і регіональні потреби у фахівцях.

Тема 28. Сексуальність, шлюб і сім'я

1. Основні концепції сексуальності та сім'ї (Е.Гідденс, І.Кон, О.Конт, Н.Смелзер, З.Фройд, Е.Фромм, К.Хорні та інші).
2. Соціальний інститут сім'ї: функції, структура, влада, морально-етичні проблеми.
3. Основні види шлюбних відносин.

Семінарське заняття “Соціальні проблеми шлюбу та сім'ї”

1. Сексуальність: соціально-психологічні та морально-етичні аспекти.
2. Сім'я як соціальний інститут і мала соціальна група.
3. Традиційні та альтернативні форми шлюбних відносин.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Соціальні проблеми молоді сім'ї.
2. Сім'я як соціальний інститут.
3. Сексуальність як соціально-психологічний феномен.
4. Альтернативні форми шлюбних відносин.
5. Сім'я майбутнього: проблеми й перспективи.

Тема 29. Соціологія молоді

1. Соціально-демографічні характеристики молодіжних груп.
2. Предмет соціології молоді.
3. Формування духовно-творчого потенціалу молоді.

Семінарське заняття „Соціологія молоді”

2. Основні типологічні групи молоді.
3. Соціально-демографічні ознаки молодого покоління.
4. Соціальний і духовно-творчий потенціал молоді.

Тематика рефератів та контрольних тез

1. Репродуктивні орієнтації серед молоді: соціально-психологічні проблеми.
2. Захист довкілля – основа прогресу суспільства.
3. Соціально-екологічні проблеми сучасності.
4. Моделі народжуваності в регіоні: соціально-демографічний аспект.

1.5. Проблемні питання з курсу “СОЦІОЛОГІЯ-1”

1. Передумови становлення соціології як соціально-гуманітарної науки.
2. Єдність теоретичного та емпіричного в соціології.
3. Взаємозв'язок соціології з іншими науками.
4. Основні напрямки соціологічного аналізу суспільних процесів.
5. Структура соціологічного знання.
6. Основні функції соціології: місце і роль соціології у вивченні трансформаційних змін у суспільстві.
7. Основні етапи становлення та розвитку соціології як теоретико-емпіричної науки.
8. Основні школи західної соціологічної думки.
9. Позитивізм у соціологічному знанні.
10. Соціологічні погляди українських учених кінця XIX – початку XX століття.
11. Соціальна структура суспільства: основні класифікації.
12. Методи соціологічного аналізу проблем суспільства.
13. Програма конкретного соціологічного дослідження.
14. О.Конт як теоретик розвитку суспільства.
15. Соціологічна теорія Е.Дюркгейма.
16. М.Вебер: основні погляди.
17. В.Парето – фундатор теорії “циркуляції еліт”.

18. Німецька соціологічна школа наприкінці XIX – початку XX століття.
19. Наукові розвідки П.Сорокіна в Росії та за кордоном.
20. Марксистська соціологія: міфи, оцінки й суперечності.
21. Основні ідеї Хосе Ортега-і-Гасет („Бунт мас”).
22. З.Бжезінський: політик, філософ, соціолог.
23. Соціальні системи та основні соціальні інститути в суспільстві.
24. Соціальні групи: типологія та структура.
25. Соціальна взаємодія: теорія і практика.
26. Класова структура суспільства.
27. Соціальний статус і соціальні ролі особистості.
28. Групова динаміка, комунікація, адаптація, інтеріоризація, конформізм.
29. Соціалізація: етапи, механізми, парадигми.
30. Ресоціалізація: підходи та вихід із кризи.
31. Девіація в суспільстві: основні погляди.
32. Культура як соціальна підсистема: функції, структура, основні ознаки, динаміка.
33. Проблеми відродження української національної культури: бар’єри, тенденції, перспективи.
34. Сучасна соціокультурна ситуація в Україні.
35. Основні соціально-демографічні групи в регіоні.
36. Галузі використання результатів соціологічного аналізу соціального життя суспільства.
37. Соціально-етнічна структура суспільства, регіону, міста тощо.

Вимоги до відповіді:

- 1) обґрунтованість актуальності;
- 2) логічність і послідовність;
- 3) евристичність та ерудиція.

1.6. Проблемні питання з курсу “СОЦІОЛОГІЯ”
(заочний факультет)

1. Соціологія як наука: функції, рівні, погляди, парадигми.
2. Взаємозв'язок соціології з іншими науками.
3. Предмет соціології та дискусії щодо кола вивчення проблем.
4. Метод соціології: методологічні й теоретичні засади.
5. Структура суспільства: основні погляди.
6. Стратифікаційні моделі соціальної структури суспільства.
7. О.Конт – філософ-позитивіст-соціолог.
8. Е.Дюркгейм – творець соціологічної теорії.
9. Еволюційна теорія Г.Спенсера.
10. М.Вебер – основні кути зору протестантської етики.
11. Культура як соціальна підсистема.
12. Девіація як соціальний процес: аномія, стагнація, ресоціалізація.
13. Соціальні інститути, соціальні процеси, явища тощо.
14. Соціальні організації, спільноти, групи.
15. Соціологія етнічних відносин, конфліктів тощо.
16. Національний конформізм і етноцентризм.
17. Молодь як соціально-демографічна спільнота: основні погляди та аналіз кризових явищ.
18. Соціалізація: етапи, механізми, засоби, парадигми тощо.
19. Соціологія політики.
20. Соціологія ідеології та релігії.
21. Соціологія економіки та праці.
22. Соціологія управління.
23. Соціологія освіти.
24. Соціологія виховання.
25. Соціологія культури і мистецтва.
26. Соціологічні погляди українських учених.
27. П.Сорокін – фундатор гуманістичної соціології.

28. Т.Парсонс– основні ідеї та погляди.
29. В.Парето – основні аспекти теорії ”циркуляції еліт”.
30. Р.Мертон – теоретик концепції соціальної аномії.
31. Основні напрямки соціологічних досліджень суспільних процесів.
32. Галузі використання результатів соціологічних досліджень.
33. Міжгалузеві, міжнародні та регіональні соціологічні дослідження.

1.7. Іспитові завдання з предмета “СОЦІОЛОГІЯ”

1. Теоретичні й методологічні аспекти соціологічного знання.
2. Єдність теоретичного та емпіричного в соціології.
3. Взаємозв’язок соціології з іншими науками.
4. Структура соціологічного знання.
5. Основні функції соціології.
6. О.Конт як засновник соціальної науки.
7. Е.Дюркгайм як творець соціологічної теорії.
8. Г.Спенсер – фундатор еволюційної теорії розвитку суспільства.
9. В.Парето та проблеми формування політичної еліти держави.
10. Німецька соціологічна школа та сучасність.
11. Американська соціологічна думка.
12. Основні школи соціологічного аналізу проблем економіки.
13. Українська соціологічна думка кінця XIX – початку XX століття.
14. Наукові соціологічні агенції в Україні.
15. Соціальна структура суспільства.
16. Стратифікаційні моделі структури суспільства.

17. Культура як соціальна підсистема.
18. Програма конкретного соціологічного дослідження.
19. Соціальна взаємодія: теорія і практика.
20. Соціальні групи та механізми групової взаємодії.
21. Соціалізація особистості.
22. Соціальний статус і соціальні ролі особистості.
23. Девіація як соціально-психологічне явище.
24. Ресоціалізація та основні проблеми деградації особистості.
25. Психологічні концепції З. Фрейда, Е. Фромма, Г. Маркузе та ін.
26. Соціально-етнічна структура суспільства.
27. Соціальні інститути: функції та напрямки діяльності.
28. Основні напрямки соціологічних досліджень проблем молоді.
29. Основні напрямки соціологічних досліджень проблем молоді сім'ї.
30. Напрямки вивчення проблем девіації в суспільстві.
31. Соціально-групові явища: комунікація, адаптація, ідентифікація, лідерство, соціально-психологічний клімат колективу тощо.
32. П.Сорокін та проблеми "гуманістичної соціології".
33. Основні напрямки соціологічного аналізу проблем міжнаціональних відносин.
34. Сучасна соціально-культурна ситуація в Україні.
35. Соціальний конформізм та адаптація в суспільстві.
36. Проблеми соціальної та професійної мобільності в українському суспільстві.
37. Соціологічний аналіз проблем працевлаштування молоді.
38. Стратифікаційні моделі статі, віку, освіти тощо.
39. Соціологія сім'ї.
40. Основні напрямки соціологічного аналізу політичних процесів в Україні.
41. Соціологія ідеології.

42. Соціологія релігії.
43. Соціологія політики.
44. Соціологія управління.
45. Соціологія громадської думки.
46. Електоральна соціологія.
47. Соціологія молоді.
48. Соціологія виховання.
49. Методи соціологічного аналізу проблем суспільства.
50. Експеримент у соціології.
51. Методика створення соціологічного інструментарію.
52. Проблеми надійності емпіричної інформації в соціологічному дослідженні.
53. Етнічні відносини і конфлікти.
54. Соціометричні методи та галузі діагностики групової взаємодії.
55. Соціоніка як галузь соціально-психологічного аналізу проблем особистості.
56. Концепція соціологічного дослідження.
57. Етапи соціологічного дослідження.
58. Класи, спільноти, страти і соціальні групи в суспільстві.
59. Соціологія вільного часу.
60. Соціологія села.
61. Соціологія глобальних проблем сучасності.

Вимоги до відповіді:

- 1) актуальність проблеми;
- 2) аргументованість викладу навчального матеріалу;
- 3) логічність відповіді;
- 4) евристичність і ерудиція.

Рейтинг: семінарські заняття – 40 балів;
практичні заняття – 20 балів;
самостійна робота – 40 балів.

1.8. ТЕМАТИКА
факультативів та спецсеінарів з курсу
“СОЦІОЛОГІЯ”

1. Політична культура молоді.
2. Соціологія молодіжної культури.
3. Етнічна соціологія.
4. Культура міжнаціонального спілкування.
5. Соціальні проблеми молоді сім'ї.
6. Соціокультурні методики і технології.
7. Соціологія музики.
8. Соціологія театру.
9. Соціологія фізичної культури і спорту.
10. Соціологія кіно.
11. Соціологія бібліотеки.
12. Соціологічні аспекти менеджменту.
13. Соціологія девіантної поведінки молоді.
14. Соціологічний аналіз соціально-психологічної напруженості.
15. Діагностика соціальної та професійної мобільності молоді.
16. Соціологія міста.
17. Соціологія села.
18. Діагностика фахової підготовки молоді.
19. Соціологічний аналіз традиційної народної культури регіону.
20. Діагностика музичних інтересів молоді.
21. Соціологічний аналіз культурно-творчих потреб та інтересів молоді.
22. Експертне вивчення проблем соціально-культурної ситуації в регіоні.
23. Соціальний моніторинг: проблеми діагностики економічних, політичних, соціальних, психологічних проблем сучасності.

24. Діагностика духовно-творчого потенціалу студентської молоді.
25. Електоральна поведінка молоді: парадигми та моделі.

1.9. СТРУКТУРА

звіту про результати соціологічного дослідження

1. Обґрунтування актуальності проблеми: негаразди, бар'єри, суперечності, перспективи.
2. Аналіз різних поглядів на проблему дослідження.
3. Мета і завдання дослідження.
4. Об'єкт і предмет дослідження: логічна взаємозалежність.
5. Основні поняття – дефініція та операціоналізація.
6. Наукова новизна та практична значущість дослідження.
7. Аналіз зв'язків і залежностей.
8. Гіпотеза дослідження.
9. Методика вибірки: обсяг, обґрунтування методики відбору одиниць аналізу, репрезентативність, стійкість і валідність емпіричної інформації.
10. Основні характеристики вибіркової сукупності.
11. Основні характеристики об'єкта дослідження: економічні, соціальні, демографічні, етнічні, культурологічні, психологічні, інформаційні аспекти.
12. Основні результати соціологічного дослідження: одномірний та багатомірний аналізи емпіричної інформації (коефіцієнти кореляції, дисперсія тощо).
13. Теоретичний аналіз результатів.
14. Графічна інтерпретація результатів дослідження.
15. Висновки дослідження: прогнозуючі оцінки, експертні оцінки, екстраполяльні моделі тощо.
16. Практичні рекомендації.

17. Додатки: масиви анкет, бланки інтерв'ю, протоколи спостережень та впровадження, діаграми, гістограми, полігони розподілень тощо.

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте основні соціологічні концепції сучасного розвитку України.
2. З яких елементів складається програма соціологічного дослідження?
3. У чому полягає репрезентативність вибірки та її основні ознаки?
4. Що пояснює дисперсія в соціологічному дослідженні?
5. За якими характеристиками відбувається інтерпретація отриманих емпіричних результатів?
6. З яких розділів складається звіт про результати соціологічного дослідження?
7. З яких структурних компонентів складається анкета?
8. Охарактеризуйте соціологічні дослідження в бізнесі: вивчення ринку, планування рекламних кампаній тощо.
9. Проаналізуйте причини ймовірності соціальних конфліктів у сучасній Україні.

Тематика соціологічних досліджень

1. Імідж внз: моніторинг процесів пізнання, спілкування та дозвілля.
2. Проблеми мотивації навчання: соціально-професійний портрет студента.
3. Умови та чинники девіації в молодіжному середовищі.
4. Соціологічний аналіз ефективності освітніх технологій.
5. Проблеми безробіття серед молоді: вихід із кризи.
6. Умови формування та реалізації інтелектуального потенціалу молоді.
7. Соціологічний аналіз фахової підготовки молоді: проблеми й перспективи.

8. Вільний час молоді: аналіз бюджету часу та структури творчих занять.
9. Інтернет як умова інтелектуальної творчості молоді.
10. Парламентські та президентські вибори: соціально-політичні технології.

**1.10. Список основних підручників та посібників
з предмета „СОЦІОЛОГІЯ”**

1. Гіденс Е. Соціологія. – К., 1999.
2. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від античності до поч. ХХ ст. – К., 1993.
3. Захарченко М.В., Бурлачук В.Ф., Молчанов М.О. та ін. Соціологічна думка України. – К., 1996.
4. Кравченко А.И. Введение в социологию. – М., 1995.
5. Лукашевич Н.П., Туленков Н.В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. – К., 1999.
6. Монсон П. Лодка на аллее парка. Введение в социологию. – М., 1995.
7. Основы социологии: курс лекций / Под ред. А.Т. Эфендиева. – М., 1993.
8. Піча В.М. Соціологія. – К., 1999.
9. Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ ст. – К., 1996.
10. Ручка А.О., Танчер В.В. Курс історії теоретичної соціології. – К., 1995.
11. Ручка А.О., Танчер В.В. Очерки истории социологической мысли. – К., 1992.
12. Смелзер Н. Социология. – М., 1994.
13. Социология / Т.В. Осипов, А.Б. Кобыща, М.Р. Тульчинский и др. – М., 1995.
14. Соціологія / Навч. пос.: Упор. П.П. Марчук. – Тернопіль, 1998.
15. Соціологія / Під ред. В.Г. Городяненко. – К., 1999.

16. Фролов С.С. Социология. – Изд. 2-е. – М., 1997.
17. Черниш Н.Й. Соціологія. Курс лекцій. – Львів, 1996.
18. Черниш Н.Й. Соціологія. Курс лекцій. – Львів, 1998.
19. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии. – М., 1969.
20. Краткий словарь по социологии / Под ред. Д.Гвишиани. – М., 1989.
21. Социология: Словарь-справочник: В 4-х т. – М., 1990.
22. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Під ред. В.І. Воловича, В.І. Тарасенка – К., 1998. – 736 с.

Список рекомендованої літератури

1. Андреевков В.Г., Сотникова Г.Н. Телефонное интервью. – М.: Наука, 1989. – 175 с.
2. Бутенко И.А. Анкетный опрос как общение социолога с респондентом. – М.: Наука, 1989. – 176 с.
3. Вербець В.В. Методологія та методика соціологічних досліджень. – Острог.: Національний ун-т “Острозька академія”. – 2001. – 183 с.
4. Вербець В.В. Соціально-педагогічний моніторинг у вузі: методологія, методи, організація. – Рівне: РДГУ, 2003. – 309 с.
5. Вербець В.В. Діагностика формування та реалізації духовно-творчого потенціалу студентської молоді. – Рівне: РДГУ. – 147 с.
6. Вишняк О.І. Електоральна соціологія: історія, теорії, методи. – К.: Ін-тут соціології НАНУ, 2000. – 308 с.
7. Волович В.И. Надежность информации в социологическом исследовании. – К.: Наук. думка, 1974. – 135 с.
8. Галіцин В.К. Системи моніторингу: Монографія. – К.: КНЕУ, 2000. – 321 с.

9. Глущенко В.В. Прогнозирование. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: СПГУВК, 1999. – 245 с.
10. Городяненко В.Г. Социологический практикум. – К., 1999. – 160 с.
11. Гречихин В.Л. Лекции по методике и технике социологических исследований. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 232 с.
12. Грушевська С. Конфлікт: етико-психологічний аналіз. – К.: Наук. світ, 2000. – 213 с.
13. Докторов Б.З. О надежности измерения в социологических исследованиях. – Л.: Наука, 1979. – 127 с.
14. Здравомыслов А.Г. Методология и процедура социологических исследований. – М.: Мысль, 1969. – 205 с.
15. Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації: документи і матеріали 2003-2004 рр.: Методичний посібник. / Р.М. Постоловський, А.М. Воробйов, В.І. Тищук. – Рівне:РДГУ, 2004. – 37с.
16. Кредитні технології кредитно-модульної системи організації навчального процесу в ЄСПК: Методичний посібник / Р.М. Постоловський, А.М. Воробйов, В.І. Тищук. – Рівне: РДГУ, 2004. – 55 с.
17. Как провести социологическое исследование / Под ред. М.К. Горшкова, Ф.Э. Шереги. – М.: Политиздат, 1990.
18. Корх О.М. Індивідуалістична традиція у західній та вітчизняній філософській думці. – Дніпропетровськ, 2000. – 185 с.
19. Матвієнко В.Я. Соціальні технології. – К., 2001. – 446 с.
20. Міщенко М.Д. Ідеологія, суспільна ідеологія та трансформаційні процеси в українському суспільстві: Монографія. – К., 1998. – 112 с.
21. Методы сбора информации в социологических исследованиях / Под ред. В.Г. Андреевкова, О.М. Масловой. – М.: Наука, 1990. – Кн. 1-2.
22. Ноэль-Нойман Э. Массовые опросы. Введение в методику демоскопии. – М.: Прогресс, 1995. – 380 с.

23. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение – открытие спирали молчания. – М., 1996.
24. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу: документи і матеріали 2003-2004 рр. / За ред. В.Г. Кременя, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Тернопіль: Вид-во ТДПУ імені В.Гнатюка, 2004. – 147 с.
25. Паниотто В.И. Качество социологической информации: методы оценки и процедура обеспечения. – К.: Наукова думка, 1986.
26. Паниотто В.И., Максименко В.С. Количественные методы в социологических исследованиях. – К.: Наук. думка, 1982. – 272 с.
27. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження: курс лекцій. – К.: Наук. думка, 1996. – 232 с.
28. Патрушев В.И. Введение в теорию социальных технологий. – М., 1998.
29. Поляков В.А. Психология развития личности в системных отношениях: Методы психологической диагностики. Акмеологический релятивизм. – Минск, 1999. – 128 с.
30. Рабочая книга социолога. – М.: Наука, 1983. – 477 с.
31. Саганенко Г.И. Надежность результатов социологических исследований. – Л.: Наука, 1983. – 189 с.
32. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / За ред. В.І. Воловича. – К.: Укр. центр духовної культури, 1998. – 736 с.
33. Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Методология и методы социологических исследований. – К.: МАУП, 2000. – 304 с.
34. Черниш Н.Й. Соціологія. Курс лекцій. Конспект. – Львів, 1996. – Вип.6. – 74 с.
35. Чурилов Н.Н. Проектирование выборочного социологического исследования. – К.: Наук. думка, 1986. – 183 с.
36. Экспертные оценки в социологических исследованиях / С.Б. Крымский, Б.Б. Жилин, В.И. Паниотто и др. – К.: Наук. думка, 1990. – 320 с.

37. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. – М.: Наука, 1987. – 248 с.
38. Яковенко Ю.И., Паниотто В.И. Почтовый опрос в социологическом исследовании. – К., 1988. – 139 с.
38. Якуба О.О. Соціологія. – Харків, 1998. – 191 с.

Додаткова філософська, соціологічна та психологічна література

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980.
2. Артемов А.Ю. Политическая социология: Курс лекций. – СПб., 2000.
3. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. – М.: Прогресс, 1988.
4. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982.
5. Бжезінський З. Демократія перед лицем глобалізації. Виступ на колоквіумі Кастельгандольфо улітку 1998 р. // І. (веб-сайт часопису: www.ji-magazine.lviv.ua). – 2000. – № 19.
6. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Пер. с англ. – СПб., 2001.
7. Головаха Е.І. Суспільство, що трансформується: досвід соціологічного моніторингу в Україні. – Київ, 1997.
8. Грушевський М. Початки громадянства: (Генетична соціологія). – Відень-Прага, 1921.
9. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – Київ.: Знання, 1991. – 240 с.
10. Дікон Б. та ін. Глобальна соціальна політика. – К., 1999.
11. Доган М., Пеласси Д. Сравнительная политическая социология / Пер. с англ. – М., 1994.

12. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). – К.: Либідь, 2001.–334 с.
15. Євтух В. Етнічна меншина: поняття, ознаки, функції // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 1-2.
16. Євтух В.Б., Трощанський В.П. Галушко К.Ю та ін. Етносоціологія: терміни та поняття: Навчальний посібник. – К.: Вид-во УАННП „Фенікс”, 2003. – 280 с.
17. Иконникова С.Н. Молодежь. Социологический и социально-психологический анализ. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974.
18. Каган М.С. Мир общения. – М.: Политиздат, 1988.
19. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. – Москва, 2000.
20. Ключевский В.О. Об интеллигенции // Неопубликованные произведения – М.: Наука, 1983. – С. 298-299.
21. Колодій А.Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. – Львів, 2002.
22. Кон И.С. Социология личности. – М.: Политиздат, 1967.
23. Кон И.С. Открытие „Я”. – М.: Политиздат, 1978.
24. Кон И.С. Психология старшеклассника: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1980.
25. Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. – К., 1998.
26. Крос К., Гакет Р. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: Перспективи конкуренції. – К., 2000.
27. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук. – Мюнхен-Львів, 1995. – 164 с.
28. Леви В.Л. Искусство быть другим. – М.: Знание, 1980.
29. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – М.: Знание, 1979.

30. Макаренко А.С. О моем опыте. – В кн.: Педагогические сочинения: В 7 т. – М.: АПН, 1951. – Т. 5. – С. 412-438.
31. Макаренко В.П. Групповые интересы и властно-управленческий аппарат: к методологии исследования // Социс. – 1996. – № 11.
32. Макеев С., Надточій А. Політична соціалізація в пострадянській Україні // Політична думка. – 1997. - № 1.
33. Макеев С.О., Оксамитна С.М. Громадянська компетентність населення України // Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. – Інформаційно-аналітичні матеріали. – К., 2000.
34. Обозов Н.Н. Межличностные отношения. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1979.
35. Осовський В.Л. Стан громадської думки в Україні: case study // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття: Колективна монографія / Під ред. М.О. Шульги. – К., 1999.
36. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. – М.: Мысль, 1971.
37. Пахомов Ю. Посткомуністична „буржуазія” як загроза цивілізованого ринку // Політична думка. – 1995. – № 1.
38. Полохало В. Политология посткоммунизма в Украине и России: к методологии политического анализа // Полис. – 1998. – № 3.
39. Полохало В. Середній українець – соціальна основа негромадянського суспільства // Політична думка. – 1999. – № 4.
40. Петров О., Полторак В. Проблеми стратегічного планування президентської виборчої кампанії // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 3.
41. Попович М. Нарис історії української культури. – К., 1999.
42. Попович М. Нарис історії культури України. – К., 2001.
43. Почепцов Г. Теорія комунікації. – К., 1996.

44. Ручка А. Політико-ідеологічна диференціація населення як чинник сучасного суспільного життя // Розбудова держави. – 1999. – № 7-12.
45. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До десятиріччя незалежності України. – К., 2000.
46. Сміт Е.Д. Національна ідентичність. – К., 1994.
47. Симон Г. Трансформація в Росії та Україні після падіння комуністичного режиму: спільне та особливе // Політична думка, 2000.
48. Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Методология и методы социологических исследований: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 2000. – 304 с.
49. Соскін О. Соціальне партнерство чи „соціальна війна”? // Економічні реформи сьогодні. – 1997. – № 8.
50. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 209-400.
51. Тарасенко В.И. Социология потребления: методологические проблемы. – К.: Наукова думка, 1993. – 164 с.
52. Турчинов О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. – К., 1995.
53. Тягло О.В. Толерантність в сучасному світі: досвід міждисциплінарного дослідження // Вісник Харківського держ. ун-ту: Наука і соціальні проблеми суспільства. – 1998. – № 414.
54. Уолцер М. О терпимости. – М., 2000.
55. Фадеев Д.А. От авторитаризма к демократии: закономерности переходного периода // Полис. – 1992. - № 1-2.
56. Фукуяма Ф. Глобализация бесконечна // М., 2000. – № 19.
57. Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. – М., 1992.
58. Хайек Ф.А. Познание, конкуренция и свобода. – М., 1999.
59. Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – № 1-2.

60. Шибутани Т. Социальная психология / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1969.
61. Шмиттер Ф. Неокорпоративізм // Полис. – 1997. – № 2.
62. Шніцер М. Порівняння економічних систем. – К., 1997.
63. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии / Пер. с польск. – М.: Прогресс, 1969.
64. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. – М.: Наука, 1987. – 248 с.
65. Яковенко Ю.И., Паниотто В.И. Почтовый опрос в социологическом исследовании. – К., 1988.
66. Якуба О.О. Соціологія, - Харків, 1998. – 139 с.
67. Янів В. Психологічні основи окциденталізму. – Мюнхен.: УВУ, 1996. – 203 с.

Додаткова педагогічна література

1. Азаров Ю.П. Педагогика любви и свободы. – М.: Топикал, 1994. – 608 с.
2. Алешина О.Н., Газман Л.Я., Дубовская Е.Н. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений. – М.: МГУ, 1987. – 78 с.
3. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск, 1990. – 496 с.
4. Антонов А.И. Микросоциология семьи (методология исследования структур и процессов). – М., 1998. – 360 с.
5. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
6. Бех І. Д. Від волі до особистості. – К.: Україна – Віта, 1995. – 202 с.
7. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
8. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1966. – 464 с.

9. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.
10. Бурненская Г.В., Карабанова О.А., Лидере А.Г. Возрастно-психологическое консультирование. – МГУ, 1990. – 128 с.
11. Вища освіта України і Болонський процес. Програма навчального курсу (за вимогами кредитно-модульної системи). – Київ – Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2004. – 18 с.
12. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. К.: Школяр, 1999. – 385 с.
13. Вербець В.В. Соціально-педагогічний моніторинг у вузі: методологія, методика, організація. – Рівне.: РДГУ, 2002. – 309 с.
14. Вишневський О. Сучасне українське виховання. – Львів: Педагогічні нариси, 1996. – 238 с.
15. Гласе Дж., Стенли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии // Пер с венг. Л.М. Хайрусовой. – М.: Прогресс, 1976. – 495 с.
16. Державна національна програма „Освіта” // Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
17. Иванова Т.В. Культура педагогического общения: Монография / Под ред. Зязюна И.А. – К.: ЦВП, 1999. – 357с.
18. Лихачев Б.Г. Простые истины воспитания. – М.: Педагогика, 1983. – 192 с.
19. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти.–К.: Вища школа, 1996. – 256 с.
20. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности. – М.: Педагогика, 1972. – 334 с.
21. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. – К.: НДІП, 1990. - 240 с.
22. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. – М.: Флинта, 1998.
23. Никитин Б.П. Никитина Л.А. Мы, наши дети и внуки. – М.: Лист, 1997. – 352 с.

24. Ничкало Н.Г. Філософія сучасної освіти // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 49-57.
25. Обозов Н.Н., Обозова А.И. Диагностика супружеских затруднений // Психолог. – 1982. - №2. – С. 21-24.
26. Основы педагогического мастерства / Под ред. И.А. Зязюна. – К.: Выща школа, 1987. – 207 с.
27. Пащенко Д.І. Зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання. – К.: Знання, 1999. – 208 с.
28. Постовий В.Г. Ціннісні орієнтації української сім'ї // Педагогіка і психологія. – 1997. - № 1. – С. 185-191.
29. Проблемы методологии педагогики и методы исследований / Под ред. М.А. Данилова и Н.И. Болдырева. – М.: Педагогика, 1971. – 350 с.
30. Рувинский Л.И. Нравственное воспитание личности. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 183 с.
31. Семья в психологической консультации: опыт и проблемы психологического консультирования / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М.: Педагогика, 1989. – 208 с.
32. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований (В помощь начинающему исследователю). – М.: Педагогика, 1986. – 158 с.
33. Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення. – К.: Вища школа, 1998. – 334 с.
34. Титаренко В.Я. Семья и формирование личности. – К.: Мысль, 1987. – 352 с.
35. Фромм Э. Бегство от свободы: Человек для себя / Пер. с англ. Д.Н. Дудинской. – Минск: ООО “Попурри”, 1998. – 672 с.
36. Харчев А.Г. Социология воспитания. – М.: Политиздат, 1990. – 179 с.
37. Шацкий С.Т. Избранные педагогические произведения: В 2-х тт. / Сост. М.Н. Скаткин и др.; Под ред. Н.П. Кузина и др. – М.: Педагогика, 1980. – Т.1. – 304 с.; Т.2. – 401 с.

38. Шибутани Т. Социальная психология. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 538 с.
39. Шульга Н.А. Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты. – К.: Ин-тут социологии НАНУ, 2002. – 700 с.
40. Щеглова С.Н. Детство: методы исследования. – М.: Социум, 1999. – 173 с.
41. Щербань П. Національне виховання в сім'ї. – К.: Культурологічне ПП “Борівітер”, 2000. – 258 с.
42. Юрченко В.М., Віленська Т.Г. Кроскультурна еволюція гуманістичних ідей в освіті: психолого-педагогічний аналіз // Культурологічні та психолого-педагогічні аспекти гуманізації освіти. – К.: Наукова думка, 1998. – С. 130-191.

Розділ 2

Методичні аспекти соціології

2.1. Спецкурс

„МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ”

Мета спецкурсу – набуття **знань**:

- методологічних основ соціологічного аналізу соціальних процесів;
- етапів здійснення соціологічного дослідження;
- міждисциплінарних засад аналізу суспільних процесів сьогодення.

Навички з методики та техніки соціологічного дослідження:

- використання методів наукового дослідження;
- формування різних типів вибіркового дослідження;
- впровадження соціологічних методів у процес аналізу первинної емпіричної інформації;
- опрацювання соціальної статистики, робота із джерелами інформації;
- впровадження засобів оперативної діагностики рівня знань, умінь та навичок;
- складання аналітичного звіту щодо результатів наукового дослідження та формування практичних рекомендацій.

Методи навчання: лекції, робота в Інтернеті, проведення соціологічних досліджень відповідно до тематики та специфіки факультету (спеціальності).

Методи оцінювання: поточне тестування, оцінки за реалізацію дослідницького проекту, громадська експертиза результатів дослідження (рецензія та відгук на роботу).

Рейтинг:

1. Опитування на семінарах (виступ – 5; репліка – 3; доповнення – 2) – 20 балів.
2. Оцінки за есе, реферати (8 – есе +12 - реферат) – 20 балів.
3. Проведення дослідження (розробка програми та методики) – 30 балів.
4. Захист результатів дослідження (мат. обробка та інтерпретація інф.) – 30 балів.

2.2. Тематичний план навчального курсу

“МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ”

№ з/п	Назва теми	Види занять			
		Лекції	Семінари	Практичні	Індивідуальні
1	2	3	4	5	6
1.	Теоретико-методологічні засади конкретно-соціологічного дослідження	2			
2.	Факт і соціальний показник у соціологічному дослідженні	2			
3.	Спеціальні соціологічні теорії та проблеми наукового аналізу	2			
4.	Види та етапи соціологічного дослідження			2	
5.	Програма соціологічного дослідження	2			

1	2	3	4	5	6
6.	Вибірка в соціологічному дослідженні		2		2
7.	Вимірювання в соціологічному дослідженні		2		2
8.	Аналіз документів як метод збору соціальної інформації	2			2
9.	Метод спостереження				2
10.	Інтерв'ю та анкетування в соціологічному дослідженні			2	2
11.	Метод експертного опитування				2
12.	Соціометричні методи збору соціальної інформації			2	
13.	Соціальний експеримент	2		2	
14.	Соціальне моделювання, проектування та прогнозування в соціологічному дослідженні	2	2		
15.	Організація конкретно-соціологічного дослідження			2	2
16.	Проблема надійності інформації в соціологічному дослідженні			2	
17.	Кількісні та якісні методи обробки та аналізу емпіричної інформації				2
18.	Статистичні методи обробки та інтерпретації емпіричної інформації	2			
19.	Методи математичного аналізу соціологічної інформації			2	
20.	Аналіз та узагальнення результатів соціологічного дослідження	2			
	Усього – 54	18	6	14	16

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Тема 1. Теоретико-методологічні засади конкретно-соціологічного дослідження

1. Єдність емпіричного та теоретичного в соціологічному дослідженні.
2. Закони й категорії соціології.
3. Логіка і структура наукового пізнання суспільного розвитку.

Питання для самоперевірки

1. У чому необхідність теоретичного та емпіричного пізнання: соціальне замовлення, потреба практики, еволюція поглядів?
2. У чому відмінності законів розвитку суспільства від законів пізнання?
3. Об'єктивні та суб'єктивні засади дослідження сфер суспільного життя.
4. У чому специфіка аналізу суспільних процесів перехідного періоду (еволюційні, генетичні, соціальні, психологічні, інформаційні, економічні, екологічні ознаки)?

Тема 2. Факт і соціальний показник у соціологічному дослідженні

1. Соціальний факт у соціологічному дослідженні.
2. Місце та роль наукового факту в соціологічному пізнанні: об'єктивність і багатогранність.
3. Поняття показника: підходи, критерії, рівні.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає методика побудови показників соціального розвитку?

2. Основні характеристики соціально-економічного розвитку: проблеми порівняння динаміки суспільних процесів.
3. У чому полягає різниця понять “показник”, “індикатор”, “індекс”, “результат”?

Завдання

1. Визначте показники соціально-демографічного, соціально-економічного та соціально-психологічного характеру епохи посттоталітарного розвитку держав.
2. Побудуйте систему показників освіченості, інтелігентності, ерудиції, інформованості, рівня культурного розвитку.
3. Запропонуйте методику визначення динаміки набуття знань, умінь і навичок студентів.
4. Визначте показники розвитку промислового підприємства з різною формою власності (ТОВ, СП, ВАТ, ЗАТ).
5. Запропонуйте методику визначення надійності та об'єктивності системи показників розвитку держави, спільноти, групи, процесу, дії, поведінки особистості.
6. Побудуйте систему показників девіантної поведінки молоді.

Тема 3. Спеціальні соціологічні теорії та проблеми наукового аналізу соціальних процесів

1. Предмет і структура спеціальних соціологічних теорій (“теорій середнього рівня”).
2. Місце теорій у структурі соціологічного знання.
3. Основні функції спеціальних соціологічних теорій у конкретному дослідженні.
4. Основні напрямки соціологічних досліджень в Україні.

Питання для самоперевірки

1. Які існують рівні соціологічного знання?
2. Чому спеціальні соціологічні теорії називаються подекуди “теоріями середнього рівня”?
3. У чому полягає різниця між поняттями “емпіричне дослідження”, “теоретичне”, “фундаментальне”, “прикладне”?
4. Запропонуйте тематику соціологічних досліджень проблем міста, села, соціальної спільноти, певної сфери суспільного життя.

Завдання

1. Обґрунтуйте проблему необхідності наукового аналізу розвитку держави, соціального інституту, спільноти, процесу тощо.
2. Визначте рівні соціологічного аналізу суспільних процесів.
3. Запропонуйте методологічні, загальнотеоретичні, системно-структурні, макро- та мікросоціологічні підходи в конкретному дослідженні.
4. Запропонуйте тематику соціологічних досліджень молодіжних проблем.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Тема 4. Види та етапи соціологічного дослідження

1. Види соціологічних досліджень.
2. Етапи соціологічного дослідження.
3. Поняття методу та методики в соціологічному дослідженні.
4. Поняття техніки в соціологічному дослідженні.
5. Процедура конкретно-соціологічного дослідження.

Питання для самоперевірки

1. Сформулюйте основні вимоги для отримання об'єктивної та репрезентативної інформації.
2. У чому полягає логіка послідовності етапів соціологічного аналізу суспільних процесів?
3. Побудуйте схему організації соціологічного аналізу конкретної проблеми.

Завдання

1. Визначте основні етапи соціологічного аналізу проблем пізнання, спілкування, дозвілля, відпочинку тощо.
2. Які існують основні вимоги до проведення конкретного соціологічного дослідження?

Тема 5. Програма соціологічного дослідження

1. Основні вимоги до програми соціологічного дослідження.
2. Роль і функції програми в соціологічному дослідженні.
3. Методологічна та процедурна частини програми конкретно-соціологічного дослідження.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає структура програми соціологічного дослідження?
2. Назвіть основні вимоги до програми соціологічного дослідження.
3. У чому полягає обґрунтування актуальності проблеми наукового аналізу?
4. Дайте відповідь на запитання “Що?”, “Яким чином?”, “З якою метою?”, “Для чого?” досліджувати проблеми сучасності.
5. У чому полягає різниця між методологічною та процедурною частинами програми?

6. Як визначити та розмежувати поняття “об’єкт”, “предмет”, “мета”, “завдання” соціологічного дослідження?
7. Який взаємозв’язок між гіпотезою та іншими елементами дослідження?
8. Суть гіпотези в конкретно-соціологічному дослідженні.
9. У чому полягає цілісність і об’єктивність соціологічної інформації?

Завдання

1. Побудуйте схему соціологічного аналізу суспільного процесу.
2. Запропонуйте програму конкретного дослідження з проблем молоді.
3. Розробіть кошторис витрат для організації та проведення соціологічного дослідження.
4. Проаналізуйте автореферати на здобуття вченого ступеня кандидата соціологічних, економічних, педагогічних, філософських і психологічних наук.
5. Вам потрібно запропонувати методику підвищення ефективності навчально-виховного процесу внз. У чому будуть полягати зміни об’єктивного та суб’єктивного характеру?
6. Обґрунтуйте актуальність підготовки майбутньої еліти українського суспільства: педагогів, психологів, соціологів, економістів, юристів, культурологів, істориків, філологів, журналістів, поетів, письменників, учених, державних діячів та ін.
7. Запропонуйте основні засади соціологічного дослідження стосовно формування національної самосвідомості молоді та реалізації невичерпного духовно-творчого потенціалу особистості.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Тема 6. Вибірка в соціологічному дослідженні

1. Основні характеристики генеральної та вибіркової сукупності.
2. Види вибірок.
3. Репрезентативність і її роль у визначенні вибірки соціологічного дослідження.
4. Методика побудови вибіркової сукупності.

Питання для самоперевірки

1. Поясніть, будь ласка, поняття “репрезентативність”, “дисперсія”, “квота”, “крок вибірки”, “маршрут інтерв'юера”, “демографічні характеристики”, “зміщення вибірки”, “випадкові” та “систематичні помилки вибірки”, “одиниця відбору”, “об'єм вибірки” тощо.
2. У чому полягає залежність обсягу вибірки від структури генеральної та вибіркової сукупності, від мети і завдань дослідження?
3. Як визначити репрезентативність вибірки в однорідних генеральних сукупностях, в умовах міста, села, підприємства, навчального закладу, території, віку, статі, освіти, конфесійної приналежності респондентів тощо.

Завдання

1. Визначте, будь ласка, тип вибірки соціологічного дослідження проблем села, міста, молоді тощо.
2. Визначте основні вимоги для формування ймовірної, районованої, квотної, гніздової вибірки.
3. Визначте, будь ласка, крок вибірки з телефонного довідника, списків виборців, території міста, села, району, області, штатного розпису конкретного підприємства тощо.

Тема 7. Вимірювання в соціологічному дослідженні

1. Вибір емпіричних індикаторів та їхня агрегація.
2. Методика вимірювання соціальних характеристик.
3. Основні типи шкал. Поняття еталону, континууму, індексу шкали.
4. Забезпечення надійності та стійкості шкали для вимірювання соціальних характеристик.

Питання для самоперевірки

1. Які кількісні та якісні характеристики Ви можете запропонувати для аналізу проблем молоді, сім'ї, девіантної поведінки молоді тощо?
2. Які основні шкали використовуються під час дослідження проблем молоді, пенсіонерів, безробітних, представників різних соціально-демографічних груп?
3. Запропонуйте шкалу для вимірювання соціальних установок, орієнтацій особистості.
4. Побудуйте номінальну, рангову та інтервальну шкалу для вимірювання кількісних та якісних показників.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4

Тема 8. Аналіз документів як метод збору соціальної інформації

1. Документи як джерело соціологічної інформації.
2. Типи та способи класифікації документів.
3. Методи аналізу документів. Контент-аналіз як формалізований метод вивчення документів.
4. Проблеми достовірності та надійності результатів аналізу документів.

Питання для самоперевірки

1. Які основні засади використання методу аналізу документів у соціологічному дослідженні?
2. У чому полягає різниця між традиційним аналізом та контент-аналізом документів?
3. Які основні етапи організації контент-аналізу документів?

Завдання

1. Створіть бланк контент-аналізу газети, журналу, окремої збірки наукових статей, інших офіційних та неофіційних документів.
2. Проведіть контент-аналіз радіо-, телепередач.
3. Здійсніть контент-аналіз читацьких формулярів у бібліотеці, програм радіо- і телевізійних передач.
4. Методом контент-аналізу визначте ступінь розробки вибраної Вами дослідницької теми в науковій літературі та періодичних виданнях.

Тема 9. Метод спостереження в соціологічному дослідженні

1. Спостереження як спосіб отримання первинної соціальної інформації.
2. Етапи та процедури використання методу спостереження в соціологічному дослідженні.
3. Співвідношення методу спостереження з іншими методами отримання соціологічної інформації.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає відмінність методу спостереження від інших методів збору інформації?
2. Чи є різниця між звичайним спостереженням та науковим?

3. Як здійснити збір надійної, достовірної та валідної інформації?

Завдання

1. Розробіть стандартизований бланк для проведення спостереження соціального процесу, явища, дії, акції тощо.
2. Визначте соціальні факти, які необхідно зафіксувати під час спостереження.
3. Проведіть спостереження та опрацюйте його результати.

Тема 10. Метод інтерв'ю та анкетування в соціологічному дослідженні

1. Опитування в соціологічному дослідженні.
2. Анкетування та його різновидності.
3. Специфіка інтерв'ю як особливої форми соціологічного опитування.

Питання для самоперевірки

1. Які існують види опитування респондентів?
2. З яких блоків складається анкета?
3. Які помилки трапляються під час складання анкети чи бланку інтерв'ю?
4. З якою метою проводиться пілотажне дослідження?
5. З яких запитань складаються анкета і бланк інтерв'ю?
6. Які існують способи підвищення надійності отримання інформації в процесі опитування?

Завдання

1. Складіть анкету для проведення експрес-опитування.
2. Проведіть пілотажне опитування та проаналізуйте результати.
3. Складіть інструкцію для інтерв'юера щодо проведення збору соціальної інформації: загальні правила, методика

відбору одиниць аналізу, крок вибірки та маршрут, підвищення надійності отримання інформації тощо.

4. Підготуйте бланк для проведення інтерв'ю та здійсніть його апробацію.
5. Розробіть класифікатор контент-аналізу відкритих запитань дослідження.
6. Проведіть обговорення методики та інструментарію соціологічного дослідження в академічній групі.

Тема 11. Метод експертного опитування

1. Специфіка опитування експертів.
2. Методика відбору експертів – сфери, рівень компетентності, соціально-психологічні характеристики.
3. Особливості створення мережі експертів.
4. Сфери використання методу експертних оцінок.

Питання для самоперевірки

1. У чому відмінності експертного опитування від інших соціологічних методів?
2. На яких засадах здійснюється відбір претендентів для створення групи експертів?

Завдання

1. Здійсніть відбір групи експертів для надання експертизи соціальних процесів.
2. Проведіть опитування експертів-викладачів внз щодо проблем навчально-виховного процесу.

Тема 12. Соціометричні методи збору соціальної інформації

1. Соціометрія як метод структурного аналізу проблем малих груп.
2. Організація та проведення соціометричного опитування.

3. Методи обробки та інтерпретації результатів соціометричного опитування в різних групах (академічних, навчальних, творчих, виробничих, неформальних тощо).

Питання для самоперевірки

1. У чому відмінність методів соціометрії від інших способів вивчення групових явищ?
2. У чому полягає суть поняття “соціометрична матриця”, “коефіцієнт згуртованості”, “соціограма”, “соціометричний статус особистості” тощо?
3. Яким чином можна визначити структуру й динаміку відносин у соціальній спільності?

Завдання

1. Проведіть соціометричне опитування в академічній групі для визначення рольових статусів, „офіційних” та „неофіційних лідерів” тощо.
2. Проведіть соціометричне обстеження в різних академічних групах для визначення “лідерів” та індивідів, які отримали найменше позитивних виборів тощо.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5

Тема 13. Соціальний експеримент

1. Експеримент у соціології та його функції.
2. Типи соціологічних експериментів: екс-пост-факто, лабораторний, польовий, констатуючий, формуючий.
3. У чому складнощі визначення межі та можливостей організації соціального експерименту?

Завдання

1. Визначте можливості організації та проведення експерименту щодо підвищення ефективності навчально-виховного процесу у ВНЗ.
2. Розробіть програму експерименту щодо визначення ефективності інформаційного забезпечення майбутніх виборів до місцевих та Верховної Ради України.
3. Визначте критерії оцінки результативності підпрограм експерименту “Дозвілля”, “Мотивація до навчання”, “Проблема працевлаштування”, “Ідеали та цінності молоді”.

Тема 14. Соціальне моделювання, проектування та прогнозування в соціологічному дослідженні

1. Соціальне прогнозування та моделювання соціальних процесів в умовах перехідного періоду.
2. Використання методу тестування в соціологічному дослідженні.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність соціального прогнозування та моделювання?
2. У чому полягають особливості соціального прогнозу? Які наслідки, перспективи, кризові явища тощо?
3. У чому полягають відмінності тестування від інших методів збору та аналізу соціальної інформації: констатація, експертиза, прогноз?

Завдання

1. Побудуйте, будь ласка, схему проведення експертизи, моделювання, прогнозування соціального процесу, дії, явища.

2. Здійснить тестування академічної групи стосовно соціонічних характеристик (інтраверсія, екстраверсія, етичні та сенсорні характеристики тощо).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6

Тема 15. Організація конкретно-соціологічного дослідження

1. Завдання та принципи організації соціологічного дослідження.
2. Основні організаційні етапи проведення соціологічного дослідження: консультаційний, створення концепцій, організація емпіричного дослідження, підготовка соціологічної інформації для статистичної обробки, розробка аналітичного звіту.
3. Основні вимоги до надійності та репрезентативності соціологічної інформації.

Тема 16. Проблема надійності інформації в соціологічному дослідженні

1. Основні підходи до надійності соціологічної інформації.
2. Техніка перевірки надійності. Консистентний аналіз.
3. Основні критерії надійності соціологічної інформації.

Питання для самоперевірки

1. Поясніть основні критерії надійності соціологічної інформації (валідність, репрезентативність, стійкість і надійність).
2. Обґрунтуйте основні параметри соціологічного дослідження (обсяг вибірки, принципи відбору об'єкта й одиниць спостереження тощо).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 7

Тема 17. Методи обробки та аналізу емпіричної інформації

1. Специфіка якісного аналізу емпіричної інформації в соціологічному дослідженні.
2. Критерії надійності математичних моделей.
3. Теорія графів і теорія “три” в соціології.
4. Основні принципи побудови типології соціальних явищ.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягають особливості класифікації соціологічної інформації?
2. Яким чином можна здійснити кореляційний аналіз змінних у соціологічному дослідженні?
3. Назвіть основні методи математичного аналізу соціологічної інформації (факторний аналіз, кореляційний та кластерний аналіз тощо).

Завдання

1. Визначте основні принципи математичного аналізу емпіричної інформації.
2. Побудуйте графіки дво- та багатомірного аналізу результатів соціологічного дослідження.

Тема 18. Статистичні методи обробки та інтерпретації емпіричної інформації

1. Методи статистичного групування в соціології.
2. Середні величини та дисперсія значень показника.
3. Аналітичне групування результатів дослідження.

Питання для самоперевірки

1. У чому складнощі статистичного групування емпіричної інформації в соціологічному дослідженні?

2. Які існують типові помилки аналітичного групування?

Завдання

1. Проаналізуйте матеріали статистичної обробки результатів соціологічного дослідження (дисперсія, середні величини) тощо.

Тема 19. Ручна та машинна обробка соціологічної інформації

1. Специфіка ручної обробки соціологічної інформації: кодування, класифікація, рангування тощо.
2. Кодування соціальної інформації для ПК.
3. Одномірний та багатомірний аналізи емпіричної інформації.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає суть понять “групування”, “середні величини”, “коефіцієнти”, “кореляція”, “графічна інтерпретація”?
2. Які основні засади одномірного та багатомірного аналізів емпіричної інформації?

Завдання

1. Здійсніть графічну інтерпретацію результатів соціологічного дослідження (полігон розподілень, гістограма тощо).

Тема 20. Аналіз і узагальнення результатів соціологічного дослідження

1. Пояснення і передбачення як основні етапи процесу аналізу емпіричних результатів дослідження.
2. Групування й типологізація соціологічної інформації.
3. Причинні, функціональні та структурні залежності між чинниками соціальних процесів, явищ.

4. Вторинний аналіз соціологічної інформації.
5. Теоретичний аналіз емпіричних фактів та їхня інтерпретація.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає суть впровадження результатів конкретно-соціологічного дослідження в практику?
2. На яких засадах здійснюється формулювання практичних рекомендацій та їхня апробація?
3. Яким чином можна здійснити перевірку гіпотези соціологічного дослідження?
4. Які основні розділи повинні бути у звіті про проведене соціологічне дослідження?

Завдання

1. Проаналізуйте основні розділи звіту про проведене соціологічне дослідження (логіка викладу, аналітичність, обґрунтованість висновків, практичні рекомендації тощо).
2. Визначте можливості проведення порівняльного соціологічного дослідження: логічна взаємозалежність методів та процедур.
3. Проаналізуйте можливість створення соціального моніторингу в місті, районі, регіоні тощо.

2.3. Тематика соціологічних досліджень з курсу

“МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ”

1. Ідеали, цінності й орієнтації різних груп населення.
2. Ідеали та цінності як системотворчі чинники виховання юнацтва і молоді.

3. Соціологічний аналіз проблем виховання дітей у сім'ї.
4. Соціальні проблеми освіти: вибір професії, мотивації навчання.
5. Дозвілля різних груп населення: зміст, структура та бюджет часу.
6. Система масової комунікації в українському суспільстві: проблеми й перспективи.
7. Потреби і запити різних груп населення міста (учні, студенти, безробітні, військовослужбовці, підприємці, учителі, батьки, пенсіонери тощо).
8. Читацькі інтереси та запити молоді: динаміка і зміст.
9. Аудиторія кіно і телебачення: рейтинг, установки, орієнтації, потреби, "зворотний зв'язок".
10. Проблеми молоді сім'ї: демографічні, психологічні, економічні, культурологічні, сексуальні, інформаційні тощо.
11. Проблеми зайнятості молоді: престиж професії, міграційні процеси, працевлаштування.
12. Молодіжна мода: соціальні та психологічні установки, орієнтації, потреби.
13. Аналіз музичних інтересів молоді (джаз, естрада, класика, народна пісня, фольклор тощо).
14. Соціологічний аналіз політичних інтересів молоді: амбівалентність, інформованість, заангажованість, масова поведінка.
15. Духовна культура молодіжного середовища: стереотипи, традиції, звичаї, ідеали.
16. Проблеми вивчення та формування громадської думки: напрямки, оцінки, прогноз.
17. Проблеми молодіжного безробіття.
18. Культура спілкування молоді.
19. Соціально-демографічний портрет села, міста, трудового колективу, установи, організації, навчального закладу.

20. Девіантна поведінка молоді (алкоголізм, наркоманія, злочинність).
21. Проблеми діагностики соціально-психологічного самопочуття населення: соціальний моніторинг.
22. Аналіз стратифікаційних моделей поведінки різних груп населення.
23. Побудова прогнозів потреб у фахівцях для різних сфер життєдіяльності міста, регіону тощо.
24. Проблеми формування іміджу професійної діяльності.
25. Аналіз соціально-демографічних і соціокультурних характеристик населення регіону.

2.4. Спецкурс

„КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ”

Курс складається з двох частин:

- 1) специфіка діяльності засобів масової комунікації в системі інформування населення;
- 2) контент-аналіз як метод якісного та кількісного вимірів змісту масової інформації.

У першій частині розглядається система масової комунікації як умова інформаційної взаємодії в суспільстві, аналізуються різні засоби масової інформації: преса, радіо, телебачення, кіно тощо.

Особлива увага приділена висвітленню питань специфіки каналів інформації та здійсненню порівняльних характеристик аудиторії масової комунікації.

У другій частині розглядаються різні методи аналізу змісту діяльності засобів масової інформації. Студенти мають засвоїти знання методів контент-аналізу змісту діяльності

засобів масової інформації, знати, у яких ситуаціях і галузях певні методи застосовуються, уміти інтерпретувати результати математико-статистичного аналізу змісту газет, радіопередач і телевізійних сюжетів.

Знання студентів з предмета “Контент-аналіз діяльності засобів масової інформації”:

- знати основні функції засобів масової інформації;
- мати уявлення про специфіку діяльності системи масової комунікації;
- знати механізми взаємодії особистості та засобів масової інформації;
- знати головні закономірності становлення та розвитку масової комунікації в суспільстві;
- знати специфіку соціальних комунікацій, особливості комунікаційних мереж, пояснити механізм налагодження зворотного зв'язку.

Студент повинен **уміти**:

- здійснювати аналіз змісту діяльності засобів масової інформації;
- уміти використовувати контент-аналіз змісту газет, радіопередач, телесюжетів джерел масової інформації.

Студент повинен здобути **навички**:

- володіти методом контент-аналізу змісту продукції масової комунікації;
- використовувати математико-статистичні методи обробки результатів контент-аналізу діяльності засобів масової інформації.

Методи навчання:

лекції, практичні заняття, самостійна робота та проведення соціологічних досліджень діяльності ЗМІ (контент-аналіз);

захист отриманих результатів досліджень на студентських навчально-методичних конференціях.

Методи оцінювання:

поточне тестування, рейтингові оцінки за підготовку есе, рефератів та здійснення експертизи результатів соціологічного дослідження діяльності ЗМІ (n = 70).

**2.5. Робоча програма курсу
“КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБІВ
МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ”**

1. Масова інформація як об’єкт наукового дослідження

1. Загальнотеоретичні та методологічні проблеми інформаційних процесів.
2. Поняття інформації в соціології.
3. Масова інформація як специфічний вид соціальної взаємодії.

Семінар “Масова інформація в суспільстві”

1. Теоретико-методологічні проблеми масової інформації.
2. Види масової інформації в суспільстві.
3. Масова інформація: соціальне спілкування, взаємодія.

2. Виникнення та розвиток комунікації в суспільстві

1. Суспільні комунікативні процеси.
2. Комунікація як специфічний спосіб передачі знань, умінь та навичок соціальної взаємодії в суспільстві.
3. Системи символів у передачі інформації.
4. Культурно-історичні передумови винаходу Йогана Гутенберга.
5. Першодрукарі Іван Федоров та Франциск Скорина: соціально-культурне значення першодруків.

3. Засоби масової інформації як соціальні інститути суспільства

1. Загальні характеристики засобів масової інформації.
2. Преса та читацька аудиторія.
3. Радіо як канал масової інформації.
4. Телебачення як інтегрований вид масової комунікації.
5. Кіно як фактор соціалізації особистості.

Семінар “Засоби масової інформації як соціальні інститути”

1. Газета як джерело інформації.
2. Радіоканал: соціально-психологічні аспекти.
3. Телебачення як соціально-культурний феномен.
4. Кіно як фактор соціалізації особистості.
5. Інтернет як умова інтелектуалізації особистості.

4. Соціально-психологічні особливості діяльності засобів масової інформації

1. Комунікація та соціальний контроль.
2. Диференціація аудиторії засобів масової інформації.
3. Засоби масової інформації та культура: формування інформаційної культури особистості.

Семінар “Соціально-психологічні особливості діяльності засобів масової інформації”

1. Комунікація і соціальний контроль.
2. Диференціація аудиторії засобів масової інформації: соціальні, демографічні та психологічні характеристики.
3. Проблеми формування інформаційної культури особистості.

5. Методи наукових досліджень діяльності засобів масової інформації

1. Класифікація методів аналізу та обробки інформації.
2. Загальнонаукові методи аналізу інформації.

3. Історико-джерелознавчі методи.
4. Структурно-лінгвістичні методи: редагування, анотування, реферування тощо.
5. Універсальні та спеціальні методи: абстрагування, ідеалізація, дедукція, індукція тощо.

Семінар “Методи наукових досліджень масової комунікації”

1. Загальнонаукові методи.
2. Універсальні та спеціальні методи.
3. Структурно-лінгвістичні методи.

6. Методи термінологічного аналізу та операціоналізації понять

1. Понятійний апарат теорії: класифікація понятійного апарату.
2. Етапи термінологічного аналізу.
3. Етимологічний аналіз.
4. Дослідження зміни термінів та понять у термінологічній системі.

Семінар “Методи термінологічного аналізу”

1. Понятійний апарат теорії.
2. Основні етапи термінологічного аналізу.
3. Етимологічний аналіз.
4. Дослідження зміни термінів та понять у термінологічній системі.

7. Метод операціоналізації понятійного апарату

1. Кількісні та якісні характеристики методу.
2. Системи емпіричних показників: соціальне замовлення, структура предмета наукового аналізу, проблемна ситуація.
3. Понятійні індикатори комунікаційних процесів.
4. Обсяг, зміст і простір інформаційного поля.

**Семінар “Метод операціоналізації
понятійного апарата”**

1. Основні показники соціальних процесів та явищ.
2. Особливості побудови системи емпіричних показників.
3. Індикатори комунікаційних процесів: функції, сфери використання.
4. Основні характеристики інформаційного поля.

8. Методи вивчення документів

1. Традиційні (загальнонаукові) методи.
2. Спеціальні методи.
3. Формалізовані методи вивчення документів.

Семінар “Методи вивчення документів”

1. Види документів.
2. Основні характеристики документів: об’єктивність, надійність, інформативність тощо.
3. Основні методи вивчення документів.

9. Контент-аналіз діяльності

друкованих засобів масової інформації.

1. Види документів.
2. Оцінка достовірності інформації (документа).
3. Аналіз змісту документа.
4. Якісний та кількісний аналізи тексту документа.

**Семінар “Контент-аналіз діяльності
друкованих засобів масової інформації”**

1. Види друкованих документів.
2. Оцінка достовірності інформації (документа).
3. Якісний та кількісний аналізи тексту документа.
4. Визначення рейтингу авторів публікації та друкованих засобів масової інформації.

10. Методика якісно-кількісного аналізу документів засобів масової інформації

1. Визначення змістовних одиниць аналізу.
2. Трансформація одиниць аналізу в соціальні показники.
3. Основні характеристики обґрунтованості та надійності змістовних одиниць аналізу тексту.

Семінар “Методика якісного та кількісного аналізу документів”

1. Особливості визначення змістовних одиниць аналізу.
2. Одиниці аналізу в системі соціальних показників.
3. Визначення обґрунтованості та надійності документа.

11. Експертні оцінки діяльності засобів масової інформації

1. Галузі використання експертних оцінок.
2. Методика експертної оцінки.
3. Основні методи експертних оцінок: мозковий штурм, бальні оцінки, експертиза тощо.

Семінар “Експертні оцінки діяльності масової комунікації”

1. Соціальна експертиза процесів, явищ, подій.
2. Методика експертних оцінок.
3. Ділова гра “редактор засобу масової інформації”: функції, створення іміджу джерела, каналу тощо.

12. Методика експертної оцінки діяльності друкованих засобів масової інформації

1. Основні вимоги до групи експертів: професійно-кваліфікаційні характеристики.
2. Напрямки експертних оцінок друкованої продукції.
3. Вивчення аудиторії друкованих засобів масової інформації.

**Семінар “Експертна оцінка діяльності
друкованих засобів”**

1. Методика створення експертної групи.
2. Експертиза змісту друкованої продукції.
3. Аналіз аудиторії друкованих засобів.

**13. Методика експертної оцінки
діяльності редакції радіомовлення**

1. Реальна та потенційна аудиторія радіоканалу: соціальні, демографічні та психологічні аспекти.
2. Специфіка діяльності радіомовлення: розповсюдженість, оперативність, жанрова визначеність тощо.
3. Вивчення параметрів радіоаудиторії.
4. Інформаційні та психологічні бар'єри у сприйнятті радіоінформації.

Семінар “Методика експертної оцінки радіомовлення”

1. Основні характеристики радіоаудиторії.
2. Механізми взаємодії радіоканалу та різних груп населення регіону.
3. Особливості вивчення змісту, методів і форм радіопередач.

14. Телебачення як інтегрований канал інформації

1. Основні параметри телеаудиторії.
2. Методи вивчення телеаудиторії.
3. Математико-статистичні методи обробки результатів контент-аналізу діяльності засобів масової інформації.

**Семінар “Телеаудиторія і телевізійний інформаційний
простір: соціально-психологічні та
соціолінгвістичні проблеми”**

1. Методика вивчення телевізійної аудиторії: територіальні та соціально-демографічні чинники.

2. Соціально-лінгвістичні методи вивчення телевізійної інформації.
3. Експертний аналіз діяльності телебачення.
4. Аналіз комп'ютерної мережі "Інтернет".
5. Соціологічний аналіз діяльності системи засобів масової інформації в регіоні.

Примітки

1. Відповідно до тематики науково-дослідницьких проектів, які повинні виконати студенти, теми семінарських занять можуть бути модифіковані.
2. Семінарські заняття також повинні базуватися на конкретному матеріалі діяльності каналу масової інформації в регіоні.

Тематика рефератів

Тема 1

1. Роль і місце інформації в розвитку суспільства.
2. Масова інформація як фактор духовного спілкування.
3. Інформаційна взаємодія в суспільстві: бар'єри, умови.
4. Зарубіжні концепції масового інформаційного суспільства.
5. Культура та інформація в суспільствах.

Тема 2

1. Комунікація в суспільстві.
2. Види й типи знакових систем у суспільстві.
3. Історичні та соціальні передумови виникнення друкування.
4. Іван Федоров: життєвий та творчий шлях.
5. Франциск Скорина: історичні та соціальні аспекти друкованих засобів.

Тема 3

1. Засоби масової інформації як фактор розвитку суспільства.
2. Друковані засоби інформації: функції та шляхи взаємодії з різними групами населення.
3. Радіо як канал масової інформації.
4. Телебачення: рейтинг і проблеми диференціації аудиторії.
5. Кіно як вид мистецтва та канал масової інформації.

Тема 4

1. Соціально-психологічні проблеми масової комунікації.
2. Аудиторія засобів масової інформації: соціально-демографічні аспекти взаємодії.
3. Інформаційна культура особистості та соціальний простір.

Тема 5

1. Особливості вивчення діяльності системи масової комунікації.
2. Основні методи вивчення інформаційної взаємодії в суспільстві.
3. Семантика та семіотика як наукове підґрунтя комунікації.
4. Структурно-лінгвістичні методи вивчення проблем інформаційної взаємодії в суспільстві.
5. Соціологічні методи вивчення діяльності засобів масової інформації.

Тема 6

1. Понятійний апарат дослідження: проблеми та пошуки.
2. Основні проблеми термінологічного аналізу.
3. Проблеми використання етимологічного аналізу.
4. Терміни й поняття в науковому аналізі процесів інформування.
5. Глосарій дослідження: проблеми формування та використання.

Тема 7

1. Проблеми дефініції понять.
2. Соціальні показники встановлення й розвитку суспільства.
3. Система формалізованого аналізу інформаційних процесів.
4. Основні характеристики інформаційного поля особистості.
5. Індикатори комунікаційних процесів.

Тема 8

1. Загальнонаукові методи вивчення документів.
2. Види й типи документів: об'єктивність і надійність інформації.
3. Порівняльні характеристики документів: інформативність і об'єктивність.
4. Традиційні методи вивчення документів.
5. Формалізовані методи вивчення документів.

Тема 9

1. Основні способи визначення достовірності документів.
2. Якісні та кількісні методи аналізу документів.
3. Контент-аналіз як специфічний спосіб вивчення документів.
4. Визначення рейтингу авторів публікації у друкованих засобах.
5. Рейтинг засобів друкованої продукції.

Тема 10

1. Методика контент-аналізу засобів масової інформації.
2. Одиниці аналізу та соціальні показники.
3. Визначення інформативності документів.

Тема 11

1. Експертиза діяльності засобів масової інформації.
2. Методика експертних оцінок: галузі й напрямки використання.

3. Основні методи експертних оцінок.
4. Проблеми створення іміджу інформаційного джерела.
5. Редактор засобу масової інформації: професійні та кваліфікаційні характеристики.
6. Проблеми створення експертних груп.

Тема 12

1. Експертні оцінки друкованих засобів масової інформації.
2. Експертні оцінки радіомовлення (“РАДІО-ТРЕК”, обласне радіомовлення тощо).
3. Експертні оцінки телеаудиторії.

Тема 13

1. Аудиторія радіо: соціальні та демографічні аспекти.
2. Соціально-психологічні проблеми диференціації радіо-аудиторії.
3. Інформаційні та психологічні бар’єри радіомовлення.

Тема 14

1. Проблеми визначення параметрів телеаудиторії.
2. Методика визначення соціальних установок та орієнтацій різних груп населення.
3. Аналіз комп’ютерної мережі “ІНТЕРНЕТ”: інформаційні та психологічні проблеми.
4. Соціально-лінгвістичні методи вивчення телевізійної інформації.
5. Соціологічний аналіз діяльності засобів масової інформації в регіоні.
6. Телевізійна аудиторія: соціально-психологічні проблеми.
7. Математичні та статистичні методи обробки результатів контент-аналізу діяльності засобів масової інформації.

Тематика

наукових досліджень (есе, тез та
конкретно-соціологічний аналіз ЗМІ)

1. Редакція “РАДІО-ТРЕК”: соціально-психологічні характеристики аудиторії.
2. „Рівне-1”: соціальні орієнтації та установки населення регіону.
3. Вибори Президента України: специфіка формування соціально-політичного та інформаційного простору.
4. Контент-аналіз інформаційних матеріалів “Вибори-2004”.
5. Редактор засобу масової інформації: професійний та кваліфікаційний портрет.
6. Імідж каналу інформації: проблеми формування і тиражування.
7. Визначення рейтингу каналів засобів масової інформації в регіоні.

2.6. Питання

для іспитового випробування зі спецкурсу

“КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ”

1. Інформаційна взаємодія в суспільстві.
2. Система засобів масової інформації: функції, ієрархія.
3. Зарубіжні концепції масового інформаційного суспільства.
4. Культура та інформація в суспільствах.
5. Комунікація в суспільстві.
6. Знакові системи як умови інформаційної взаємодії особистості та різних соціальних груп.
7. Історичні передумови виникнення друкування.

8. Іван Федоров – першодрукар.
9. Франциск Скорина: історичні та соціальні аспекти друкування.
10. Радіо як канал масової інформації.
11. Телебачення: особливості формування аудиторії.
12. Кіно як канал масової інформації та вид мистецтва.
13. Соціально-психологічні проблеми масової комунікації.
14. Аудиторія засобів масової інформації: соціальні, демографічні, психологічні та економічні аспекти.
15. Інформаційний простір і культура особистості.
16. Методи вивчення інформаційної взаємодії в суспільстві.
17. Структурно-лінгвістичні методи вивчення інформаційної взаємодії.
18. Соціологічні методи вивчення діяльності засобів масової інформації.
19. Особливості термінологічного аналізу інформації.
20. Глосарій дослідження.
21. Система соціальних показників.
22. Порівняльні характеристики показників діяльності ЗМІ.
23. Контент-аналіз тексту документів.
24. Аналіз діяльності радіомовлення.
25. Контент-аналіз телепередач: особливості та напрямки.
26. Експертний аналіз діяльності ЗМІ.
27. Методи вивчення аудиторії ЗМІ.
28. Соціально-лінгвістичні методи вивчення діяльності телебачення.
29. Контент-аналіз інформаційних матеріалів передвиборчої кампанії.
30. Математичні та статистичні методи аналізу діяльності ЗМІ.

2.7. СТРУКТУРА ЗВІТУ

щодо діяльності засобів масової інформації
(результати контент-аналізу)

1. Актуальність дослідження.
2. Мета і завдання дослідження.
3. Визначення об'єкта й предмета дослідження.
4. Основні поняття і система показників інформаційного процесу.
5. Характеристика зв'язків та залежностей процесу.
6. Гіпотеза наукового аналізу процесу, явища, дії тощо.
7. Основні характеристики вибірки: документів, передач, сюжетів, текстів тощо.
8. Порівняльні характеристики контент-аналізу.
9. Графічна інтерпретація результатів контент-аналізу діяльності засобу масової інформації.
10. Глосарій дослідження та персоналізації.
11. Додатки: перелік використаної літератури, експертні листи, листи для кодування, анкети і тексти джерел для контент-аналізу тощо.
12. Відгуки, рецензії та акти впровадження результатів контент-аналізу в діяльність редакції засобу масової інформації.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анализ нечисловой информации в социологических исследованиях / Отв. ред. В.Г.Андреевков и др. – М.: Наука, 1985.
2. Батыгин Г.С. Лекции по методологии социологических исследований. – М.: Аспект Пресс, 1995.
3. Биографический метод в социологии: история, методология, практика / Ред. кол.: В.В. Семенова, Е.Ю. Мещеркина. – М.: Институт социологии РАН, 1993.
4. Бориснев С.В. Социология коммуникации. – М., 2003. – 269 с.
5. Бутенко И.А. Анкетный опрос как общения социолога с респондентом. – М.: Высшая школа, 1987.
6. Гордон Л., Терехин А., Сиверцев М. Выделение социально-демографических типов методом кластер-анализа и определение их связи с типами поведения // Рабочий класс, производственные коллективы, научно-техническая революция. – М.: ИМРД АН СССР, 1971.
7. Грушин Б.А. Мнение о мире и мир мнений: Проблемы методологии исследования общественного мнения. – М.: Политиздат, 1967.
8. Модульный анализ и конструирование социума. – М.: ИС РАН, 1994.
9. Докторов Б.З. О надежности измерения в социологическом исследовании. – Л.: Наука, 1979.
10. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. – М.: Наука, 1984.
11. Конечкая В.П. Социология коммуникации. – М., 1997.
12. Костенко Н., Иванов В. Досвід контент-аналізу: моделі та практики. – К., 2003. – 198 с.
13. Коробейников В.С. Редакция и аудитория. – М.: Мысль, 1983.
14. Кравченко А.И. Введение в социологию. – М., 1994.

15. Куприян А.П. Методологические проблемы социального эксперимента. – М.: Наука, 1971.
16. Лекции по методике конкретных социальных исследований / Под ред. Г.М. Андреевой. – М.: Изд. МГУ, 1972.
17. Максименко В.С., Паниотто В.И. Зачем социологу математика. – Киев: Радянська школа, 1988.
18. Маслов П.П. Статистика в социологии. – М.: Статистика, 1971.
19. Математические методы анализа и интерпретации социологических данных / Отв. ред. В.Г. Андреев, Ю.Н. Толстова. – М.: Наука, 1989.
20. Математические методы в социологическом исследовании / Отв. ред. Т.В. Рябушкин. – М.: Наука, 1981.
21. Методологические и методические проблемы контент-анализа: Тезисы докладов / Отв. ред. А.Г. Здравомыслов. – М., Л., 1973. – Вып. 1,2.
22. Паниотто В.И. Качество социологической информации (методы оценки и процедуры обеспечения). – Киев, Наукова думка, 1986.
23. Паниотто В.И., Максименко В.С. Количественные методы в социологических исследованиях. – Киев: Наукова думка, 1982.
24. Проблемы социологии печати / Под ред. В.Э. Шляпентоха. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд., 1969. - Вып. 1,2.
25. Рабочая книга социолога / Под ред. Г.В. Осипова. – М.: Наука, 1976; 2-е изд. М.: Наука, 1983.
26. Рукавишников В.О., Паниотто В.И., Чурилов Н.Н. Опросы населения (методический опыт). – М.: Финансы и статистика, 1984.
27. Саганенко Г.И. Надежность результатов социологического исследования. – Л.: Наука, 1983.
28. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / Отв. ред. В.А. Ядов. – Л.: Наука, 1979.

29. Сорокин П.А. Человек, цивилизация, общество. – М.: Политиздат, 1992.
30. Терин В.П. Массовая коммуникация. Исследования опыта Запада. – М., 1999. – 224 с.
31. Федотова Л.В. Социология массовой коммуникации. – М., 2003. – 196 с.
32. Федотова Л. Контент-аналитическое исследование средств массовой информации и пропаганды. – М.: Из-во МГУ, 1988.
33. Федотова Л. Социология рекламы. – М.: Добросвет, 1999.
34. Федотова Л. Анализ содержания – социологический метод изучения средств массовой информации. – М.: Институт социологии РАН, 2001.
35. Федотова Л. Социология рекламной деятельности. – М.: Гардарики, 2002.
36. Фомичева И.Д. Методика конкретных социологических исследований и печать. – М.: Изд. МГУ, 1980.
37. Фролов С.С. Социология. – М.: Наука, 1994.
38. Фукс-Хайнриц В. Биографический метод // Биографический метод в социологии: История, методология, практика / Ред. кол. В.В. Семенова, Е.Ю. Мещеркина. – М.: ИС РАН, 1994.
39. Человек и его работа: Социологическое исследование / Под ред. А.Г. Здравомыслова, В.П. Рожина, В.А. Ядова. – М.: Мысль, 1967.
40. Шарков Ф.И., Родионов А.А. Социология массовой коммуникации: В двух частях. – М., 2002. – 261 с.
41. Шерковин Ю. Психологические проблемы массовых информационных процессов. – М.: Наука, 1973.
42. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. – М.: Наука, 1987.

Розділ 3

Технологія проведення соціологічного дослідження

3.1. Програма соціологічного дослідження

Соціологічне дослідження розпочинається зі створення програми та плану аналізу конкретного соціального об'єкта, процесу, явища, дії. Від повноти обґрунтування та рівня організаційно-технічного оформлення цих документів значною мірою залежить репрезентативність і оперативність проведення соціологічного дослідження.

Програма являє собою теоретичне обґрунтування актуальної проблеми, а також наступних процедур дослідження, які необхідні для отримання надійної емпіричної інформації та створення теоретичної моделі процесу, явища, дії тощо.

У створенні теоретичної програми бере участь широке коло спеціалістів різних сфер: соціологи, психологи, педагоги, культурологи та керівники організацій і установ, у яких буде проводитися соціологічне дослідження.

Усю роботу зі створення програми конкретного соціологічного дослідження можна розподілити на три частини: 1 – методологічну; 2 – процедурну; 3 – організаційно-технологічну.

У **методологічній** (теоретичній) частині розглядається наступний спектр питань:

- 1) обґрунтування актуальності та необхідності проведення дослідження;
- 2) визначення проблеми, об'єкта і предмета дослідження;
- 3) характеристика основних цілей та конкретних завдань;
- 4) уточнення понять (обґрунтування термінологічного апарата дослідження – термінів, понять, індикаторів, показників, перемінних);

- 5) попередній аналіз основних характеристик об'єкта дослідження;
- 6) формулювання гіпотез.

У **процедурну** частину програми входить:

- 1) складання плану дослідження (робочий план дослідження);
- 2) опис методів збирання соціальної інформації;
- 3) розробка методики вибірки (обґрунтування вибірки та створення вибіркової сукупності для здійснення дослідження);
- 4) опис принципів і способів обробки первинної інформації;
- 5) опис методів якісного аналізу соціологічної інформації;
- 6) розробка практичних рекомендацій, визначення шляхів їхнього впровадження та вимірювання їхньої ефективності.

Організаційно-технологічна частина програми може складатися з конкретних етапів реалізації самого дослідження, а саме:

- 1) підготовка та проведення навчання інтерв'юєрів;
- 2) складання кошторису витрат (оплата інтерв'юерам за збір і кодування інформації, відрядження, проїзд тощо);
- 3) тиражування анкет, бланків інтерв'ю, протоколів спостережень, маршрутних листів, щоденників інтерв'юєрів;
- 4) підготовка документів для керівників установ, підприємств, закладів тощо;
- 5) розробка робочого плану збору, кодування, класифікації, обробки, інтерпретації та контролю щодо об'єктивності та надійності соціальної інформації;
- 6) написання звіту щодо проведеного обсягу робіт;
- 7) підготовка акту щодо завершення та презентації результатів соціологічного дослідження.

3.2. Методологічна частина програми

У конкретному соціологічному дослідженні визначення проблеми є вихідним пунктом. Під **проблемою** розуміють питання, відповіді на які не містяться в знаннях і тому потребують певних теоретичних дій для їхнього вирішення.

Вирішити наукову проблему – це отримати нові знання або створити теоретичну модель (концепцію), яка може аргументовано пояснити те чи інше соціальне явище, процес, дію тощо. На основі отриманого знання розробляються рекомендації для вирішення практичних соціальних проблем.

Проміжковим елементом між проблемою й теоретичною моделлю є гіпотеза. **Гіпотеза** – це головний методологічний інструмент соціолога на шляху пошуку істини. Формулювання гіпотези залежить від проблеми та наявності знання про неї. Вона визначає напрям наукового пошуку існуючої проблеми.

Потрібно застерегти молодих дослідників від спроб вирішувати проблеми, які не відображають реальної соціальної ситуації або які вже давно вирішені. Необхідність у проведенні соціологічного дослідження виникає, як правило, у таких випадках:

1) потреба соціальної практики у визначенні напрямків вирішення складних, неоднозначних проблем;

2) соціальне замовлення на проведення соціологічного дослідження;

3) потреба отримати додаткові знання для створення теоретичної моделі чи побудови прогнозу розвитку певного соціального процесу чи явища (у трудовому колективі, серед певної групи населення тощо).

Інколи соціологічне дослідження проводиться з метою визначення болючих проблем, які виникають спонтанно, без прийнятих рішень або дій виконавчих органів. Завдяки соціологічному дослідженню можна отримати інформацію

безпосередньо від представників різних соціально-демографічних груп. Тому саме процес опитування спричиняє певну реакцію серед населення, створюється ситуація надій та сподівань на оперативне вирішення проблем. Воно також дозволяє значно зменшити соціальне напруження серед соціальних спільнот.

Таким чином, щоб визначити актуальність *проблеми*, соціологові потрібно добре знати конкретну ситуацію та мати широкий науковий світогляд, володіти достатньою кількістю знань з демографії, психології, педагогіки, економіки, культурології, історії, етнографії тощо.

Безперечно, конкретне соціологічне дослідження вирішує певні локальні проблеми, характерні для певного регіону, території, організації чи закладу.

Потрібно зазначити, що інколи дослідження проводиться з метою пошуку невирішених проблем, тобто проводиться наукова розвідка. У такому випадку в результаті дослідження виявляються невидимі складнощі чи певні протиріччя, або виявляється навіть протистояння певних інтересів, потреб, надій у представників різних соціально-демографічних груп.

Після глибокого аналізу актуальності проблеми та бар'єрів у вирішенні питань потрібно визначити **мету** і **завдання** соціологічного дослідження. Для досягнення мети дослідження потрібно досить чітко та однозначно визначити завдання дослідження, від повноти їхньої реалізації буде залежати результативність усього дослідження.

Визначення проблеми тісно пов'язане зі специфікою *об'єкта* і *предмета* дослідження. Поняття об'єкта дослідження завжди ширше, ніж поняття предмета. Відомо, що один об'єкт може дати два або більше предметів вивчення.

Під *об'єктом* у конкретному соціологічному дослідженні можна розуміти деякі реальні, соціальні

процеси, які містять у собі протиріччя і продовжують проблемну ситуацію.

Визначений об'єкт дослідження можна вивчати під різними кутами зору. Наступний крок – визначення **предмета** дослідження, який може виступати як окрема сторона, характеристика, якість об'єкта, які становлять для дослідника інтерес у плані вивчення цієї проблеми.

Вирішення соціальної проблеми завжди спрямовується на досягнення мети. **Мета** соціологічного дослідження у свою чергу має пріоритетний характер – теоретичний або прикладний, від чого залежить логіка його проведення.

При введенні певного **термінологічного апарата** в етапи дослідження потрібно пам'ятати, що обґрунтованість наукових передбачень (гіпотез) перевіряється шляхом співставлення понятійного апарата дослідження з реальними подіями, зміст яких відображено в поняттях, показниках, індикаторах тощо.

На цьому етапі соціолог знайомиться зі спеціальною літературою, що розкриває певні сторони предмета вивчення. Важливо також передбачити, що найбільш досконалий шлях під час проведення цього етапу – знайомство з проблемою в різних сферах, особливо на перетинах різних наук, підходів, шкіл. Інколи можна запозичити певну думку, яка майже подібна до реального стану речей чи подій, що аналізуються. Але тут потрібно зважити на специфіку, відмінність явища чи процесу та оперативно ввести корективи у процесі вивчення реальної проблеми.

У загальних рисах схему дій етапу **уточнення основних понять** (дефініцій) можна розглядати так:

1) створення образу. Першочергово отримуємо найбільш загальне уявлення про предмет аналізу, яке виникає при використанні певного терміна;

2) перелік характеристик, які можуть дати пояснення вибраного поняття чи терміна. Потім – відбір індикаторів чи показників;

3) побудова індексів. Вибір реальних показників поняття чи терміна дозволить підрахувати статистичне розподілення кожного індикатора та визначити характерні відмінності в соціологічному дослідженні.

3.3. Методи термінологічного аналізу

Вирішення наукової проблеми розпочинається насамперед із пошуку та визначення термінів і зазначених ними понять.

Наступний етап – встановлення взаємозв'язку та субординації понять, визначення їхнього місця в понятійному апараті теорії, на основі якої будується дослідження.

Потім визначаються терміни, які допомагають сформулювати гіпотези. Адже понятійний апарат теорії – це своєрідна координатна сітка, на якій можна розташувати соціальні факти і дати їм відповідну дефініцію та інтерпретацію. У різних науках понятійний апарат теорії має різну ступінь обґрунтованості та є своєрідним показником рівня розвитку науки.

Понятійний апарат – надзвичайно важлива умова в перевірці гіпотез наукового дослідження. Вона здійснюється на базі емпіричного матеріалу, який був зібраний у процесі дослідження. Але для того, щоб перейти від теоретичного вивчення явищ до рівня емпіричного, потрібно здійснити таку *інтерпретацію* базових (ключових) понять, яка б дозволила їх порівняти з реальними фактами. Іншими словами, така процедура повинна репрезентувати кожну зі складових понятійного апарата конкретного дослідження у вигляді процесу, який можна спостерігати чи діагностувати.

Першу частину такого завдання можна здійснити за допомогою *методу термінологічного аналізу*, другу – за допомогою *методу аналізу операцій та понять*.

Поняття – це відображення об'єктивно існуючого в речах та явищах і яке закріплене словом. Слово (або група слів), яке визначає певне поняття, можна назвати **терміном**. Встановити значення терміна важливо під час аналізу змісту поняття, яке відповідає певному терміну і відображає найбільш суттєві, важливі ознаки.

Оскільки внутрішня форма слова, а відтак, і терміна, виявляється передусім на початковому періоді назв речей та явищ, виникає необхідність аналізувати терміни з урахуванням їхнього генезису та історичного розвитку.

Поняття – продукт тривалого історичного розвитку пізнання. Їхній зміст змінюється та збагачується відповідно до поглиблення пізнання людиною об'єктивної реальності.

Метод термінологічного аналізу, який був започаткований спочатку в лінгвістиці, з часом залишаючись по своєму об'єкту лінгвістичним (слово та словосполучення), збагатився прийомами логіки, семіотики і став успішно впроваджуватися в багатьох галузях науки. Але його використання в кожній галузевій науці має свої особливості.

У соціології такий метод використовується епізодично, особливо в процесі контент-аналізу документів соціологічного дослідження. Цей метод передбачає вивчення історії становлення та розвитку понять, розкриття взаємодії термінів, визначення їхнього місця в понятійному апараті наукового дослідження.

Кожне наукове дослідження розпочинається із вивчення історії термінів, вивчення соціально-економічних, політичних, психологічних аспектів їхнього побутування та динаміки розвитку.

Насамперед потрібно зазначити про вимоги у формуванні термінологічного апарата наукового дослідження. Ці вимоги такі:

- у процесі аналізу потрібно йти не від терміна до пояснення фактів, а навпаки, самі терміни пояснювати умовами, у яких вони створювалися;
- термінологічний аналіз повинен бути, якщо можливо, багатовекторним, урахувати різні джерела у його формуванні, репрезентувати шляхом порівняння багатозначність таких термінів у використанні в конкретному дослідженні;
- аналізуючи терміни, необхідно зважати на історію їхнього становлення, розглядати терміни в розвитку, простежуючи зміни їхнього змісту у зв'язку зі зміною історичної дійсності;
- у процесі термінологічного аналізу необхідно досить точно виокремлювати об'єктивний зміст того чи іншого терміна від його суб'єктивних зміщень.

У науковій літературі була здійснена спроба обґрунтувати класифікацію понять відповідно до їхньої універсальності:

- **загальнонаукові** (притаманні всім наукам, наприклад, метод, принцип);
- **міжгалузеві** (наприклад, потреба, інтерес);
- **конкретно-наукові** (для соціології – репрезентативність, соціальний статус).

Аналіз термінів складається з певних етапів.
Цільове вивчення термінів, які складають тематичну групу. Визначається спочатку *базовий* (ключовий) термін і терміни, що їм підпорядковані.

Для пошуку сучасних термінів використовують літературу за темою дослідження, словники, довідники та інші праці щодо визначення окремих термінів та визначення

невідповідності або нелогічності окремих термінів та їхніх визначень.

На цьому етапі здійснюється **етимологічний аналіз**, мета якого – визначення початкового значення слова (або слів), яке стало терміном. Зрозуміло, що найбільш плідний напрямок етимологічного аналізу терміна – розгляд мовного середовища, у якому відбувалося його становлення. Це дозволяє розкрити глибинний зміст терміна та шлях його подальшого розвитку. Але з іншого боку, етимологічним матеріалом потрібно користуватися досить виважено та обережно, адже існує загроза етимологічних суміщень. Тобто під різними термінами можна розглядати один предмет, але його різні аспекти і характеристики.

На жаль, часто *термін* продовжує репрезентувати свій *минулий зміст* і впливає на сучасний зміст соціального процесу чи явища. Тому словам приписується не те значення, яке є істинним, а навпаки, ситуативне, поверхове.

Дослідження самого терміна повинне відбуватися у всіх, без винятку, зв'язках і залежностях та з врахуванням розвитку всієї системи. Такий підхід може мати назву **контекстуального аналізу**. Він вимагає від дослідника вміння визначати характер використання терміна в текстах, які створені в різні часи, з'ясовувати специфічність його значення в мові конкретного документа, зважаючи увагу на емоційність і експресивність тексту. Адже в окремі історичні періоди термін може здобувати **додаткове стилістичне значення**.

У такому випадку можна порівнювати різні терміни та їхній зміст у мові українського, російського, білоруського етносів тощо.

Насамкінець роботи з поняттями потрібно знову уточнити їхній зміст з урахуванням нових матеріалів, отриманих на попередніх етапах у співставленні їх із гіпотезами та пропозиціями, які в свою чергу вимагають більш лаконічного формулювання кожного поняття. Після глибокого

аналізу історії виникнення окремих термінів можна переходити до процедури аналізу операцій та понять.

3.4. Методика аналізу понятійного апарату

В основі методики аналізу операцій та понять понятійного апарату є процес співставлення понять (які аналізуються та розкривають зміст елементів соціального процесу) із фактами, явищами або подіями суспільного життя.

У чому суть цього методу?

У соціологічних дослідженнях виникає ситуація, коли в процесі вивчення соціальних проблем дослідницька група має справу з абстрактними поняттями, які досить важко можна порівняти з емпіричною дійсністю. Так, наприклад, вивчається рівень дозвілєвої кваліфікації молоді з метою розширення спектра форм культурологічних акцій або аналізується особистість і її діяльність у системі засобів масової комунікації та визначається рейтинг джерел інформації серед різних груп споживачів. У всіх випадках виникає запитання: “Що являє собою “дозвілєва кваліфікація”, “рейтинг джерел інформації” у межах конкретного соціологічного дослідження?

Кожному поняттю, яке узагальнює чи абстрагує ті чи інші реально існуючі процеси, явища, події, факти, обов'язково належать відповідні їм характеристики або конкретні емпіричні еквіваленти.

Отже, процес визначення понять є методом, який дозволяє репрезентувати ключове поняття у формалізованому вигляді, що підлягає **спостереженню** або **вимірюванню** з конкретним змістом.

Разом з тим певні поняття дуже складно порівнювати з реаліями суспільної практики. Глибина і відповідність у створенні понятійного апарату значною мірою залежать від багатьох факторів: від рівня обґрунтованості методики

конкретного дослідження, теоретичної глибини аналізу проблеми, а також від рівня кваліфікації дослідницького колективу, його соціальних, психологічних і культурологічних характеристик.

З іншого боку, “розкласти” поняття на складові елементи необхідно для переходу від якісного до кількісного аналізу суспільних процесів.

Отже, пошук емпіричних показників того чи іншого поняття є процесом повернення до абстрагування. Він завершується операційним визначенням поняття, тобто визначенням правил фіксації відповідних емпіричних показників або характеристик поняття. Разом з тим необхідно намагатися зафіксувати елементи соціального процесу з певною мірою **визначеності** та **обґрунтованості** з позицій методології та методики дослідження. Адже шлях пізнання здійснюється не тільки від теорії до конкретної практики (процес, зворотний абстрагуванню), але й після завершення соціологічного дослідження (зрозуміло, на більш високому рівні), від практики до теорії (що є процесом абстрагування).

Зворотний процес – відновлення “розкладеного” на окремі елементи поняття, яке потрібне для дослідження та на основі здійсненого аналізу вже значно відрізняється повнотою та глибиною, є досить потужним засобом у розумінні складних, багатовекторного спрямування, соціальних процесів та явищ.

3.5. Етапи і методика аналізу операцій та понять

Логіка аналізу операцій та понять може складатися з різних етапів. Для повнішого обґрунтування поняття можна провести опитування експертів, які мають відповідну професійну підготовку та фаховий рівень. Урахування соціальних і психологічних характеристик у створенні експертної групи дозволить отримати компетентну оцінку

конкретного поняття чи методу його визначення. У процесі оцінки експертами конкретного поняття можна використовувати систему бальної оцінки, коли кожний зокрема експерт формує свій континуум оцінювання, потім здійснюється вимірювання бальних оцінок по кожному індикатору з наступним ранжуванням (середнє арифметичне, квартальне відхилення, медіана, мода, середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації тощо).

У кінцевому варіанті опитування експертів дозволяє визначити основні індикатори для надання характеристик ключового поняття та впорядкувати їх у рейтингу значимості.

Разом з тим, як свідчить досвід у проведенні соціологічних досліджень, “спроба повністю інтерпретувати в емпіричних еквівалентах абстрактне поняття – завдання дуже складне, подекуди – неможливе” (В.О. Ядов). Завжди певні характеристики чи окремі елементи абстрактного поняття неможливо зафіксувати в емпіричних показниках, щось залишається, на жаль, невизначеним, “загадковим”. Відтак – коли дослідник трансформує загальні поняття в запитання анкети (інколи у варіанти відповідей на них) або навпаки, від запитань анкети до загальних понять під час аналізу отриманих результатів та формулювання висновків, залишається “terra incognita”, яку також потрібно аналізувати та інтерпретувати в конкретні рекомендації тощо.

На жаль, не завжди можливо використовувати поняття, які охоплюють усю площину дослідження. У різних дослідженнях одне і те ж поняття може бути наповнене різною кількістю складових (індикаторів), які у свою чергу залежать від багатьох параметрів: теми дослідження, його мети, специфіки тощо. Наприклад, рейтинг джерел інформації може бути різним у військових, пенсіонерів, студентів, мігрантів. Адаже в них різний тип інформаційної культури, соціальний

досвід, вік, освіта тощо. Тому **сукупність показників** може створюватися під впливом таких факторів:

а) конкретного соціального замовлення, що визначає напрям дослідження та його характер (прикладне чи фундаментальне);

б) висхідних теоретичних уявлень про структуру предмета дослідження, проблемної ситуації та перспектив її аналізу;

в) методичних можливостей пізнавальної діяльності в галузі наукового дослідження (ступінь усвідомлення важливості й необхідності, рівень кваліфікації, досвід узагальнення результатів тощо).

На *другому етапі* потрібно здійснювати відбір таких понять, які б були суттєві, системні та відповідали концепції дослідження.

На *третьому етапі* потрібно віднайти емпіричні індикатори, що дозволяють репрезентувати конкретні елементи у формалізованому вигляді та однозначно тлумачити зміст явища, дії тощо. Наприклад, візьмемо поняття “культура читання”. Такий процес можна характеризувати за допомогою показників: 1) зміст читання; 2) кількість часу, який витрачається на читання; 3) кількість книг, прочитаних за конкретний проміжок часу; 4) мета читання джерел (цільове спрямування читання); 5) складність прочитання текстів; 6) ступінь засвоєння прочитаного матеріалу.

Розглядаючи запропоновані індикатори, можна помітити, що *другий* та *третій* з них мають **кількісний** характер, *перший* та *четвертий* – **якісний**. Вони у свою чергу дозволяють визначити мету читання, отримати інформацію про рівень розвитку науки, ознайомитися з досягненнями та виявити запити і потреби читачів, систематизувати знання з метою підвищення кваліфікації.

П'ятий та **шостий** індикатори якісні, тобто за допомогою їх можна вивчити змістовну, лінгвістичну та логічну структуру тексту, визначити індикатори їхньої

складності (важкий, середній, легкий) та ступінь розуміння тексту з достатньою точністю й об'єктивністю.

Потім знову, як і на попередньому етапі, потрібно розмежовувати це поняття на окремі складові елементи. У такому випадку потрібно найточніше надавати індикатори для різних понять і використовувати адекватні методи фіксації, інтерпретації явищ, подій тощо.

Адже кожна характеристика читання може бути визначена декількома методами:

- кількість витраченого часу (шляхом опитування читачів та працівників бібліотеки або за допомогою спостереження в читальному залі);
- кількість прочитаних джерел (за допомогою аналізу читацьких формулярів, опитування тощо);
- цільове призначення відібраної та прочитаної літератури (за допомогою аналізу змісту книг, інтерв'ю чи "карток зворотного зв'язку").

Складність тексту та ступінь засвоєння прочитаного можна здійснити за допомогою одного чи декількох методів вимірювання складності тексту. Разом з тим потрібно намагатися використовувати не один, а декілька методів здійснення контролю за достовірністю отриманих результатів. Адже вибір конкретного методу залежить від багатьох чинників: мети, завдань, специфіки дослідження.

Під час аналізу конкретного документа за допомогою аналізу операцій та понять для кожного дослідження потрібно розробити матрицю, у якій репрезентується процес переходу від загальних понять до емпіричних показників, з обов'язковим розкриттям методики визначення показників та їхньої ідентифікації з конкретним соціальним процесом тощо.

Можна запропонувати типову матрицю для інформаційних досліджень:

з/п	1. Вихідні поняття	2. Понятійні індикатори	3. Емпіричні індикатори	4. Методи	5. Визначення
	1	2	3	4	5

Зібраний таким чином матеріал може бути підґрунтям для “зворотного” шляху через понятійний апарат того рівня, який знаходиться над визначеними емпіричними індикаторами, до рівня основного поняття, наприклад, до поняття “культура читання” тощо.

Разом з тим у процесі аналізу операцій та понять існують труднощі.

По-перше, існують поняття, які поки що не мають у науці повного розкриття та однозначного тлумачення. У цьому випадку потрібно проаналізувати ще раз терміни та визначити їхнє робоче тлумачення.

По-друге, часто ціла низка понять має характер багатозначності. Зрозуміло, це не плутанина, а звичайне багатство змісту цих понять, які фіксують складний факт (явище, подію тощо). У такому випадку завдання полягає в тому, щоб дати перелік різних значень поняття, потім знайти в ньому найголовніше чи найважливіше тлумачення. Зрозуміло, відповідно до специфіки дослідження поняття повинно мати більш-менш однозначне тлумачення. Для вирішення такого завдання використовують метод термінологічного аналізу.

Так, наприклад, Афанасьєв М.Д. запропонував такі характеристики поняття “поширеність читання”:

- 1) співвідношення читачів та осіб, які не читають джерела;
- 2) час, який витрачається на читання;
- 3) частота читання;
- 4) інтенсивність читання;
- 5) регулярність читання;

- 6) види джерел для читання;
- 7) джерела отримання літератури;
- 8) охоплення бібліотечним обслуговуванням;
- 9) жанри і теми прочитаних творів;
- 10) мовний діапазон читання;
- 11) поширеність домашніх бібліотек;
- 12) місце читання в системі масової інформації;
- 13) цілі та мотиви читання.

Зрозуміло, що такий різнобій понять, які визначають різні види інформаційної взаємодії читача з джерелами або з різними соціальними інформаційними інститутами, пояснюється складним процесом читання, що має безліч видів, типів та рівнів. Отже, такий перелік понять дозволяє охопити широкий спектр проблем “поширеність читання”.

Після наведеного переліку характеристик читання можна зробити висновок, що “поширеність читання” охоплює простір, обсяг та інші дуже важливі в дослідженні показники явища, які аналізуються. Тому так важливо визначити параметри, які допоможуть вивчити поширеність читання впродовж дня: частота звернення до читання за певну одиницю часу (тиждень, місяць, рік). Метод аналізу операцій та понять дозволяє визначити взаємозв’язок між теоретичним та емпіричним рівнями дослідження, підвищити достовірність, надійність і якісний рівень отриманої інформації.

Зупинимося на етапі попереднього аналізу основних характеристик об’єкта дослідження. Соціальний процес чи явище завжди функціонує в конкретному регіоні, серед реальної групи населення, у певному соціальному просторі та часі. Тому розгляд певного об’єкта передбачає певну систему, яка в свою чергу складається з логічно пов’язаних елементів. Вивчається така система, як певна сукупність, що має певні функції тих чи інших елементів, їхній взаємозв’язок, підпорядкування та ієрархію дій. При цьому

розкривається структура системи, умови її виникнення, становлення, функціонування та розвитку.

На цьому етапі виявляються зв'язки, чинники, змінні, які впливають на еволюцію розвитку або зміну об'єкта. Можна зробити перелік таких чинників та змінних:

- 1) загальні та специфічні;
- 2) прямі та опосередковані;
- 3) об'єктивні та суб'єктивні.

Таким чином, попередній аналіз (опис) характеристик об'єкта може відбуватися в різній послідовності, але з використанням елементів, які були запропоновані вище.

Формулювання гіпотез – це шлях поєднання теорії та практики, рух до нового знання. *Гіпотеза* – це логічно обґрунтоване передбачення про структуру соціальних об'єктів, про характер і суть зв'язків між певними явищами та чинниками, які впливають на ті чи інші сторони об'єкта дослідження.

У процесі дослідження гіпотези можуть бути доведені або спростовані. Інколи виникають ситуації: а) вихідне передбачення неправильне, воно не відповідає реальній дійсності; б) неправильне виведення наслідків із передбачення (гіпотези), певні логічні помилки та помилкові інтерпретації понять, показників чи характеристик предмета дослідження.

Але гіпотеза є головним методологічним інструментом, що впливає в цілому на весь процес дослідження.

3.6. Процедурна частина програми (техніка та робочий план дослідження)

Цей етап дослідження – це певна послідовність дій з використання технічних та методичних засобів. Якщо в першій частині програми можна говорити “Що робити? Де

робити?”, то в другій частині програми питання стоїть “Як робити? З допомогою чого робити?”.

Наведемо розділи процедурної частини програми дослідження:

- а) складання плану дослідження;
- б) опис методів збору даних (емпіричної інформації);
- в) методика вибірки (формування вибіркової сукупності);
- г) опис способів обробки та якісного аналізу соціологічної інформації.

Основна передумова використання плану дослідження – рівень наших знань про соціальний процес, явище, дію та можливість на цій основі розробити логічно струнку гіпотезу.

Існують три варіанти стратегії дослідницького пошуку.

1. **Формулятивний (розвідувальний)** план використовується у випадку незначної інформованості про соціальний процес, дію, явище. Це породжує ситуацію невизначеності та труднощі у формулюванні гіпотези, яка повинна бути всебічно обґрунтована і логічно побудована. Головне – чітко уявляти проблему, специфіку явища, основні напрямки розвитку подій.

2. **Описовий (дескриптивний)** варіант дослідження можливий за умови певних уявлень і знань, які дозволяють створити описову (констатуючу) гіпотезу. При цьому дається опис якісно-кількісних характеристик соціальних структур та явищ.

3. **Експериментальний план** – найбільш ефективний варіант дослідницького пошуку. Він стає реальним за наявності глибоких знань і відповідного досвіду наукового пошуку істини.

Потрібно зазначити, що інколи принциповий план дослідження має всі три елементи варіантів дослідження, які поступово й логічно вибудовуються в цілісний та зрілий варіант наукового пошуку. Принциповий план поступово переходить у *робочий план дослідження*.

1. Розробка програми, методики та документів дослідження. Терміни та відповідальні за виконання.
 2. Обговорення програми серед фахівців різних сфер.
 3. Тиражування методичних документів (анкет, листів експертного опитування, протоколів спостереження, кодувальних листів).
 4. Проведення пілотажного дослідження: попереднього, випробувального дослідження.
 5. Побудова вибіркової сукупності: відбір об'єктів дослідження та одиниць спостереження.
 6. Підготовка (інструктаж) інтерв'юерів та проведення опитування (проведення анкетування, інтерв'ю, збір емпіричного матеріалу).
 7. Доопрацювання програми дослідження, складання її кінцевого варіанту, кодування анкет, листків експертного опитування та підготовка емпіричних даних для обробки.
 8. Обробка емпіричних даних (ручна, за допомогою ЕОМ).
 9. Аналіз та інтерпретація соціологічної інформації.
 10. Складання таблиць, графіків, діаграм (графічна інтерпретація).
 11. Формулювання практичних рекомендацій.
 12. Впровадження результатів дослідження в практику.
 13. Діагностика (вимірювання) дієвості новоствореної програми дій, ефективності методичних (практичних) рекомендацій.
 14. Проведення порівняльних досліджень з використанням цієї програми та визначення динаміки соціальних програм і проєктів.
 15. Підготовка результатів соціологічного дослідження до публікації в засобах масової інформації.
- Послідовність запропонованих етапів дослідження може змінюватися, але загальна логіка та наявність альтернатив повинна зберігатись.

З метою підвищення якості та оперативності проведення дослідження практикується створення **тимчасового творчого колективу**.

1. Керівник групи – відповідальний за організацію та проведення дослідження.

2. Відповідальний за теоретичну частину дослідження (соціолог, соціальний психолог, культуролог, аналітик та ін.).

3. Відповідальний за збирання та збереження соціологічної інформації (кодування, класифікація емпіричної інформації).

4. Відповідальний за обробку соціологічної інформ-мації (програміст, математик, оператор ПК та ін.).

5. Відповідальний за оформлення результатів аналізу (підготовка звіту про проведене соціологічне дослідження).

Окрім фахівців, що безпосередньо організують соціологічне дослідження, до збору емпіричної інформації залучаються 10-15 чоловік, які мають відповідну підготовку та опитують респондентів упродовж декади.

За один період група інтерв'юерів під керівництвом соціолога повинна зібрати соціологічну інформацію від респондентів (представників різних соціально-демографічних груп, за один день інтерв'юер може провести 5-7 інтерв'ю).

Членів групи інтерв'юерів спочатку навчають прийомам збору надійної та репрезентативної (представницької) інформації. На заняттях їм надається можливість оволодіти арсеналом прийомів спілкування з респондентами й елементами здобуття надійної інформації, навичками кодування та фіксації інформації під час проведення конкретного соціологічного дослідження.

Винятково важлива роль **інструктажу** у визначенні акцентів у процесі збору інформації – це загострення уваги на зміст, послідовність і час проведення дослідження. Потрібно враховувати специфіку умов, у яких перебуває

респондент, зміст запитань анкети та час проведення інтерв'ю.

У конкретному соціологічному дослідженні збір та аналіз емпіричної інформації здійснюється під певним теоретичним та методологічним кутом зору за допомогою різних методів.

Метод конкретного соціологічного дослідження – це спосіб визначення конкретних соціальних фактів, засіб отримання первинної соціологічної інформації.

Методи, які використовують у конкретному соціологічному дослідженні: **аналіз документів, спостереження, опитування (анкетування та інтерв'ю), фокусоване групове інтерв'ю, метод експертного опитування, теоретичний аналіз та методи інтерпретації результатів**

Потрібно зазначити, що використання кількох методів збору соціальної інформації дозволяє значно підвищити надійність і репрезентативність інформації та зробити більш ґрунтовні висновки й вагомі практичні рекомендації.

3.7. Вивчення документів

Одним з найбільш уживаних методів збору соціальної інформації є метод **аналізу документів**.

Документи можуть бути в рукописному варіанті, друкованому тексті, записані на магнітну та відеоплівку, а також фотосюжети тощо.

За формою фіксації документи можна поділити:

1. **Письмові** (конспекти, протоколи, журнали організацій та установ, звіти, програми, довідки тощо).
2. **Статистичні матеріали** (статистичні довідники, звіти й інша інформація, викладена у формалізованому варіанті).
3. **Іконографічна інформація** (кіно- і фотодокументи, картини, відеосюжети, малюнки, написи тощо).

4. **Фонетичні документи** (магнітні записи спогадів, бесід, інтерв'ю, записи виступів фахівців тощо).

Документи бувають особисті й громадські, офіційні й неофіційні. У кожному соціологічному дослідженні існує проблема використання документа. Тому починаючи дослідження, потрібно визначити документи, які підлягають вивченню та порівнянню щодо наявності надійної в них інформації. Вибір документа залежить від мети і завдань дослідження, а також від повноти висвітлення проблеми та завдань, які були поставлені перед автором підготовленого документа.

У процесі використання документів важливо володіти методами їхнього вивчення та аналізу.

Існують **традиційні методи** аналізу та **формалізовані (контент-аналіз)**. У контент-аналіз входить знаходження співвідношення різних елементів тексту (рубрик та сюжетів) із загальними об'ємами інформації в документі. Більш глибоко з методикою аналізу документів можна ознайомитися в спеціальній літературі.

3.8. Контент-аналіз документальних джерел

Контент-аналіз – це спосіб збору інформації та аналізу змісту тексту. Слово “контент” має відношення до слів, малюнків, символів, понять, тем чи інших повідомлень, які можуть бути об'єктом комунікації.

Слово “текст” може репрезентувати елементи, що створюють комунікативний простір (щось надруковане, видиме чи сказане реципієнтом).

Такий комунікативний простір може мати характер чи форму газети, журналу або статті, оголошення, виступу, офіційного документа, кіно- та відеозапису, пісні, фотографії, етикетки чи твору мистецтва.

Для отримання кількісних показників змісту тексту дослідник використовує об'єктивний підрахунок та систематично фіксує отримані дані.

Такі дії часто називають “текстовим кодуванням” (Маркофф, Шапіро та Вейтман). У контент-аналізі існують якісні інтерпретації характеру тексту, але врешті-решт у ньому кількісні дані про зміст конкретного тексту.

До позитивів контент-аналізу можна віднести надійність отриманої інформації, що не має впливу читача, глядача. Адже текст чи теле- або радіо передачу аналізує дослідник, який діє самостійно та незалежно від творців комунікативного повідомлення та який не впливає на процес комунікації (перегляд телепередач, прослуховування радіопрограм, читання газет, журналів тощо).

Контент-аналіз дозволяє дослідникові визначити елементи змісту комунікативного повідомлення (передача, значення, символи) за допомогою джерела інформації (засобу комунікації): книги, статті, кінофільму, телесюжету тощо.

Використання контент-аналізу дозволяє певною мірою проводити “незалежний” експеримент зі змістом повідомлення та розглянути його за допомогою методів, які відрізняються від звичайного читання книги або перегляду телевізійної програми.

Контент-аналіз дозволяє порівнювати зміст багатьох документів і аналізувати за допомогою кількісної методики (наприклад, діаграм, таблиць). Окрім того, його можна використовувати тоді, коли потрібно визначити елементи, які приховані від зовнішнього спостереження. Наприклад, коли в рекламі частіше з'являються представниці жіночої статі чи інших етнічних груп (негри, асоціальні представники).

Але такі спостереження частіше відбуваються несвідомо, мимоволі.

Контент-аналіз дозволяє документально, за допомогою об'єктивних, кількісних методів (індикаторів) підтвердити здогади дослідника істинними, точними результатами на основі дослідження тексту.

Контент-аналіз охоплює одночасно випадкову вибірку, чітке вимірювання та операціональні дефініції абстрактних конструкцій (незалежних спонтанних елементів – вплив днів тижня чи релігійних свят на характер перегляду телевізійних передач, читання газет, прослуховування радіопрограм тощо).

Найбільш складним етапом у здійсненні контент-аналізу є процес кодування та обробки зібраної інформації на комп'ютері. Адже статистична обробка текстуальних елементів надто неоднозначна та багатоелементна процедура.

Потрібно зазначити, що контент-аналіз використовується вже понад сто років. Галузі його використання надто широкі – література, історія, журналістика, політичні науки, освіта, психологія, соціологія. Ще у далекому 1910 році на засіданні Німецького соціологічного товариства Макс Вебер закликав використовувати контент-аналіз для аналізу газетних текстів.

Використовують контент-аналіз у різних напрямках та галузях. Так, наприклад, вивчення тематики популярних пісень, релігійна символіка, яка використовується в службах різних конфесій. Вивчаються тенденції, що відображаються газетними публікаціями, аналізуються гендерні стереотипи в підручниках і навчальних посібниках (малюнки, графіки, посилання та статті), фіксується частота виступів людей різних рас та етносів у телевізійних роликах для реклами, стиль та зміст пропаганди в роки війни, обкладинки популярних журналів, особливості записів самогубців, тематику оголошень та гендерні відмінності в бесідах, персонажі казок, байок, пісень, анекдотів тощо. Матеріалом для контент-аналізу може слугувати також фотографія аматорів та професіоналів, написи на столах у студентських аудиторіях, використання ненормативної лексики тощо.

Необхідно зазначити, що контент-аналіз використовується як доповнюючий метод отримання інформації.

Разом з тим контент-аналіз варто використовувати в дослідженні проблем трьох типів.

По-перше, для аналізу великих за обсягом текстів (наприклад, газет за декілька років) з використанням вибірки та ускладненим кодуванням.

По-друге, коли проблема повинна досліджуватися на “відстані”, наприклад, під час вивчення історичних документів, мемуарів чи радіопередач інших держав. Контент-аналіз також дозволяє визначити характерні особливості бесід у жіночих і чоловічих групах. Усупереч уявленням чи створеним стереотипам, наприклад, у жіночих групах акценти існують на міжособистих та соціальних відносинах, у чоловічих – більше часу використовується для розкриття досягнень або популярні теми, які пов’язані з різними видами агресії тощо. Зрозуміло, що потребують конкретних досліджень за допомогою контент-аналізу вище перераховані проблеми.

По-третє, з допомогою контент-аналізу можна відшукати в тексті такі повідомлення, які майже неможливо побачити поверховим поглядом. Адже творець тексту або його читач не завжди знаходить усі теми, проблеми, які розглядаються в самому тексті. Так, наприклад, автори книг з малюнками для малюків часто-густо підсвідомо зображають дітей у ситуаціях, які відтворюють традиційні стереотипи у відносинах між хлопчиками і дівчатками (статеві відмінності). Тому контент-аналіз дозволяє неупереджено визначити високий рівень гендерної стереотипізації. Або, наприклад, вивчення фотографій та сюжетів, які зображені на них. Це також полігон для неординарних висновків із досить високим ступенем ймовірності.

3.9. Вимірювання та кодування

Точність і обґрунтованість вимірювання в контент-аналізі є вирішальними чинниками для отримання надійної та об'єктивної інформації в дослідженні.

Дослідник, розв'язуючи проблему, з досить нечітких та символічних форм комунікації повинен трансформувати отриману інформацію в об'єктивну, кількісно фіксовану і формалізовану (задокументовану) тенденцію.

Наприклад, дослідник повинен встановити, як часто в телевізійних передачах (виставах, телесюжетах тощо) персонажі старшого віку зображаються в негативному висвітленні. Спочатку для фіксації спостереження потрібно створити індикатори вимірювання для конструкції “негативний стереотип похилого віку”. Результатом цього етапу може бути перелік стереотипних характеристик чи негативних уявлень про людей похилого віку (фізична неміч, забудькуватість, поганий слух, повільність, хворобливість, нездібність доглядати за собою, неактивність, консерва-тивність, дивацтво тощо). Зрозуміло, що наведений перелік неповною мірою може дати можливість описати образ особи похилого віку. Але з іншого боку, у телевізійних передачах людей похилого віку найчастіше зображають нездібними турбуватися про себе, що свідчить про наявність негативної стереотипізації.

Отже, окремі елементи контент-аналізу потребують систематизації кодування – сукупності інструкцій або правил для фіксації та запису змісту тексту (або його окремих елементів). Система кодування повинна співвідноситися з типом тексту та комунікативного простору, які є об'єктом вивчення (телевізійна вистава, роман, фотографії, оголошення в газетах, реклама тощо).

Елементами контент-аналізу можуть бути характеристики тексту:

- частота;

- спрямування;
- інтенсивність;
- простір.

Частота. У фіксації та підрахунках виникає необхідність чітко знати “скільки?”, “як часто?” і т.і.

Наприклад, скільки людей похилого віку репрезентується в телевізійних передачах упродовж одного тижня? Яка питома вага їх серед інших персонажів? Скільки відсотків таких програм серед інших?

Спрямування. Мова йде про визначення спрямованості повідомлення у змісті тексту чи іншого джерела (позитивний, негативний, підтримуючий чи навпаки, спрощений характер).

Наприклад, спосіб тиражування ситуації (доброзичливий, мудрий, урівноважений персонаж або негативний: самовдоволенний, чванливий, невихований).

Інтенсивність. Це може бути характеристика джерела чи повідомлення. Наприклад, сила, потужність повідомлення (негативна характеристика забудькуватості: “забув узяти ключі”, “не згадав імені особи” чи ще перебільшення – “не пам’ятає, як його звати”, “не впізнає своїх дітей”).

Простір. Простір письмового тексту вимірюється шляхом підрахунку слів, речень, абзаців, можливо, письмових знаків або сантиметрів, які обіймає текст повідомлення. Для вимірювання відео- та аудіотекстів простіше використовувати кількісні характеристики часу (скільки секунд присутній у кадрі, чи епізодичність у кожній сцені двогодинної програми, або ж кількість “убивств” у телекадрі чи кінокадрі).

Кодування змісту тексту може мати характер **маніфестного** або **латентного**.

Маніфестне кодування (відкрите, явне) полягає в підрахунку кількості фраз чи слів (наприклад “червоний”) у письмовому тексті або кількість визначених дій (наприклад, поцілунків), представлених на фотографіях чи відеосюжетах.

Для чіткості фіксації в системі кодування створюється тезаурус термінів чи дій, які можуть бути в тексті, що вивчається й аналізується. Можна використовувати комп'ютер з відповідно створеною програмою для кодування, скласти перелік слів чи фраз та підготувати текст для декодування. До негативів маніфестного кодування можна віднести семантичні відмінності слів чи фраз у контексті, яке потребує додаткової валідації маніфестного кодування.

Латентне (або семантичний аналіз) дозволяє розшукати приховані значення тексту. Наприклад, опис ситуації зустрічі коханих може мати характер еротики та романтики. У цій ситуації потрібна досить висока технологічна культура дослідника, щоб об'єктивно характеризувати текст, фразу, повідомлення.

3.10. Спостереження як метод соціологічного дослідження

Основними характеристиками соціологічного дослідження є: систематичність, планомірність, направленість на виконання певного завдання.

Цей вид наукового методу пізнання, як правило, використовують у комплексі з іншими методами збирання емпіричної інформації, такими, як анкетування, інтерв'ю, вивчення документів.

Перевагою соціологічного спостереження є широка й різнобічна інформація про явище, процес, дію. Але інколи така інформація інтерпретується соціологом залежно від досвіду, соціальних установок та орієнтацій, загальної інформованості про проблему. Тому обов'язково отриману інформацію під час спостереження потрібно доповнювати матеріалами опитування чи аналізом документів, які містять більш змістовну та різнобічну інформацію.

У літературі існують такі класифікації спостереження: **включене** та **невключене**, **відкрите** та **закрите**, **стандартизоване** і **нестандартизоване**.

Найбільш достовірну інформацію можна отримати за допомогою організації “**включеного**” спостереження. У такому випадку соціолог може бути учасником соціальної дії чи процесу, коли він може спостерігати без їх зміни, стаючи при цьому рівноправним учасником групи, у якій вивчається проблема. При “**невключеному**” спостереженні соціолог перебуває дещо в стороні від групи, отримує він в основному інформацію поверхову, без урахування мотивації, орієнтацій респондентів.

Відкрите спостереження проводиться за умови згоди групи чи колективу, **закрите**, навпаки, проводиться “інкогніто”, члени групи не мають уявлення, що за ними спостерігають.

Під час організації **нестандартизованого** спостереження в соціолога немає чіткого уявлення та плану дій, воно проводиться спонтанно, без погодження та чіткого плану. **Стандартизоване** – навпаки, усі дії жорстко регламентовані, є план дій щодо фіксації елементів дії чи процесу, а також є чітка інструкція проведення аналізу.

Для отримання надійної інформації потрібно спочатку створити індикатори, які повинні охоплювати весь спектр дій у колективі, де проводиться спостереження. **Індикаторами** можуть бути: кількість осіб, їхні характеристики за віком та освітою (за статтю і соціальним статусом), ставлення до певних процесів – реакція, репліки, вигуки, аплодисменти, шум в аудиторії, кількість запитань, їхній зміст, напрям тощо.

Важливою умовою достовірності інформації, отриманої в процесі спостереження, є її надійність. Спостереження називається надійним у тому випадку, якщо під час повторного проведення спостереження (у тих же умовах на попередньому об’єкті та незалежно ким воно повторювалось) отримуємо

результати, які незначно відрізняються від попередньої інформації.

Спостереження використовується як на початку соціологічного дослідження, так і впродовж усього пошуку надійної та достовірної інформації.

Результати спостереження фіксуються в протоколі, де нотуються час та місце проведення, основні характеристики процесу, дії, події.

3.11. Опитування в соціологічному дослідженні (анкетування, інтерв'ю)

Опитування – найбільш уживаний метод збору соціальної інформації. За допомогою опитування можна отримати повну картину громадської думки про різні проблеми соціальної практики, про запити, потреби, інтереси та орієнтації, мотиви поведінки різних груп населення.

Використання методу опитування дозволяє отримувати інформацію про сьогоднішнє, про оцінку подій, які відбувалися багато років тому, а також про плани на майбутнє.

Інформація, що буде отримана за допомогою опитування, досить легко піддається кількісному аналізу, а також інтерпретації після обробки.

Опитування – це метод збору первинної вербальної інформації, який базується на безпосередній (інтерв'ю) або опосередкованій (анкетування) соціально-психологічній взаємодії між дослідником та опитуваним (респондентом).

Під час проведення опитування ми фіксуємо оцінки, думки, враження, надії особистості. Інколи трапляються помилки, коли дослідник інтерпретує емпіричну інформацію як факт або як стан процесу чи явища. Безперечно, ця помилка не повинна траплятися в дослідженні. У дослідженні з

використанням анкетування можна отримати тільки **оцінки** або **ставлення** населення до певної події.

Сам факт і думка про факт – різні речі. Потрібно зазначити, що отримана інформація в анкетуванні (інтерв'ю) підлягає надзвичайно обережній інтерпретації. Висновки повинні бути виваженими й обґрунтованими. Вони повинні базуватися як на реальних фактах і подіях, так і на оцінках цих фактів життєдіяльності особистості.

Таким чином, можна отримати широкий спектр різнобічної соціальної інформації.

Які бувають види опитування населення? За ступенем охоплення генеральної сукупності розрізняють **загальні** та **вибіркові** опитування. У загальному опитуванні беруть участь усі представники трудового чи творчого колективу, усе населення міста чи села. Загальне опитування є певною різновидністю референдуму.

У **вибірковому** опитуванні число респондентів становить певну частину *генеральної* сукупності або певну пропорцію (вибірку) від усього населення села, міста, країни.

Як правило, **анкетування** проводиться з метою більш широкого охоплення одиниць аналізу, **інтерв'ю** розраховане на досить невелику аудиторію та більш глибокий якісний аналіз проблеми.

Умовою успішного проведення анкетування або інтерв'ю є обов'язкове створення атмосфери доброзичливості та довір'я респондента, коли він буде бажати надавати виважену та реальну оцінку чи думку про проблеми, які аналізуються в дослідженні.

Важливе значення при цьому має зовнішність інтерв'юера, його вміння зацікавити чи заінтригувати респондента, закликати його надати доброзичливі й точні відповіді. Для проведення опитування інтерв'юеру обов'язково видається інструкція, у якій зазначені основні елементи методики опитування, правила відбору респондентів, способи

фіксації отриманих відповідей, кодування та класифікація результатів опитування, інші вимоги.

В інтерв'ю важливо зберігати вимоги до послідовності та правильного формулювання запитань. Вони повинні пропонуватися в такій же формі й послідовності, у якій вони зафіксовані в бланку інтерв'ю. У звіті інтерв'юера викладаються запитання, які виникли в процесі опитування, фіксується час і місце проведення інтерв'ю, описуються труднощі при спілкуванні з представниками різних соціально-демографічних груп.

3.12. Структура анкети

В анкеті необхідно фіксувати лише ті запитання, на які неможливо отримати відповіді звичайним способом. Формулювання запитань повинні бути зрозумілі респондентові, не викликати здивування або небажання спілкуватися, відповідати його рівню знань, освіти, інформованості про проблеми, які вивчаються. Запитання повинні бути максимально спрощені і відповідати соціально-психологічним характеристикам респондентів.

Анкета складається з трьох розділів: 1) вступна частина; 2) основна частина; 3) демографічна ("паспортичка").

У **першій частині** анкети нотується назва організації та установи, яка проводить дослідження, пояснюється мета дослідження, гарантується анонімність відповідей, викладаються правила заповнення анкети, підкреслюється важливість і цінність відповідей респондента.

В **основній частині** викладаються запитання, які поступово розкривають зміст проблеми. Ця частина анкети за змістом найбільш вагома та складна. Запитання повинні враховувати психологію респондента. Запитання викладають блоками, у чіткій логічній послідовності.

Головна мета запитань анкети полягає в тому, щоб зацікавити респондента, залучити його поступово до процесу співпраці з анкетною.

Далі пропонуються запитання складніші, які виявляють установки, оцінки, орієнтації особи, тобто які мають пряме відношення до основної теми дослідження.

У заключній частині тексту анкети пропонуються найбільш інтимні та різного характеру контрольні запитання, мета яких – поглибити й уточнити інформацію, отриману з відповідей на попередні запитання.

За формою питання розрізняються на **закриті, відкриті та напіввідкриті**.

Запитання називається **відкритим**, коли відповідь на нього може бути нерегламентована та викладена в довільній формі.

Наприклад, ваші пропозиції щодо вирішення молодіжних проблем. _____

Потрібно зазначити, що деякі дослідники захоплюються формулюванням відкритих запитань. Практика проведення соціологічних досліджень переконує в наданні надзвичайно малого обсягу відповідей респондентами на відкрите запитання анкети.

Питання називається **закритим**, коли в ньому пропонуються варіанти можливих відповідей, з яких респондент повинен вибрати лише одну або декілька. Перелік альтернатив може бути якісного характеру (запитання зі спектром відповідей). Наприклад:

Як би ви оцінили економічну ситуацію в Україні?

1. Дуже добра.
2. Досить добра.
3. Досить погана.
4. Дуже погана.
5. Важко сказати.

Формулюючи закриті питання, пам'ятайте: 1) потрібно ввести всі можливі варіанти відповідей; 2) усі альтернативи повинні бути перемішані; 3) у переліку кількісних альтернатив позитивні та негативні характеристики повинні бути однакової довжини, тобто однаково репрезентовані.

Напівзакриті питання повинні мати весь перелік альтернатив закритого питання, а також альтернатива типу “Інше”, що дозволяє респонденту надати відповідь чи занотувати додаткові коментарії та зауваження. Наприклад:

Яку проблему з тих, що стоять зараз перед Україною, Ви вважаєте найсерйознішою?

1. Політична нестабільність у країні.
2. Зростання цін.
3. Зовнішня небезпека від інших країн.
4. Безробіття.
5. Забруднення навколишнього середовища.
6. Невпевненість у майбутньому.
7. Інше (напишіть) _____

Для отримання надійної та стійкої інформації в дослідженні можна використовувати інші методи збору соціальної інформації. Так, наприклад, в анкету варто вводити **фільтруючі** та **контрольні** питання.

Функції фільтруючих питань – виділити респондентів, які повинні відповідати на наступні питання або на декілька запитань про факти чи події, від групи респондентів, які не повинні на них відповідати або не можуть з певних міркувань, тобто розділити сукупність опитаних на декілька масивів.

Наприклад, дослідника цікавлять відповіді респондентів, які відвідують спортивні секції певного напрямку:

“Ви відвідуєте спортивні секції?”

1. Так.
2. Ні.

У такому випадку на наступні запитання анкети будуть відповідати респонденти, які відповіли “Так”.

Контрольні запитання дозволяють перевірити правдивість відповідей респондентів на основі запитання анкети. Їхній аналіз дозволяє оцінити якість отриманої інформації. Як правило, контролю підлягають ті питання, які пов’язані з основними завданнями дослідження.

Уведення контрольних питань в анкету проводиться в зміненому формулюванні, що дозволяє не насторожувати респондента і підвищити надійність соціологічної інформації.

Наприклад, у першому варіанті може бути запитання “Наскільки Ви довіряєте засобам масової інформації у висвітленні питань виборів Президента України?” з відповідними відповідями – 1. Повністю довіряю. 2. Частково довіряю. 3. Важко сказати напевно. 4. Частково не довіряю. 5. Повністю не довіряю.

Контрольне запитання може бути запропоноване в такому варіанті – “Чи задоволені Ви діяльністю засобів масової інформації у висвітленні питань виборів Президента України?” – 1. Повністю задоволений. 2. Частково задоволений. 3. Важко відповісти, “так” чи “ні”. 4. Скоріше не задоволений. 5. Зовсім не задоволений.

Отже, аналізуючи відповіді, можна переконатися в ступені відвертості респондента, а також “проконтролювати” роботу інтерв’юера з опитування та запобігання “самозаповнення” анкети чи бланка інтерв’ю.

У **демографічній частині (“паспортичці”)** розміщуються питання об’єктивного стану респондента і його статусу (стать, вік, освіта, належність до певної релігійної конфесії, рівень заробітної плати, місце проживання, житлові умови тощо).

Функція “паспортички” в анкеті полягає в можливості отримати репрезентативні результати і здобути більш якісний аналіз результатів дослідження. Як правило, „паспортичка”

розташовується в кінці анкети, це дозволяє створити атмосферу довіри та доброзичливості під час опитування.

Після створення макету анкети потрібно обов'язково провести **пілотажне** дослідження, щоб отримати оцінки якості анкети. Організовується випробувальне (попереднє) дослідження, у якому апробується програма та методика (окремо апробується інструментарій – анкети, експертні листи для проведення опитування, бланки-інтерв'ю для проведення інтерв'ю). У пілотажному дослідженні апробується анкета серед респондентів з різними соціально-демографічними характеристиками. Важливо, щоб до цієї групи належали люди різних вікових груп, різного рівня освіти та загальної культури.

Усі запитання, що виникають під час опитування, фіксуються конкретно по кожному питанню, потім відповідно вносяться зміни в анкету для подальшого використання в основній частині дослідження.

Наведемо декілька помилок, які трапляються при створенні анкети.

1. Велике перевантаження анкети другорядними питаннями, тобто анкета досить об'ємна, питань дуже багато, виникає небезпека отримати неповну інформацію.

2. Інколи трапляються питання, які мають у своїй основі подвійний зміст або навіть протилежний напрям.

3. Якщо в анкеті часто фіксується позиція “не знаю”, “не розумію”, які зазначив респондент, можна зробити висновок про те, що питання анкети надто невизначені та нечітко сформульовані.

4. Інколи респонденти нотують в анкеті багато зауважень, додатків. У такому випадку автори анкети ввели недостатню кількість альтернатив для надання відповіді на запитання анкети.

5. Якщо багато анкет залишається незаповненими, то це значить, що: а) погано викладені правила заповнення анкети; б) в анкеті не гарантована анонімність відповідей респондента;

в) недостатньо зрозуміла мета дослідження; г) анкета розпочинається зі складних, “прямолінійних” питань або з “паспортички”.

Способи отримання соціологічної інформації за допомогою анкетування бувають: **поштові, пресові, роздаткові**. Подекуди використовуються газети чи журнали, у яких друкуються анкети. Інколи анкети надсилаються за певними адресами респондентів. Але потрібно зазначити, що використання перших двох варіантів збирання інформації дуже ненадійне, тому частіше всього використовується роздаткове анкетування.

Роздаткове анкетування проводиться прямо на робочих місцях із роздаванням та збиранням соціологом після їхнього заповнення. Можливі варіанти видання анкет додому, але у визначені терміни. Опитування на місці – найбільш надійний спосіб оперативного збору інформації, тому що після заповнення анкет їх можна переглянути і повернути для повного заповнення.

Використовуючи роздаткове опитування, дослідник також має змогу задавати запитання, спостерігати процес заповнення та ставлення респондентів до опитування.

3.13. Інтерв'ю

Методика проведення інтерв'ю має значні відмінності від організації анкетування. Узагалі в інтерв'ю можна здобути більш глибоку та достовірну інформацію, але процедура збору надто тривала та вимагає значних ресурсів – економічних, матеріальних, інтелектуальних тощо. До проведення інтерв'ю залучають підготовлених фахівців, які повинні досить принципово та неухильно дотримуватися тексту бланка-інтерв'ю, не порушуючи послідовності

запитань та не припускаючи вільного тлумачення запитань і відповідей під час проведення інтерв'ю з респондентом.

3.14. Фокусоване групове інтерв'ю

Ідея фокусованих інтерв'ю виникла в середині ХХ століття в США. Їхніми передвісниками були так звані вільні інтерв'ю, що активно застосовувалися в американській соціології та психології наприкінці 30-х – початку 40-х років. У таких інтерв'ю заздалегідь задавалася загальна тематика бесіди і певне коло відкритих питань.

Першим узагальненням, присвяченим власне сфокусованому груповому інтерв'ю, стала праця Р.Мертонна “Сфокусовані інтерв'ю” (1956 р.). Цю розробку було адаптовано Р.Лазарсфельдом та іншими авторами для маркетингових досліджень. Саме в цій галузі сфокусовані групові інтерв'ю знайшли свій подальший розвиток і широке застосування. Власне ж соціологи до цього методу до недавнього часу практично не зверталися.

Це багато в чому пояснюється тим, що в США до початку 80-х років до якісних методів не ставилися як до самостійних способів збирання інформації. Перевага надавалася кількісним методам, які відзначалися більшою репрезентативністю. Що ж до сфокусованих групових інтерв'ю, то вони більше тяжіють до якісних методів. Вони також дозволяють одержати більш глибоку інформацію про думки, сподівання і досвід людей, ніж кількісні методи, натомість програють у репрезентативності отриманої інформації.

Метод сфокусованих групових інтерв'ю має спільні риси з деякими варіантами опитування, скажімо, з груповим інтерв'ю. Проте сфокусовані інтерв'ю – це не просто чергування запитань і відповідей респондентів, а форма групової дискусії. Респонденти мають більше свободи у

виборі форми презентації своїх думок та вражень щодо заданої теми.

Застосування сфокусованого групового інтерв'ю стимулює виникнення нових запитань. А предмет розмови може набувати несподіваних напрямів. Дискусія спроможна краще відобразити різноманітність думок, ніж масове опитування, оскільки тема сприймається динамічно завдяки впливові людей один на одного в процесі спілкування.

Однією з важливих умов для плідного використання фокусованого групового інтерв'ю є комфортність ситуації перебігу процесу. Важливо, щоб кожний учасник фокус-групи не був обмежений часом для спілкування, відчував увагу до себе, зумів налаштуватися на тему, що цікавить дослідника, мав можливість відпочити під час проведення дискусії.

Другою особливістю методу є те, що дискусія має сфокусований характер. Це означає, що тема дискусії, логіка і форма запитань (кількість яких не має перевищувати десяти) визначаються заздалегідь і фіксуються в інструкції ведучого.

На жаль, відтінки запитань, обов'язково відкритих (згідно з вимогами цієї методики) і підходи до відповідей не завжди можна передбачити, важливо (у цьому й виявляється майстерність ведучого) спрямувати дискусію в русло необхідної теми.

Збирання інформації відбувається у процесі спостереження за обговоренням запропонованих запитань, а також за елементами невербальної поведінки. У цьому методі фокусованого групового інтерв'ю близький до методу спостереження. Думки учасників наразі сприймаються не самі по собі, а у вербальному й невербальному контексті дискусії, адже учасники в ході дискусії можуть не тільки змінювати власну думку, але й коригувати думки один одного.

Третьою особливістю сфокусованого групового інтерв'ю є те, що групова інтеракція, яка виникає в ході дискусії,

дозволяє дослідникові одержати інформацію не просто про те, що думають з приводу тієї чи іншої проблеми, а й про те, чому вони так думають. У процесі дискусії ведучий пропонує підкріпити висловлювання фактами з особистого досвіду. Завдяки цьому висловлювання набувають більш-менш обґрунтованого характеру, і це дозволяє дослідникові робити висновки щодо мотивації суджень та дій респондентів. Така особливість фокусованого групового інтерв'ю дозволяє впроваджувати його серед прихильників маркетингових досліджень, оскільки виробникові важливо знати не тільки “що купується?”, але й “чому купується товар” та “хто його купує?” – тобто визначається мотивація дій та вчинків респондентів.

Четверта особливість. Виникнення інтеракції в процесі фокусованого групового інтерв'ю дозволяє також розкрити більш глибокі підвалини психіки учасників – досвід співпереживання та групового сподівання. Одержати такий результат шляхом масового (поштового, телефонного, роздаткового та ін.) опитування майже неможливо.

П'ята особливість. Як правило, мета фокусованого групового інтерв'ю – не досягнення групового консенсусу, а з'ясування напрямків думок кожного з учасників. Тому такий метод відрізняється від експертних опитувань. Адже у сфокусованому груповому інтерв'ю заохочується висловлювання різних думок будь-якого характеру – як позитивних, так і негативних. Потрібно зазначити, що опитування проводиться не серед експертів, а серед пересічних респондентів. Зазвичай, з однієї теми проводять три-чотири фокус-групи. Практика свідчить, що учасники кожної з груп виявляють не зовсім схоже бачення проблеми, яка аналізується. Порівнюючи результати у всіх фокус-групах, з'являється можливість говорити про більш або менш типові підходи і зробити, з певними застереженнями, висновки про їхнє поширення в інших ситуаціях тощо.

3.15. Метод експертних оцінок

Для отримання оперативної та глибоко аргументованої інформації створюється спочатку макет анкети, потім підбираються фахівці, котрі, на думку дослідника, можуть допомогти у проведенні експертизи проектів, соціальних технологій, дій, процесів. Експертами повинні бути фахівці різних галузей соціальної практики та які мають відповідну кваліфікацію і рівень освіти тощо.

Експертиза дозволяє:

- 1) надати глибокий аналіз конкретної дії, процесу, діяльності;
- 2) визначити оцінки дієвості певних дій, прийомів;
- 3) обґрунтувати висновки здійсненої експертизи.

Позитивним методом є: а) невелика група експертів (20-30 чол.) за досить короткий термін надає кваліфіковану оцінку; б) група експертів може визначити напрямки вирішення проблеми; в) експерти формулюють прогноз перебігу дії, явища, процесу.

Для вивчення тенденцій, що аналізуються в процесі експертизи, використовуються не тільки агреговані показники: середнє арифметичне, медіана, коефіцієнти варіацій, але й специфічні математичні та статистичні методи, створені для обробки експертної інформації. До таких методів належить „мозковий штурм” (метод колективного генерування ідей), метод 635 (шість експертів-три варіанти вирішення проблеми-5 хвилин) та „метод Дельфійської техніки”(метод багаторівневого опитування експертів), метод інверсії (пошуки шляхів вирішення проблеми евристичним способом у „протилежаному” спрямуванні), метод аналогії, метод синектики (багаторівневий розгляд проблеми з різних позицій та використання елементів гри тощо).

3.16. Методика вибірки в соціологічному дослідженні

Створюючи програму конкретного соціологічного дослідження, потрібно визначити обсяг вибіркової сукупності, яка буде досліджуватися. Формування вибіркової сукупності потрібне за умови, коли немає змоги опитати представників усієї генеральної сукупності.

Соціологічне дослідження, як правило, проводиться **вибірково**: з усієї сукупності одиниць аналізу (генеральна сукупність) відбирається тільки її частина (вибіркова сукупність або вибірка), але ця частина відбирається таким чином, щоб отримана в результаті дослідження інформація (наприклад, відповіді на запитання анкети) могла з певним ступенем ймовірності розповсюджуватися на всю генеральну сукупність. Тому вибіркова сукупність повинна бути репрезентативною щодо генеральної сукупності, тобто бути більш-менш імовірною моделлю генеральної сукупності, відображати всі її суттєві особливості (максимально відтворювати статистичні характеристики).

Методика вибірки повинна давати відповідь на головне запитання: скільки одиниць генеральної сукупності необхідно вивчити?, яким чином такі одиниці необхідно відібрати, щоб забезпечити наукове представництво (репрезентативність) інформації?

3.16.1. Види вибірових досліджень

Типологічні дослідження. Під час проведення таких досліджень усі одиниці аналізу розбивають по групах на основі певних показників. Потім з кожної групи відбираються типові представники. Передбачається, що представники певної групи мають певні якісні характеристики в середньому для групи, тому ймовірно, що вони можуть мати і наступні характеристики в середньому для групи.

Звідси робимо висновок, що аналіз результатів про окремі групи повинен подати інформацію, яка в основі є характерною (репрезентативною) для всієї генеральної сукупності.

Наведені приклади типологічних досліджень використовуються як попередні, з метою апробації програми та методики, з подальшим проведенням повномасштабних соціологічних досліджень.

3.16.2. Ймовірні вибіркві дослідження

Основне правило ймовірних вибірквих досліджень полягає в тому, що кожний респондент має рівне право бути опитаним, тобто потрапити у вибірку.

Цей метод побудований на законах теорії ймовірності й дозволяє на невеликих розмірах вибіркової сукупності мати уявлення про основні характеристики та тенденції генеральної сукупності.

Для проведення дослідження за ймовірним методом потрібні списки всіх одиниць генеральної сукупності. Це може бути алфавітний перелік співробітників організації, установи, закладу тощо. Можна також скористатися списками, що були складені для проведення виборів або референдуму, а також телефонним довідником.

Відбір одиниць проводиться об'єктивним шляхом, незалежно від дослідника. У процесі відбору одиниць можна скористатися **таблицею випадкових чисел** або іншою формою лотерейного відбору.

Ймовірний відбір полягає в тому, що шляхом ділення N (усі одиниці аналізу генеральної сукупності) на n (об'єм вибірки) визначається інтервал (крок) вибірки, потім цей інтервал (крок вибірки) обов'язково виконується: відбір респондентів, які включені у вибірку, здійснюється за певним випадковим показником (наприклад, порядковий номер у загальному списку, або в телефонній книзі крок вибірки

вираховується за літерами, номерами телефонів, які розпочинаються на 3, 4, 5, 6 і т.д.).Обов'язковим елементом надійності отриманих результатів є правило – “кожен респондент повинен мати рівні можливості дати відповіді на запитання”.

Наприклад, відповідно до розрахунків об'єму вибірки вимагається з 5000 працівників організації (**N**) відібрати для анкетування 500 (**n**). Поділивши **N** на **n**, отримуємо інтервал (крок) вибірки (10).

Це значить, що у вибірку повинен бути включений кожний десятий працівник організації. Зважаючи на загальні списки працюючих на основі виключно порядкового номера (1, 11, 21 і т.і.), складається список респондентів, які й створюють вибірку сукупність.

Загалом об'єм вибірки розраховується за певними формулами, які обґрунтовані за законами математичної статистики.

Наводимо таблицю дослідницького інституту Геллана (США), яка дозволяє побачити залежність відсотків неточності (дисперсії або відхилення) від розміру вибіркової сукупності під час використання ймовірного методу.

Розмір вибірки та відсотки дисперсії

Кількість респондентів (<i>n</i>) у вибірковій сукупності	Величина неточності
4000	±2
1500	±3
1000	±4
750	±4
600	±5
400	±6
200	±8
100	±11

Можна вважати, що розходження в 3% або навіть до 5% можна певною мірою ігнорувати під час проведення великих за об'ємом досліджень.

Щоб отримати більш точні та надійні результати, потрібно набагато збільшувати розмір вибірки, але це спричиняє величезні фінансові витрати; або потрібно створювати інші вибіркові сукупності за методиками провідних наукових агенцій (КМІС, Національний інститут соціології АН України, АІФ “ЕКСОР“, Український інститут соціальних досліджень тощо).

Районована вибірка полягає в тому, що генеральну сукупність на попередньому етапі умовно розподіляють на певні типи (райони).

Основою для визначення районів є певний суттєвий показник – різні регіони й території, виробнича й невиробнича сфера, жителі малих, середніх та великих населених пунктів тощо.

Після визначення районів відбір одиниць аналізу здійснюється ймовірним, випадковим способом або проводиться загальне опитування.

Квотна вибірка формується в декількох варіантах. Спочатку створюється модель вибірки на основі багатьох показників, які дають характеристику генеральній сукупності в цілому. Такими показниками можуть бути: стать, вік, освіта, соціальний статус.

Якщо створена модель вибірки відповідає в основному генеральній сукупності за вибраними параметрами, можна припустити, що така вибіркова сукупність відтворить у цілому генеральну сукупність за іншими показниками, які з тієї чи іншої причини не ввійшли у вибіркову сукупність.

Використання **вбіркової** сукупності стає можливим тільки за умови достатнього уявлення про **генеральну** сукупність (наявність статистичних даних, матеріалів спостереження або з відділу кадрів щодо працюючих –

кількість працюючих за статтю, за віком, за освітою, у змінах, цехах, бригадах тощо).

Потім відбираються одиниці опитування, які відповідають пропорціям у генеральній сукупності. Наприклад, генеральна сукупність складається з 400 чоловіків та 600 жінок. Якщо взяти 10% вибірку, потрібно опитати відповідно 40 чоловіків та 60 жінок. Також опитуванню підлягають інші групи населення, але відповідно до основних характеристик генеральної сукупності, тобто зберігаються рівні пропорції у вибірковій сукупності.

Безперечно, усі характеристики генеральної сукупності у вибірковій сукупності відтворити не завжди можливо, дослідник змушений опитувати респондентів, які презентують і відповідають основним особливостям певної території, виробництва, способу відпочинку, дозвілля тощо.

При формуванні квотної вибірки виникають складнощі пошуку респондентів, що відтворюють певні характеристики генеральної сукупності.

Іноколи дуже важко відтворити певні характеристики вибіркової сукупності, тому в майбутньому виникає потреба підвищити надійність і репрезентативність інформації. У такому випадку дослідник повинен урахувати завдання дослідження, а також використовувати перехресні методи підвищення достовірної соціальної інформації про об'єкт у цілому.

3.16.3. Територіальна вибірка

Для отримання надійної та об'єктивної інформації про перебіг соціально-економічних процесів у регіоні потрібно зібрати великий масив знань, статистичних даних, які часто-густо неможливо зібрати тому, що потребують використання значних ресурсів – матеріальних, інформаційних тощо. У

такому випадку соціологи використовують **вибіркові** територіальні дослідження.

Під час створення вибірки також потрібно враховувати такі обов'язкові характеристики соціологічного дослідження – репрезентативність і економічну доцільність (важливо досягти певної рівноваги надійності результатів та невеликих витрат на збір, аналіз та інтерпретацію емпіричної інформації).

Перші вибіркові дослідження для отримання інформації щодо резервів робочої сили та розрахунків прогнозних оцінок були проведені наприкінці XVII століття. У 1783 році Лаплас здійснив перепис населення Франції завдяки використанню вибіркового методу. У Росії в XIX столітті земські статистики розробили практичну методику організації вибірки для аграрних досліджень.

У перших соціологічних дослідженнях використовувався метод простої випадкової вибірки. Вона будувалася на статистичній інформації щодо основних характеристик генеральної сукупності – загальної кількості населення села чи міста, структури населення за соціальним статусом, відмінності за статтю та віком тощо. При невеликій кількості одиниць аналізу вибірка включала майже всіх жителів, що дозволяло отримати досить достовірну інформацію. Але коли генеральна сукупність (об'єкт аналізу – населення села, міста чи весь склад трудового колективу) за кількістю досить значний, виникають проблеми економічного характеру – збільшуються витрати на друкування анкет, проїзд до розташування колективу тощо. Також збільшується кількість неоднорідних одиниць аналізу, і процедури, які використовувались для аналізу невеликих за обсягом вибірок, стають непридатними. Адаже можна вважати, що великі сукупності одиниць аналізу мають безліч відмінностей, вони часто є неоднорідними і, звичайно, вимагають також збільшення кількості елементів для аналізу,

що зумовлює знову ж таки ризик отримати недостовірні результати. Відтак виникає необхідність “розмежувати” велику сукупність на окремі групи для здійснення аналізу. Разом з тим окрему сукупність можна аналізувати з використанням побудови простої випадкової вибірки. Для цього соціологові потрібна інформація про структуру сукупності за статтю, віком, соціальним статусом, місцем проживання тощо. Така інформація потрібна для врахування специфіки об’єкта і для побудови більш-менш репрезентативної вибірки. Інформація про об’єкт дослідження може бути у звітах попередніх досліджень або в установах служб статистики.

Стандартний шлях використання попередньої інформації про об’єкт дослідження полягає в тому, що на її основі здійснюється типологічне групування. У результаті типологічного групування виділяються окремі частини сукупності, які більш однорідні за параметрами, ніж уся генеральна сукупність. Після такої процедури формується вибірка з представників визначених сукупностей. Таку вибірку можна назвати **стратифікаційною**.

Теоретичні дослідження переваг стратифікаційних вибірок та методики їхньої побудови розглядалися в роботах Д.Боулі, Д.Неймана, А.Чупрова, Т.Даленіуса та ін. У результаті цих досліджень були запропоновані чітко формалізовані процедури стратифікації генеральної сукупності.

Щоб обґрунтувати достовірність і надійність отриманої інформації в соціологічному дослідженні, потрібно розглянути питання побудови територіальної стратифікованої вибірки, коли опитування проводиться за місцем проживання респондентів. Такі вибірки дозволяють охопити всі шари (страти) населення. Вони часто-густо будуються як багатоступеневі, тобто спочатку відбираються певні територіальні сукупності (спочатку великі, потім усе менші й менші) і лише наприкінці – респонденти. Розпочинаючи

конкретно соціологічне дослідження, соціолог повинен вирішити як мінімум три **проблеми**. **1.** Де і від кого збирати інформацію? **2.** Якими методами користуватися у здобутті соціальної інформації? **3.** Як опрацювати, аналізувати та інтерпретувати отримані результати? Узагалі потрібно розглянути методику побудови **виробничої** та **територіальної** вибірки. **Виробнича** вибірка передбачає наявність статистичної інформації щодо кількості підприємств у конкретній галузі, а потім із переліку підприємств відбираються за певними параметрами (ЗАТ, ВАТ, АО, ТОВ, СП тощо) окремі трудові колективи, серед яких проводиться соціологічне опитування.

Якщо це відбувається в межах усієї країни, спочатку відбираються області, райони, населені пункти, вулиці, будинки. Респонденти можуть відбиратися з різних списків за місцем проживання, ураховуючи розташування вулиць на території села чи міста (максимально пропорційне охоплення всієї території села чи міста).

У дослідженнях також застосовується змішана територіально-виробнича вибірка. Вона може використовуватися у таких варіаціях:

1) спочатку відбираються територіальні одиниці, потім здійснюється відбір підприємств, установ та організацій, закладів тощо. Останній ступінь – відбір сімей та респондентів за місцем роботи;

2) відбір територіальних одиниць – відбір підприємств та сімей на них – відбір респондентів у сім'ї.

За кордоном (США, Великобританія, Франція тощо) велика кількість соціологічних досліджень базується на територіальній вибірці, зокрема вивчення громадської думки, аналіз електоральної поведінки населення тощо.

Існують різні способи побудови територіальних вибірок.

При побудові **вірогідних** (випадкових) кожній одиниці сукупності гарантується певна ймовірність включення у вибірку.

Цілеспрямовані (невипадкові) будуються за ознакою “потрібності” певних характеристик сукупності, тобто елементи такої вибірки можуть бути або включені або ні залежно від завдань дослідження та специфіки сукупності.

Дещо інша стратегія побудови територіальної вибірки полягає в тому, що у відібраних населених пунктах респонденти вибираються не випадковими методами, часто-густо – квотним методом. Цей метод вимагає чіткого дотримання інструкції для здійснення опитування. У свою чергу інструкція передбачає включення у список респондентів, які належать до різних груп населення, зважаючи на статеві та вікові чи соціально-статусні відмінності. Чисельність респондентів визначається залежно від статево-вікової та професійно-кваліфікаційної структури сукупності, яка вивчається. Потрібно додати, що відбір конкретних респондентів здійснює сам інтерв'юер, який має певну свободу вибору, але дотримується запропонованих пропорцій (квот) конкретних груп вибіркової сукупності.

Зрозуміло, що стратегія вибірки в кожному окремому випадку визначається метою, завданнями та визначеними ресурсами (економічними, матеріальними, просторовими тощо). У кожному випадку можна використовувати елементи виробничої чи територіальної вибірки. Але вивчаючи електоральну поведінку, краще буде “працювати” територіальна вибірка лише тому, що за місцем проживання можна отримати більш достовірну та репрезентативну інформацію. Якщо ж вивчаються певні проблеми виробничого характеру – ставлення до праці, умови праці, соціально-психологічний клімат колективу, проблеми працевлаштування, краще використовувати елементи виробничої вибірки. Часто в соціологічних дослідженнях використовують різні елементи

виробничої та територіальної вибірки. У кожному конкретному випадку все залежить від кваліфікації соціолога, його досвіду, специфіки об'єкта дослідження, тобто тактика і стратегія повинні бути адекватні до вимог часу та цілей соціологічного дослідження. Разом з тим, будуючи вибірку за **виробничим** принципом, завжди можна отримати списки працівників організації чи установи у відділі кадрів. Інша справа – створення **територіальної** вибірки, яка розпочинається зі складання списків респондентів за місцем проживання. Ця процедура дуже складна, потребує багато часу, але вона дозволяє охопити всі верстви населення. Тому територіальну вибірку практикують у вивченні громадської думки чи аналізі електоральної поведінки громадян.

Процедура складання територіальної вибірки передбачає наявність статистичних даних про категорії населення.

1. **Наявне** населення, сукупність осіб, яка знаходиться в населеному пункті під час проведення соціологічного дослідження.

2. **Постійне** населення – особи, які постійно проживають у певному пункті за певною адресою.

3. **Тимчасово** відсутнє – особи, які постійно проживають у населеному пункті, де здійснюється дослідження, але виїхали за його межі й відсутні більше вказаного в дослідженні терміну (1 місяць, 6 місяців тощо)

4. **Тимчасово** проживаючі, які на час проведення дослідження знаходяться в населеному пункті, але постійно проживають за його межами.

Зрозуміло, що визначені категорії можуть мати умовний характер, і в кожному конкретному випадку дослідник сам визначає основні категорії населення в конкретному селі, місті тощо.

Також потрібно зазначити, що в побудові територіальної вибірки повинен урахуватися географічний чинник, тобто

максимальне охоплення території для здійснення соціологічного дослідження. Мається на увазі географічна “повнота” об’єкта дослідження, коли існує ризик утратити територію, які розташовані на периферії, чи складність проїзду до них тощо.

При територіальному відборі об’єктом у побудові вибірки повинен бути конкретний населений пункт – село, місто або район чи регіон.

Існують різні способи побудови територіальної вибірки – “централізований” та “децентралізований”.

У цілому в побудові територіальної вибірки потрібно вирішити такі проблеми:

- визначити послідовність проміжних об’єктів;
- стратифікувати одиниці аналізу для вибірки;
- розташувати вибірку між стратами та гніздами;
- використовувати один спосіб відбору одиниць для аналізу;
- визначення обсягу вибірки.

Найважливіше завдання у проектуванні територіальної вибірки є вибір первинних одиниць відбору. Адже від цього залежить кількість етапів (територія країни, регіону, області, району, міста, села тощо) побудови територіальної вибірки і відповідно організаційні та фінансові аспекти дослідження, а також величина похибки.

Як стверджує У.Кокрен, чим більше ступенів чи етапів у територіальної вибірки, тим менші витрати на проведення опитування, але й збільшується помилка в репрезентативності результатів дослідження.

Одноступенева вибірка зумовлює надто велику розпорошеність одиниць аналізу на території конкретного регіону, де вивчаються проблеми населення.

Зрозуміло, що одноступенева вибірка дає можливість збільшити ймовірність і репрезентативність отриманих результатів, але з іншого боку вона вимагає надто великих

витрат ресурсів (матеріальних, економічних тощо). Навіть у таких невеликих за обсягом території країнах – Голландії, Швейцарії, Швеції – використовують багатоступеневу вибірку. В Англії, наприклад, доволі часто використовують двоступеневу вибірку.

Варто зазначити, що для побудови територіальної вибірки також потрібна інформація щодо:

- 1) кількості населених пунктів (список міст і сіл);
- 2) структура населення в цих населених пунктах (розподілення за статтю, віком, основними соціальними групами чи стратами тощо).

Так, наприклад, спочатку потрібно мати перелік поштових відділень та вулиць, які вони обслуговують. Такою методикою користується Київський міжнародний інститут соціології (В.Є. Хмелько, В.І. Паніотто).

Разом з тим відомо, що найкращі результати можна отримати, використовуючи випадковий відбір, коли шанси одиниці аналізу потрапити у вибірку пропорційні її розміру. Якщо використовується рівно ймовірний відбір, коли шанси відбору є рівними, виникає ситуація “зміщення” вибірки. Одиниці для аналізу, які належать до більших сукупностей, мають меншу ймовірність бути включеними до вибірки, ніж одиниці, що належать до менших об’єктів.

Якщо в побудові вибірки з використанням номерів поштових відділень можна використати відомий принцип “крок відбору”, то за наявності статистики щодо кількісних характеристик населення в конкретному населеному пункті виникають значні труднощі у визначенні засад відбору конкретного респондента.

Як особлива стратегія відбору населених пунктів з визначеними характеристиками населення (структура, страти тощо) у соціологічних дослідженнях використовується “картографічний” спосіб (Грушин Б.А. Свободное время. – М., 1967.). Такий спосіб відбору одиниць аналізу полягає у

використанні географічної карти і певних територій. Населений пункт, який був включений у вибірку, вибирається за центр кружечка з певним радіусом. Населені пункти, розташовані в “окресленій” території, включаються у вибірку. Можна використовувати різні модифікації “картографічного” методу, наприклад, відбирати точки перетину рівних за обсягом територій чи відбирати з певним кроком населені пункти (А,Б,В,Г,Д,Е,Є тощо).

Разом з тим потрібно мати на увазі, що “картографічний” метод не завжди може забезпечити рівність шансів респондентів потрапити в число опитаних тільки тому, що не враховується в населеному пункті кількість населення завдяки територіальному розташуванню одиниці відбору. У такому випадку найкраще використовувати списки жителів у сільських радах чи у виборчих дільницях. Завдяки аналізу списків жителів можна значно підвищити надійність соціологічної інформації, використовуючи різні підходи в побудові вибірки: опитувати з кожної сім’ї одного респондента чи кожного “третього” – методика КМІС з різними модифікаціями, спочатку перелік жінок за зменшенням віку: ж-77, ж-43, **ж-18**, потім – чоловіки: ч-78, ч-45, **ч-19**. Тобто складається список осіб, які проживають у будинку, спочатку жінок, потім чоловіків, а потім відбирають кожного третього, без зміни кроку вибірки.

3.17.1. Аналіз соціологічної інформації

Дослідження соціальних явищ вимагає поєднання **кількісних** та **якісних** методів аналізу наукових фактів. Ще на етапі збору фактичного матеріалу потрібно передбачити, яким чином буде підраховуватись емпірична інформація. Тому важливо ввести в анкету певну систему математичної фіксації динаміки розвитку подій, явища, процесу.

На кожне запитання анкети потрібно створити шкалу, яка може мати як позитивні, так і негативні значення, позиції, індекси.

Наприклад:

1. Як Ви себе почуваєте?

1. Стан мого здоров'я добрий.
2. Стан мого здоров'я залишається без змін.
3. Стан мого здоров'я дещо погіршився.
4. Стан мого здоров'я задовільний.
5. Важко сказати однозначно.

2. Як би Ви оцінили економічну ситуацію в Україні?

1. Дуже добра.
2. Досить добра.
3. Досить погана.
4. Дуже погана.
5. Важко сказати.

3. Як Ви вважаєте, як зміниться через рік матеріальне становище Вашої родини?

1. Значно поліпшиться.
2. Деякою мірою поліпшиться.
3. Залишиться тим же.
4. Деякою мірою погіршиться.
5. Значно погіршиться.
6. Важко визначити („ВВ”) або („ВС”) – важко сказати.

У літературі наводяться приклади шкал та методика їхнього створення. Найбільш поширені шкали: **шкала назв, шкала порядку, інтервальна шкала, шкала відносин, шкала оцінок**. У кожному дослідженні методика передбачає використання певної шкали або декількох шкал. Від специфіки дослідження значною мірою залежить необхідність створення шкали певного типу.

3.17.2. Шкала назв (номінальна шкала)

Зміст шкали полягає у групуванні об'єктів у класи за різними ознаками та надання їм чисельних значень, які є “ярликами”, тобто не несуть кількісного виміру ознак. Наприклад, групування за статтю, національністю, соціальним статусом, професією, а також у запропонованих варіантах відносин, мотивації тощо. Шкала назв часто використовується для класифікації відповідей на запитання анкети.

Наприклад:

1. Нам не вистачає грошей навіть на їжу.
2. Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг уже важко.
3. Нам вистачає грошей на їжу, одяг і можемо дещо відкласти, але не вистачає, щоб купувати дорогі речі (такі, як холодильник або телевізор).
4. Ми можемо дозволити собі купувати деякі коштовні речі (холодильник тощо).
5. Ми можемо дозволити собі купити все, що захочемо.

Наприклад:

1. Я глибоко віруючий.
2. Я віруючий.
3. Я не визначився.
4. Я не релігійна людина.
5. Я атеїст.

3.17.3. Шкала порядку

В основі вимірювання за шкалою порядку (або номінальною шкалою) є операція впорядкування, рангування за

певним показником. Число, яким кодується варіант відповіді, означає ранг у переліку альтернатив. Наприклад, у дослідженні респондентам було запропоновано визначити рейтинг професій серед молоді. Опитані визначили таку ієрархію престижних професій серед учнів загальноосвітніх шкіл:

- 1) юрист;
- 2) економіст;
- 3) менеджер;
- 4) бухгалтер;
- 5) бізнесмен;
- 6) банкір;
- 7) лікар;
- 8) системний аналітик.

У цьому випадку числа 1, 2, ... 10 визначають лише місце відповіді (ранг) у напрямку зменшення їхньої значимості. Шкала порядку найчастіше використовується в соціологічних і педагогічних дослідженнях під час визначення оцінок певних якостей, характеристик, ступеня задоволеності, узгодженості тощо.

У побудові шкали потрібно використовувати поняття “континууму” (протяжність) характеристики якості, риси тощо. Найбільш проста шкала – двоелементна, вона відображає лише дві протилежні думки, наприклад, “задоволений – незадоволений”, “згодний – незгодний”.

Разом з тим використовуються шкали різного ступеня “подрібнення” – триелементні, чотири-, п’ять- і семиелементні тощо. Найчастіше використовуються п’яти- й семиелементні.

1. Повністю довіряю.	1. Цілком задоволені.
2. Мабуть, довіряю.	2. Мабуть, задоволені.
3. Важко сказати напевно.	3. Частково задоволені, частково ні.
4. Напевно, не довіряю.	4. Напевно, не задоволені.
5. Повністю не довіряю.	5. Цілком не задоволені.

3.17.4. Метод експертних оцінок побудований на дослідженні суб'єктивних суджень експертів. Наприклад, шкала Терстоуна є найбільш типовою для вимірювання.

3.17.5. Метод “сумарних” оцінок

Цей метод був запропонований Р.Лайкертом та отримав назву **шкали Лайкерта**. Групі осіб пропонують перелік запитань, які вони оцінюють за 5-бальною шкалою. Для кожної особистості сумуються бали, що були визначені за всіма запитаннями. Така сума визначає “бал” кожного зокрема експерта чи особи. Потім відбувається рангування за балами.

3.17.6. Шкалограмний аналіз

До цього виду шкали можна віднести **шкалу Гуттмана**, яка базується на пошуку спрямованого в одному напрямку континууму якостей. Зрозуміло, що в кожному окремому випадку потрібно створювати відповідну шкалу або навіть декілька шкал для ґрунтовнішого виміру характеристик чи показників об'єкта дослідження.

3.18. Статистична обробка результатів дослідження

Після проведення збору соціальної інформації виникає необхідність її проаналізувати. Попередні операції здійснюються завдяки елементам статистичного групування, тобто впорядкування емпіричної інформації та складання статистичних таблиць. До найпростішого елемента можна віднести **статистичне групування** отриманих даних у

дослідженні. Здійснюється розподілення сукупності на групи, що об'єднані певними загальними ознаками (приналежність до вікової чи професійної групи, відмінності за статтю, національністю, місцем проживання тощо).

Якщо групування відбувається лише за одним показником (статева принадлежність), це є **просте групування**. Його можна також назвати **статистичним рядком**, у якому отримані результати невпорядковані. Наступна дія – упорядкування або рангування за збільшенням чи зменшенням окремого показника. Якщо підрахувати кількість повторюваності певного показника у впорядкованому рядку, можна отримати **варіаційний рядок**.

Після здійснення простого статистичного групування можна використати **перехресне** або **комбіноване** групування, тобто впорядкування сукупності за двома або більше показниками, які мають взаємозв'язок між собою. Це, зрозуміло, дозволить визначити наявність постійного зв'язку або навіть залежність між запропонованими для аналізу показниками.

Наприклад, розподіливши сукупність матеріалів на менші масиви за статтю, можна їх розрізнити також за віком, освітою, професійною принадлежністю тощо.

Наступний етап – побудова таблиць і графіків (гістограм, полігонів розподілень, матриць кореляції тощо). Правильно складена таблиця дозволяє репрезентувати зібраний матеріал соціологічного дослідження та здійснити аналіз зв'язків між окремими групами показників, відтак – визначити характерні риси та тенденції соціальних процесів, явищ тощо.

Після проведення попереднього статистичного аналізу масиву анкет розпочинається підготовка всього зібраного масиву для опрацювання на комп'ютері. Існують математичні програми для обчислення соціологічної

інформації – ОСА, ОСА-2 та ін. Зазвичай опрацьовуються анкети також і звичайним методом.

Однак потрібно зазначити, що кожне запитання анкети повинно мати систему координат, яку респондент має прочитати і вибрати певну позицію, що відповідає його думці, уявленню, оцінці тощо.

Після проведення опитування потрібно кожен анкету закодувати, надати їй певний математичний індекс. Така процедура потрібна для наступного аналізу відповідей, які можуть відрізнятися залежно від віку, освіти, професії, місця проживання тощо. Тому важливо весь масив анкет розподілити на маленькі масиви, з подальшим аналізом окремо меншого масиву, а потім цілого масиву. При такому підході можна знайти відмінності в оцінках дій та явищ різними групами населення.

Після кодування розпочинають обчислення емпіричної інформації. Спочатку відповідний масив анкет переглядається на надійність інформації та повноту заповнення анкети. Не зовсім заповнені анкети відбирають і їх непотрібно використовувати в статистичному опрацюванні масиву. Часто проводиться “ремонт” вибірки, тобто додатково опитують чи виділяють окремі анкети з наступним аналізом статистичних розподілень у вибірковій сукупності та їхній відповідності генеральній сукупності.

Можна потім провести одномірний або багатомірний аналіз емпіричної інформації. Залежно від об’єму масиву використовується конкретний спосіб аналізу анкет. Можна рахувати окремо два масиви анкет, далі вирахувати відсоток наданих відповідей на питання по кожному масиву, а потім звести в суму результати відповідей по всьому масиву інформації.

Наприклад: усього анкет 400. Заповнили анкети чоловіки та жінки. Ділимо всі анкети (весь масив) на два

менші масиви. Окремо анкети, які заповнили чоловіки, потім анкети, що заповнили жінки.

Потім обчислюємо окремо за виділеними масивами. Після попереднього аналізу масивів зводимо масиви в єдиний, підраховуємо разом, щоб визначити відмінності, виявити тенденцію процесу чи явища.

Після підрахунків створюємо таблиці, які допоможуть більш наочно репрезентувати емпіричну інформацію та впорядкувати її в логічній послідовності.

Отримана сукупна інформація використовується для теоретичного аналізу проблеми. Розподілення відповідей, обчислених у відсотках, створюють можливість зробити попередні висновки та підійти до етапу інтерпретації отриманої інформації.

Матеріали обчислення аналізуються за простим розподілом відповідей на запитання анкети, потім розшукуються відмінності певних чинників, перемінних. Це можуть бути умови, соціально-демографічні характеристики аудиторії чи групи, певна сукупність анкет, що має певну вагу відповідей та значно відрізняється одна від іншої.

Математичний апарат, який використовується для обчислення, може мати різну глибину аналізу. Тому важливо використати на етапі інтерпретації фахівця у сфері математичного аналізу матеріалу або програміста ЕОМ. Це дозволить застосувати більш прогресивні методи математичного аналізу – кореляційний метод, факторний та регресійний аналіз тощо.

Безперечно, використання ЕОМ дозволяє отримати досить високий рівень проведення соціологічного дослідження.

Після проведення статистичної обробки результатів розпочинається найбільш складний та вирішальний етап – процес **теоретичного аналізу** емпіричної інформації.

Цей етап охоплює великий спектр проблем та відповідних методів аналізу.

1. Теоретичне узагальнення про об'єкт дослідження.
2. Визначення валідності гіпотези та її підтвердження або спрощення.
3. Створення теоретичної моделі предмета дослідження.
4. Пошук зв'язків і закономірностей між явищами та процесами.
5. Пріоритетність чинників або змінних, які мають місце у взаємодії.
6. Визначення ієрархії напрямків вирішення проблем та впровадження практичних рекомендацій у соціальну практику.
7. Перевірка отриманих результатів на репрезентативність, надійність і стійкість.

Докладніший зміст етапу теоретичного аналізу пропонується в спеціальній літературі.

Насамкінець потрібно зазначити, що в сучасних умовах соціологічні дослідження та аналіз динамічних процесів перехідного періоду набувають надзвичайно актуального значення. Без поширення і поглиблення соціологічної діяльності, без створення відповідних соціологічних служб, центрів та інших аналітичних агенцій неможливо визначити пріоритети соціальних цілей та зробити соціальне управління ефективним і результативним.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гидденс Э. Социология: учебник 90-х годов. (Реферированное издание). – Челябинск, 1991. – 276 с.
2. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. – М.: Канон, 1995. – 349 с.
3. Захарченко М.В. та інші. Соціологічна думка України. – К., 1996. – 423 с.
4. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження. – К.: Наукова думка, 1996. – 231 с.
5. Попова І.М. Соціологія. Пропедевтичний курс. – К.: Тандем, 1996. – 271 с.
6. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология. – Москва, 1997. – 157 с.
7. Ручка А.О., Танчер В.В. Курс історії теоретичної соціології. – К.: Наукова думка, 1995. – 221 с.
8. Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ століття: Посібник. – К.: Наукова думка, 1995. – 224 с.
9. Смелзер Н. Социология. – М.: Феникс, 1994. – 687 с.
10. Социология. – М.: Мысль, 1990. – 446 с.
11. Соціологія: Конспект лекцій для студентів гуманітарних вузів. – К., 1992. – 176 с.
12. Социология: Наука об обществе: Учебное пособие. – Х., 1996. – 687 с.
13. Социологический справочник. – К., 1990. – 382 с.
14. Тихомирова Є.Б. Основи соціології. – К., 1996. – 310 с.
15. Черниш Н.Й. Соціологія: Курс лекцій. – Львів, 1996. – (6 книг).
16. Шаповал М. Соціологія українського відродження. – Київ: Україна, 1994. – 45 с.
17. Шаповал М. Загальна соціологія. – Київ, 1996. – 376 с.
18. Якуба О.О. Соціологія. – Х.: Константа, 1996. – 191 с.

Додаткова література

1. Ботвинников А.Д. Методы исследования в частных дидактиках. – М., 1964.
2. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований. – М., 1982.
3. Возмитель Ю.В. Формирование и изучение общественного мнения. – М., 1987.
4. Гречихин В.Г. Лекции по методике и технике социологических исследований. – М., 1988.
5. Зборовский Г.Е., Орлов Г.В. Введение в социологию: Учебное пособие. – Екатеринбург, 1992.
6. Запрудский Ю.Г. Социальный конфликт: политологический анализ. – М., 1990.
7. Иванов В.Н. Социология сегодня: опыт и проблемы социологических исследований. – М., 1989.
8. Как провести социологическое исследование. – 2-е изд. – М., 1990.
9. Коренной А.А. Информация и коммуникация. – М., 1986.
10. Методы сбора информации в социологических исследованиях. – М., 1990.
11. Немировский В.Г. Социология личности. Теория и опыт исследования. – Красноярск, 1989.
12. Рабочая книга социолога. – М., 1983.
13. Социологический справочник. – К., 1990.
14. Социология: наука об обществе. – Х., 1996.
15. Словник соціологічних і політологічних термінів. – К., 1993.
16. Піча В.М., Вовканич С.Й., Маковецький В.М. Як підготувати, провести і узагальнити результати соціологічних досліджень. – Львів, 1996. – 34 с.
17. Смелзер Н.Дж. Социология. – М., Наука, 1996.
18. Тэрнэр Дж. Структура социологической теории / Пер. с англ. – М., 1984.

19. Щепанский Ян. Элементарные понятия социологии / Пер. с англ. – М., 1969.
20. Шаповал М. Соціологія українського відродження. – К., 1994.
21. Черниш Н.Й. Соціологія: Курс лекцій. – Львів, 1997.
22. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. – М., 1987.
23. Якуба О.О. Соціологія. – Х., 1998.

Розділ 4
Діагностика соціальних процесів
Додаток 1

КІНЦЕВА ОЦІНКА КУРСУ

1. Позначте, будь ласка, на шкалах

Зміст курсу

1	2	3	4	5	6
добре					погано

Корисність курсу

1	2	3	4	5	6
добре					погано

Подання матеріалу

1	2	3	4	5	6
добре					погано

Задоволення курсом

1	2	3	4	5	6
добре					погано

2. Враження, які я маю про практичні заняття _____

3. Частина занять, яка мені найбільше сподобалася _____

4. Частина занять, яка мені найменше сподобалася _____

5. Частина занять, яку я зможу найбільше використати у своїй роботі _____

6. Частина занять, яку я зможу найменше використати _____

7. Інші коментарі (пропозиції, зауваження тощо) _____

Додаток 2

ПРОГРАМА соціологічного дослідження

1. Методологічна (теоретична) частина
 - 1.1. Обґрунтування актуальності проблеми.
 - 1.2. Визначення теми та завдань дослідження.
 - 1.3. Об'єкт і предмет дослідження.
 - 1.4. Основні поняття дослідження.
 - 1.5. Аналіз зв'язків та залежностей між явищами.
 - 1.6. Формулювання гіпотез дослідження.

2. Методика, техніка і робочий план дослідження
 - 2.1. Визначення базових об'єктів дослідження.
 - 2.2. Аналіз методів емпіричного дослідження.
 - 2.3. Формування вибіркової сукупності.
 - 2.4. Основні принципи збору, аналізу та інтерпретації емпіричної інформації.

3. Організація та проведення дослідження
 - 3.1. Перевірка програми дослідження: репрезентативність, валідність, стійкість і надійність результатів.
 - 3.2. Проведення інструктажу інтерв'юерів.
 - 3.3. Організація пілотажного дослідження.
 - 3.4. Доповнення програми та методики дослідження.
 - 3.5. Збір інформації.
 - 3.6. Обробка емпіричної інформації.
 - 3.7. Теоретична та графічна інтерпретації результатів дослідження.
 - 3.8. Формулювання практичних рекомендацій.
 - 3.9. Упровадження рекомендацій у діяльність соціальних інститутів.

Додаток 3

Робочий план соціологічного дослідження

№ з/п	Етапи дослідження	Відповідальні	Терміни проведення
1	Створення програми дослідження (концепція, методика, інструментарій тощо).		
2	Розгляд програми фахівцями різних сфер (соціологи, психологи, культурологи, економісти, педагоги та ін.)		
3	Побудова вибірки дослідження (обсяг, відбір одиниць спостереження, крок вибірки тощо).		
4	Проведення пілотажного дослідження.		
5	Аналіз і доповнення програми, методики та інструментарію дослідження.		
6	Проведення інструктажу інтерв'юєрів та організація збору емпіричної інформації.		
7	Кодування, групування та рангування емпіричної інформації – первинний аналіз результатів дослідження.		
8	Обробка інформації на ПК, одномірний та багатомірний аналізи, факторний, кластерний, кореляційний аналізи змінних тощо.		
9	Підготовка звіту про проведене соціологічне дослідження.		
10	Формулювання практичних рекомендацій та підготовка результатів дослідження до публікації в засобах масової інформації.		
11	Упровадження результатів дослідження в діяльність соціальних інститутів.		
12	Організація та проведення порівняльних соціологічних досліджень (соціальний моніторинг).		

Додаток 4

ПЛАН заходів для здійснення соціологічного дослідження

1. Призначення керівника дослідження та виконавців (збір, класифікація й обробка емпіричної інформації).
2. Розподіл дослідження на окремі етапи.
3. Встановлення термінів для розробки методик, їхньої апробації в пілотажному дослідженні.
4. Організація тиражування інструментарію дослідження (анкет, експертних листків, протоколів спостереження тощо).
5. Визначення термінів збору емпіричної інформації (початок-кінець) та способів контролю за достовірністю результатів опитування.
6. Визначення місця й термінів математичної обробки (початок-кінець) матеріалів дослідження.
7. Встановлення способів кодування, шифрування емпіричної інформації та обробки на ПК.
8. Визначення форм підсумкових елементів дослідження (звіт, аналітична записка, тези, доповідь тощо).
9. Складання кошторису витрат на проведення соціологічного дослідження.
10. Репрезентація результатів дослідження в засобах масової інформації.

Додаток 5

МАКЕТ

програми соціологічного дослідження

1. Проблемна ситуація

А – практична (соціальна, предметна)

Соціальне протиріччя, яке вимагає цілеспрямованих дій задля його вирішення (зняття). Протиріччя між рівними правами молоді у виборі професії та нерівними соціальними можливостями реалізації цих прав.

Б – наукова (пізнавальна, гносеологічна)

Відсутність теоретичних та емпіричних уявлень про механізми розвитку соціального протиріччя чи способи дії на нього. Відсутність інформації про чинники, які впливають на вибір професії.

2. Дослідницька проблема

Частина чи певний аспект проблемної ситуації, яка вимагає вивчення та аналізу, а також визначення тенденцій розвитку протиріччя (або його окремих частин, елементів). Необхідність отримати надійні емпіричні результати, які свідчать про наявність відмінностей між запитаними, життєвими планами випускників за рівнем їхнього задоволення залежно від соціальних умов.

3. Об'єкт дослідження

Об'єкт дослідження – Об'єктами можуть бути сфера соціальної дійсності, випускники середніх шкіл у яка містить у собі певне ситуації вибору професії та протиріччя або напрямок майбутнього працевлаштування процесу пізнання.

4. Предмет дослідження

Ознаки, певні сторони Співвідношення між пла- об'єкта дослідження, які нами випускників та мож- мають у собі соціальні ливостями їхньої реалізації протиріччя та підлягають в житті. визначенню й аналізу.

5. Мета дослідження

(кінцевий результат наукового аналізу проблеми)

А – Теоретична – опис чи Теоретико-прикладна. пояснення соціального явища. Описати явище (вибір професії), реалізацію потреб, Б – Прикладна – практичні рекомендації щодо вирішення визначити взаємозв'язок із соціального протиріччя. соціальними факторами та розробити рекомендації щодо отримання конкретної професії та умов реального працевлаштування молоді.

6. Завдання дослідження

Проблеми, які повинні бути Визначення міри невідпо- вирішені, щоб досягнути відності мотивації та поведінки мети дослідження. випускників шкіл у реальній ситуації.

Аналіз взаємозв'язку суб'єктивної та об'єктивної інформації у формуванні методології соціологічного дослідження.

Перевірка соціологічної інформації на надійність і стійкість.

Надання практичних рекомендацій щодо вирішення проблеми реальних потреб у фахівцях та їхнього працевлаштування.

7. Інтерпретація основних понять

Це процес, який має характеристики зворотного абстрагування. Проводиться для переходу понятійного апарату (ключових понять) у конкретні емпіричні показники вимірювання.

У поняття “життєві плани” входять судження випускників про майбутню сферу професійної діяльності та способи здобуття професії (навчання, робота, підвищення кваліфікації).

Поняття “випускники школи” об'єднує учнів старших класів з моменту закінчення її класу до ситуації працевлаштування чи навчання у ВНЗ.

Поняття “реалізація планів” розкривається шляхом порівняння реальної сфери праці, професії та способу її отримання з планами в ситуації закінчення школи.

Поняття “потреба у фахівцях” розкриває відповідність кількості робочих місць і випускників вназ конкретної професійної спрямованості.

8. Попередній системний аналіз предмета дослідження

Встановлення взаємозалежності між групами “споріднених” соціальних показників предмета дослідження. Соціальна група – психологічні характеристики – життєві плани – реалізація потенціалу особи.

9. Формулювання гіпотез дослідження

Гіпотеза – обґрунтоване передбачення про структуру соціального об’єкта, певне теоретичне уявлення про характер зв’язків між різними сторонами соціального явища. А – різниця між планами та їхньою реалізацією має надто багато суперечностей. Обґрунтування: плани формуються внаслідок дії школи та сім’ї без урахування реалій життя.

Б – чіткі соціальні орієнтації допоможуть уплинути на зміст життєвих планів і їхнє здійснення.

Обґрунтування: психологічні особливості (здібності, уміння) найбільш детерміновані соціальними умовами та вступають у конфлікт за відсутності умов реалізації.

10. Визначення умов та методів збору, обробки й аналізу соціологічної інформації

Наявність інформації про Методи отримання вихідної специфіку об'єкта дослідження, адекватність методів збору емпіричної інформації (фахівців системи народної освіти, науки, культури та аналізу та інтерпретації ін.), тестування випускників результатів дослідження. Методи отримання вихідної інформації: анкета батьків, опитування експертів (фахівців системи народної освіти, науки, культури та аналізу та інтерпретації ін.), тестування випускників шкіл, ВНЗ, безробітних.

Додаток 6

Соціологічна лабораторія РДГУ

АНКЕТА

“ПРОФЕСІЙНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ВИКЛАДАЧА”

Шановний добродію! Щоб поліпшити навчально-виховний процес, дослідницька група звертається до Вас із проханням відповісти на запитання анкети.

Розраховуючи на толерантність і відвертість у відповідях на запитання анкети, дослідницька група має надію отримати достовірну інформацію, що буде узагальнена й використана з умовою конфіденційності та анонімності.

1. Що, на Ваш погляд, заважає Вам особисто здобути більш ґрунтовні знання з предмета? _____

(Обведіть кружечком усі важливі для Вас варіанти)

1. Великий обсяг навчального матеріалу.
2. Навчальний матеріал подається лише в межах програми.

3. Не враховується рівень знань студентів.
 4. Лекції проводяться не цікаво, формально.
 5. Великі вимоги до студентів.
 6. Семінари проводяться формально, не вимагається самостійності в обговоренні проблем.
 7. Не встигаєте конспектувати на лекції навчальний матеріал.
 8. Високий теоретичний рівень, багато незрозумілого матеріалу.
 9. Практичні заняття проводяться не цікаво, формально.
 10. Брак необхідної літератури в бібліотечі.
 11. Інше, напишіть, будь ласка. _____
-

2. Які причини, на Ваш погляд, найбільше заважають Вам здобути професійні якості й стати фахівцем своєї справи? (Підкресліть усі важливі для Вас варіанти відповіді)

1. Незадовільні умови для самостійної роботи.
2. Недоліки у праці викладачів.
3. Брак вільного часу.
4. Відсутність нових літературних джерел.
5. Незадовільні умови для розширення власної ерудиції.
6. Особисті лінощі.
7. Недоліки з організації навчальної практики.
8. Недостатня кількість професійно зорієнтованих предметів.
9. Неадекватна оцінка викладачами нашого рівня знань, умінь та навиків.

10. Недоліки організації навчального процесу. Які саме? Напишіть, будь ласка. _____

3. Якими джерелами Ви користуєтеся, готуючись до семінарських і практичних, занять? (Підкресліть 3-4 варіанти)

1. Рекомендованою викладачами літературою.
 2. Додатковою літературою на свій вибір.
 3. Своїми конспектами.
 4. Конспектами друзів.
 5. Методичними рекомендаціями, підготовленими викладачами.
 6. Комп'ютером (електронними варіантами лекцій, рефератів тощо).
 7. Аудіотехнікою (платівки, касети, компакт-диски тощо).
 8. Особистою літературою.
 9. Інше, напишіть. _____
-

4. Яка Ваша думка про проведення занять із предмета? _____

1. Знаходжу матеріал курсу корисним для майбутньої кар'єри.
2. Після занять із предмета відчуваю себе краще підготовленим з проблем, які пов'язані з курсом.
3. Відчуваю, що мій інтерес до предмета збільшується.
4. Відчуваю, що мій інтерес до предмета зменшується.
5. Вважаю, що все залишається без змін.

6. Відчуваю велике незадоволення після занять з предмета.

7. Інше, напишіть, будь ласка. _____

5. Яка Ваша оцінка презентації навчальної інформації з предмета в цілому? _____

1. Незадовільна.

2. Задовільна.

3. Важко сказати однозначно.

4. Добре.

5. Відмінно.

6. Якою мірою Ви згодні чи не згодні з наступними характеристиками праці викладача з предмета? _____

	Повністю згоден	Частково згоден	Важко сказати	Більше не згоден, ніж згоден	Повністю не згоден
1	5	4	3	2	1
1. Викладач добре використовує час для проведення занять	5	4	3	2	1
2. Подає матеріал у логічному та організованому порядку	5	4	3	2	1

1	2	3	4	5	6
3. Надає вмілі приклади для більш кращого сприйняття	5	4	3	2	1
4. Викладач завжди добре підготовлений до кожного заняття	5	4	3	2	1
5. Подає матеріал з ентузіазмом	5	4	3	2	1
6. Завжди терплячий до запитань студентів упродовж занять	5	4	3	2	1
7. Мова викладача адекватна для викладення предмета	5	4	3	2	1
8. Пропонує свої міркування в ілюстрації про проблеми	5	4	3	2	1
9. Використовує відповідні технічні засоби навчання	5	4	3	2	1
10. Подає багато матеріалу в наявний час занять	5	4	3	2	1
11. Надто захоплений читанням власного конспекту лекцій	5	4	3	2	1

7. Якою мірою перераховані форми навчальної роботи допомагають Вам оволодіти навчальними матеріалом упродовж вивчення предмета_____

	Допома- гають повністю	Частково допома- гають	Не допома- гають	Важко сказати напевно
1	2	3	4	5
1. Написання есе, контрольних робіт	4	3	2	1
2. Опитування на заняттях	4	3	2	1
3. Особисті вступи на заняттях	4	3	2	1
4. Тестування рівня знань	4	3	2	1
5. Опитування на лекціях	4	3	2	1
6. Написання рефератів	4	3	2	1
7. Курсові роботи	4	3	2	1
8. Кваліфікаційні роботи	4	3	2	1
9. Дипломні роботи	4	3	2	1
10. Роботи аналітичного характеру (соціологічні дослідження, інші види наукового пошуку)	4	3	2	1
11. Заліки, іспити	4	3	2	1
12. Робота в бібліотеці	4	3	2	1
13. Самостійна робота вдома	4	3	2	1

1	2	3	4	5
14. Науково-дослідна робота	4	3	2	1
15. Навчання за кордоном (відповідно до програми обміну)	4	3	2	1
16. Спілкування з викладачами внз	4	3	2	1
17. Консультації викладачів перед заліками та іспитами	4	3	2	1
18. Участь у науково-практичних і теоретичних конференціях	4	3	2	1

8. Дайте, будь ласка, оцінку наступним рисам, які були презентовані викладачем з курсу за 5-ти бальною шкалою.

1. Енергійність, ентузіазм. _____
2. Уміння аргументовано переконувати. _____
3. Вимогливість до себе. _____
4. Ініціативність. _____
5. Вимогливість до студентів. _____
6. Творча фантазія. _____
7. Незалежність суджень. _____
8. Демократичність. _____
9. Самокритичність. _____
10. Інтелігентність. _____
11. Новаторство. _____
12. Широта поглядів, ерудованість. _____
13. Обов'язковість. _____
14. Компетентність. _____
15. Поверховість суджень. _____

16. Романтизм. _____
17. Прагматизм. _____

9. Які риси характеру, на Ваш погляд, найбільш притаманні викладачам нашого ВНЗ? Напишіть. _____

10. Надайте, будь ласка, оцінку рисам, які притаманні викладачу предмета _____ за 5-тибальною шкалою.

1. Комунікабельність.
2. Почуття гумору.
3. Інтелігентність.
4. Мудрість.
5. Людяність.
6. Чесність.
7. Наполегливість.
8. Працьовитість.
9. Емоційність.
10. Вимогливість.
11. Романтизм.
12. Авторитаризм.
13. Акуратність.
14. Ерудованість.
15. Обережність суджень.
16. Політична заангажованість.

11. Тепер декілька запитань щодо методики викладання предмета _____

(Підкресліть, будь ласка, варіанти, які мають місце у викладанні предмета _____)

1. Важкий, не зрозумілий стиль викладу навчального матеріалу.
2. Недостатня компетентність у проблемах викладання
3. У матеріалі занять мало новизни та проблемності.
4. Непослідовність викладу матеріалу, важко відділити головне від другорядного.
5. Некритичність мислення.
6. Забагато теорії, мало практичних порад.
7. Неприйнятна манера викладання (чванливість, зверхність тощо).
8. Надто швидкий темп мови.
9. Низький рівень взаємозв'язку з аудиторією студентів.
10. Емоційність, виразність, захопленість.
11. Ерудованість, широта поглядів.
12. Неуважність до власної зовнішності.
13. Акуратність, інтелігентність.
14. Аргументованість основних думок і поглядів.
15. Наявність штучної дистанції між викладачем та студентами.
16. Нецікава манера читання лекційного матеріалу.
17. Жорстка манера викладання.

12. Якою мірою Ви використовуєте джерела, підготовлені викладачами ВНЗ для підготовки до семінарських та практичних занять (методичні посібники, розробки, рекомендації тощо)?

1. Досить часто.
 2. Інколи.
 3. Дуже рідко.
 4. Не користуюсь.
 5. Не знаю про їхнє існування.
13. Ваша стаття? 1– чоловіча. 2 – жіноча.
14. Ваші прохання до ректорату вnz. _____

Щиро дякуємо за допомогу!

Додаток 7

АНКЕТА

“ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ДЕКАНАТУ”

Шановний добродію (добродійко)!

Щоб вивчити проблеми навчально-виховного процесу на факультеті _____, дослідницька група звертається до Вас із проханням відповісти на запитання анкети.

Анкета анонімна, Ваші відповіді будуть узагальнені разом з відповідями інших студентів, тому розраховуємо на відвертість і принциповість.

Заздалегідь дякуємо за допомогу в дослідженні!

1. Що, на Ваш погляд, потрібно зробити, щоб здобути ґрунтовні знання, уміння та навички за час навчання в університеті? (Підкресліть усі важливі для Вас варіанти відповіді)

1. Збільшити кількість предметів з фаху _____

2. Зменшити кількість предметів для вивчення _____

3. Збільшити кількість навчальних годин з предметів:
 1. _____
 2. _____
 3. _____
 4. _____
 5. _____
4. Зменшити кількість навчальних годин з предметів:
 1. _____
 2. _____
 3. _____
 4. _____
 5. _____
5. Збільшити кількість семінарів та практичних занять з предметів:
 1. _____
 2. _____
 3. _____
 4. _____
 5. _____
6. Збільшити кількість годин для вивчення комп'ютера та програмного забезпечення.

7. Розширити асортимент літератури в бібліотеці.
8. Змінити послідовність предметів у розкладі
9. Зробити більш-менш постійний розклад навчальних занять.
10. Що ще? Напишіть, будь ласка. _____

2. Як би Ви оцінили морально-психологічний клімат (атмосферу) в університеті?

1. Відносини між студентами й викладачами побудовані на засадах принциповості та вимогливості.
2. Відносини між студентами й викладачами побудовані на засадах поблажливості та недостатньої вимогливості.
3. Відносини мають характер “практичної спрямованості”.
4. Інше, напишіть, будь ласка. _____

3. Якщо говорити про відносини між студентами й викладачами факультету _____,

як би Ви їх оцінили? (Тільки одна відповідь)

1. Відносини “байдужі” та невизначені.

2. Відносини напружені (подекуди загострені).

3. Відносини дружні та довірливі.

4. Важко сказати однозначно.

4. **У цілому оцініть, будь ласка, атмосферу на факультеті** _____

за 5-бальною шкалою (5 – найвища, 4, 3, 2, 1 – найменша)

5 балів;

4 бали;

3 бали;

2 бали;

1 бал. (Підкресліть оцінку)

5. **У цілому оцініть роботу деканату факультету**

_____ за 5-бальною шкалою:

5 балів;

4 бали;

3 бали;

2 бали;

1 бал. (Підкресліть, будь ласка, одну з оцінок)

6. **Як би Ви оцінили роботу декана факультету**

5 балів;

4 бали;

3 бали;

2 бали;

1 бал. (Підкресліть оцінку)

7. **Якою мірою Ви задоволені розкладом занять на факультеті** _____

5 балів;

4 бали;

3 бали;

2 бали;

1 бал. (Підкресліть оцінку)

8. **Що, на Вашу думку, потрібно зробити на факультеті для вивчення громадської думки студентів?** _____

1. Збільшити кількість зустрічей декана факультету зі студентами.
2. Частіше проводити соціологічні опитування в студентському середовищі.
3. Влаштувати “круглий стіл” для викладачів та студентів факультету.
4. Збільшити кількість відвідувань деканом факультету студентських гуртожитків.
5. Запровадити практику проведення зустрічей викладачів зі студентами в гуртожитку у вечірній час.
6. Проводити засідання кафедр факультету, методичних рад факультету разом зі студентами.

7. Зробити постійно діючу виставку публікацій викладачів факультету для студентів у науковій бібліотеці університету.
8. Удосконалити рейтингову систему оцінок знань студентів.
9. Що ще? Напишіть, будь ласка. _____

9. Якою мірою Ви задоволені вирішенням особистих проблем після відвідування деканату

_____?

1. Усі проблеми особистого характеру вирішуються оперативно й результативно.
2. З вирішенням власних проблем декан просить певний час зачекати.
3. На Вашу думку, проблеми вирішуються досить повільно та мало ефективно.
4. Ви не зверталися в деканат.

10. Кого б Ви запропонували із середовища студентів для створення “громадського студентського деканату”, щоб розбудувати студентське самоврядування у Вашому виз

_____?

11. **Якою мірою Ви задоволені роботою деканату?**

1. Дуже задоволений.
2. Задоволений.
3. Не зовсім задоволений.
4. Не задоволений.
5. Важко сказати однозначно.

12. **Ваші пропозиції, прохання до дослідницької групи:**

13. **Ваша стать?**

1. Чоловіча.
2. Жіноча.

14. **Ваші прохання до працівників деканату**_____

Щиро дякуємо за допомогу!

Додаток 8

Інститут соціальних досліджень Національного університету «Острозька академія»

Шановний добродію (добродійко)!

Щоб вивчити запити, потреби й інтереси жителів регіону, дослідницька група звертається до Вас із проханням відповісти на запитання анкети. Ваші відповіді будуть узагальнені разом з відповідями інших респондентів, тому розраховуємо на Вашу відвертість і принциповість.

Варіант, який відповідає Вашій думці, обведіть кружечком або запишіть інший варіант у залишеному для цього місці.

Дослідження має конфіденційний характер, результати не розголошуватимуться. *Заздалегідь дякуємо Вам за допомогу в дослідженні!*

1. **Які проблеми Вас найбільше турбують сьогодні?**
(Зазначте, будь ласка, не менше 3 найбільш важливих проблем)

1. Безробіття та його наслідки.
2. Заборгованість із виплати пенсій, стипендій, допомоги.
3. Корупція.
4. Алкоголізм та наркоманія.
5. Злочинність.
6. Криза моралі й культури.
7. Заборгованість із виплати заробітної плати працівникам виробничої сфери.
8. Умови для фізичного та культурного розвитку дітей і молоді.
9. Проблеми працевлаштування.
10. Проблеми молодіжного дозвілля.
11. Інші, напишіть, будь ласка. _____

2. **Хто, на Вашу думку, з посадових осіб користується найбільшим авторитетом серед жителів Вашого міста (виберіть, будь ласка, 3 особи)?**

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

3. **Якби президентські вибори були б найближчої неділі й до бюлетня для голосування були включені ці кандидати, за кого Ви проголосували б? (Будь ласка, лише один вибір)**

1. Вітренко Наталія.
2. Кінах Анатолій.
3. Кучма Леонід.
4. Мороз Олександр.
5. Симоненко Петро.
6. Ющенко Віктор.
7. Янукович Віктор.
8. _____
9. _____
10. _____

4. **Хто, на Вашу думку, переможе на президентських виборах у цьому році ? (Виберіть, будь ласка, лише одну відповідь)**

1. Вітренко Наталія.
2. Кінах Анатолій.
3. Кучма Леонід.
4. Мороз Олександр.
5. Симоненко Петро.

6. Ющенко Віктор.
 7. Янукович Віктор.
 8. Важко сказати.
5. **Як Ви вважаєте, хто з названих кандидатів буде використовувати фальсифікації результатів виборів Президента України?**
1. Вітренко Н.
 2. Кінах А.
 3. Кучма Л.
 4. Мороз О.
 5. Симоненко П.
 6. Ющенко В.
 7. Янукович В.
 8. _____
6. **Якщо в бюлетні для голосування в другому турі залишилися б тільки Віктор Ющенко і Петро Симоненко і вибори були сьогодні, то як би Ви вчинили в цьому випадку?**
1. Проголосуєте за В. Ющенка.
 2. Проголосуєте за П. Симоненка.
 3. Проголосуєте проти обох.
 4. Не будете брати участь у виборах.
 5. Важко сказати однозначно.
7. **Якщо в бюлетні для голосування в другому турі залишилися б тільки Віктор Ющенко і Віктор Янукович і вибори були б сьогодні, як би Ви вчинили в цьому випадку?**
1. Проголосуєте за В. Ющенка.
 2. Проголосуєте за В. Януковича.
 3. Проголосуєте проти обох.

4. Не будете брати участі у виборах.
8. **На Вашу думку, за кого з кандидатів у президенти України проголосує більшість Ваших знайомих і родичів?**
1. Вітренко Н.
 2. Кінах А.
 3. Кучма Л.
 4. Мороз О.
 5. Симоненко П.
 6. Ющенко В.
 7. Янукович В.
 8. Інший _____
9. **Які засоби інформування, на Вашу думку, використовує визначений Вами кандидат більш успішно у Вашому місті?**
1. Друковані засоби (газети, журнали тощо). _____
 2. Листівки, буклети.
 3. Радіомовлення. _____
 4. Телебачення. _____
 5. Особисті зустрічі. _____
 6. Інше. _____
10. **Які проблеми, на Вашу думку, турбують молодь міста?**
1. Проблеми працевлаштування.
 2. Отримання професійної освіти.
 3. Проблеми наркоманії.
 4. Дозвілля молоді.
 5. Проблеми безробіття.
 6. Питання політики.

7. Проблеми екології.
8. Загроза від будівництва додаткових реакторів.
9. Відсутність можливостей самореалізації.
10. Проблеми створення сім'ї.
11. Які ще? Напишіть, будь ласка. _____

11. **Якому кандидатові на президентських виборах, на Вашу думку, надасть перевагу молодь міста? Запишіть:** _____

12. **Ваша стать?**

- 1 – чоловіча;
- 2 – жіноча.

13. **Скільки Вам років Вам уже виповнилося _____?**

14. **Який Ваш соціальний статус?**

1. Державний службовець.
2. Робітник.
3. Домогосподарка.
4. Пенсіонер.
5. Працівник _____ галузі.
6. Фермер.
7. Військовослужбовець.
9. Студент.
10. Безробітний.
11. Підприємець.
11. Інша _____ галузь.

15. **Яка у Вас освіта?**

1. Початкова, неповна середня.
2. Середня загальна.
3. Середня спеціальна.

4. Незакінчена вища / Вища.
16. **Чи брали Ви участь у соціологічних опитуваннях?**
1. Так.
 2. Ні.
17. **Чи довіряєте Ви результатам соціологічних опитувань щодо визначеного в них рейтингу політичних лідерів?**
1. Довіряєте повністю.
 2. Частково довіряєте.
 3. Частково не довіряєте.
 4. Не довіряєте повністю.
 5. Важко сказати однозначно.
18. **Ваші пропозиції адміністрації міста щодо вирішення проблем міста.** _____

Щиро дякуємо за допомогу в дослідженні!

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Антология русской классической социологии / Под ред. Д.С. Клементьсва, Л.Н. Панковой. – М.: МГУ, 1995.
2. Американская социология: Учебник / Под ред. В.И. Добренькова. – М.: МГУ, 1994.
3. Американская социологическая мысль: Хрестоматия / Под ред. В.И. Добренькова. – М.: МГУ, 1994.
4. Арон Раймон. Этапы развития социологической мысли. – М., 1993.
5. Антонов А.И., Медков В.М. Социология семьи. – М., 1996.
6. Андреева Г.М. Социальная психология. – М., 1995.
7. Андреев С.С. Общая социология. – М.: Луч, 1997. – Ч. 1.
8. Батыгин Г.С. Лекции по методологии социологических исследований. – М., 1995.
9. Барзгова Е.С. Американская социология. Традиции и современность: Курс лекций. – Екатеринбург-Бишкек, 1997.
10. Бехтерев В.М. Избранные работы по социальной психологии. – М., 1994.
11. Библиографические базы знаний по социальным и гуманитарным наукам: Справочник / Сост. Бабенко В.Н., Шемберко Л.В. – М.: Изд. РАН, Ин-т научн. информ. по общест. наукам, 1996.
12. Богут И.И., Демин В.И., Юшкова С.А. Социология: социологические исследования: основные понятия и методы. – Раздел II: Учеб. пособие для студентов вузов. – М., 1995.
13. Бурдье Пьер. Социология политики. – М., 1993.
14. Введение в практическую социальную психологию. – М., 1996.
15. Введение в социологию международных отношений. – М., 1992.

16. Ведерников В.М. Военная социология: вопросы теории, методологии, истории и практики. – М., 1994.
17. Виноградов В.Д. Головин Н.А. Политическая социология: Учеб. пособие. – СПб., 1997.
18. Гараджа Б.И. Социология религии. – М., 1994.
19. Гидденс Энтони. Социология: Учебник 90-х годов: реферат. – Челябинск, 1991.
20. Голосенко И.А. Социологическая литература России второй половины XIX начала XX в. – М., 1994.
21. Голосенко И.А., Козловский В.В. История русской социологии XIX - XX в. – М., 1995.
22. Громов И., Мацкевич А., Семенов В. Западная социология: Учеб. пособие. – СПб., 1997.
23. Гофман А.Б. Семь лекций по истории социологии. – М., 1995.
24. Гречихин В.Г. Лекции по методике и технике социологических исследований. – М., 1988.
25. Губина С.А. Автобиография как метод самоанализа и познания общества: Учеб. пособие. – М.: Изд. Рос. химико-технологического университета, 1996.
26. Дряхлов Н.И. Социология труда. – М.: МГУ, 1993.
27. Зборовский Г.Е., Орлов Г.П. Введение в социологию. – Екатеринбург, 1992.
28. Западно-Европейская социология XIX века: Учеб. пособие для вузов / Под ред. Добренкова В.И., – М., 1996.
29. Зборовский Г.Е. Социология образования: В 2-х ч. – Екатеринбург, 1993.
30. Зборовский Г.Е., Орлов Г.П. Социология. – М., 1995.
31. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта. Россия на путях преодоления кризиса. – 2-е изд. – М., 1995.
32. Ионин Л.Г. Социология культуры: Учеб. пособие. – М., 1996.

33. История социологии / Под общ. ред. А.Н. Елсукова и др. – Минск, 1993.
34. История теоретической социологии. – М., 1995.
35. Иванов В. Социальные технологии в современном мире. – 2-е изд., – М, Славянский диалог, 1996.
36. Кареев Н.И. Общие основы социологии. – СПб., 1991.
37. Капитонов Э.А. История социологии. – Ростов-на-Дону, 1993.
38. Капитонов Э.А. Социология XX века. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.
39. Ковалевский М.М. Социология. – СПб., 1990.
40. Комаров М.С. Введение в социологию. – М., 1995.
41. Кравченко С.А., Мнацаканян М.О., Покровский Н.Е. Социология: парадигмы и темы: Учебник. – М., 1997.
42. Кравченко А.И. Введение в социологию. – М., 1994.
43. Кравченко А.И. Прикладная социология и менеджмент. – М.: МГУ, 1995.
44. Кравченко А.И. Социология: Справочное пособие. – М.: Московский лицей, 1996.
45. Кравченко А.И. Основы социологии: Метод. пособие для преподавателей средних специальных учебных заведений. – М.: Академия, 1997.
46. Кравченко А.И. Комплект учебно-методических пособий. – М.: Академия, 1997.
47. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д.М. Гвишиани, Н.И. Лапина. – М., 1988.
48. Лукьянов В. Г., Урсу И.С. Социология: Учеб. пособие. – СПб., 1994.
49. Майерс Д. Социальная психология: Учеб. пособие для вузов. – СПб, 1997.
50. Маркович Д. Общая социология. – Ростов-на-Дону, 1993.
51. Макарович В.Н. Игровые методы в социологии: теории и алгоритмы. – М., МГУ, 1994.

52. Медушевский А.Н. История русской социологии. – М.: Высшая школа, 1993.
53. Мескон М., Альберт М., Хсдоури Ф. Основы менеджмента. – М., 1995.
54. Методика проведения социологических исследований: Учеб. пособие для студентов и практических работников учреждений культуры / Сост. Колеошкина Н.Ф. – Смоленск, 1996.
55. Монсон Пьер. Современная западная социология: теории, традиции, перспективы. – СПб., 1992.
56. Молевич Е.Ф. Общая социология: Учеб. пособие для студентов гуманитарных специальностей. – Самара: Изд. Самарского университета, 1997. – С. 1-2.
57. Немировский В. Основы теоретической социологии: Учеб. пособие. – Красноярск, 1994.
58. Новикова С.С. История развития социологии в России. – Москва-Воронеж, 1996.
59. Новое в социальной практике / Отв. ред. С.Н. Железко. – М., 1996.
60. Ноэль Элизабет. Массовые опросы: введение в методику демоскопии. – М., 1993.
61. Основы социологии: Пособие для преподавателей и студентов / Под ред. Целищева Н.Н. – Екатеринбург, 1993.
62. Основы социологии: Курс лекций / Под ред. А.К. Эфендиева. – М., Знание, 1993.
63. Основы прикладной социологии: Учебник для вузов / Под ред. Шереги Ф.Э., Горшкова М.К. – М., 1995. – Т. 1,2.
64. Очерки по истории теоретической социологии XIX в. / Отв. ред. Ю.Н. Давыдов, – М., 1994.
65. Плотинский Ю.М. Визуальная информация: Учеб. пособие. – М.: МГУ, 1994.
66. Политическая социология: Конспекты лекций / Под ред. Н.Ф. Карпенко. – Киев, 1991.

67. Практикум по социологии / Под ред. И.М. Слепенкова, Н.И. Дряклова и др. – М.: МГУ, 1992.
68. Предвечный Г.П. Общая социология. – Ростов-на-Дону, 1992.
69. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология. – Воронеж, 1994.
70. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология менеджмента. – Воронеж, 1995.
71. Резник Ю.М. Введение в изучение социальной антропологии: Учебно-метод. пособие. – М., 1997.
72. Россия в зеркале реформ: Хрестоматия по социологии современного российского общества / Под ред. М.К. Горшкова и др – М., 1995.
73. Руткевич М.Н. Макросоциология: Методологические очерки. – М., 1995.
74. Саймон А.Герберт, Смитбург У.Дональд, Томпсон А.Виктор. Менеджмент в организациях. – М., 1995.
75. Семья на пороге третьего тысячелетия. – М., 1995.
76. Слепенков И.М. Аверин Ю.Н. Основы теории социального управления: Учеб.пособие для вузов. – М., 1990.
77. Словарь-справочник по социологии и политологии / Под ред. Тадевосяна Э.В. – М.: Знание, 1996.
78. Смелзер Нейл. Социология. – М., 1994.
79. Соколова Г.Н. Экономическая социология. – Минск, 1995.
80. Современная зарубежная социология (70-80-е годы): Реферативный сборник. – М., 1993.
81. Современная западная социология: Словарь. – М., 1990.
82. Современная американская социология. – М., 1994.
83. Социальная инженерия: Сборник трудов семинара / Под ред. Ю.М. Резника, В.В. Щербины. – М.: Изд. Московского гос. социального университета, 1996.

84. Социальная инженерия: В 2-х ч. – Ч. 1. Теоретико-методологические проблемы / Под общей ред. Ю.М. Резника, В.В. Щербины. – М., 1994.
85. Социология / Под общей ред. Э.В. Тадевосяна. – М., Знание, 1995.
86. Социология. Реферативный сборник / Сост. И.П. Яковлев. – СПб., 1993.
87. Социология: Практикум / Отв. ред. А.В. Миронов, Р.И. Руденко. – М., 1993.
88. Социология. Хрестоматия / Отв.ред. О.Н. Козлова. – М., 1993.
89. Социология в России XIX - начале XX веков. История социологии. Социологическое образование: Учеб. пособие / Под ред. В.И. Добренькова – М., 1997.
90. Социология. Энциклопедический словарь. – М., 1996.
91. Социология. Материалы к лекциям / Под ред. Клементьева Д.С. – М.: МГУ, 1997.
92. Социология студенту в вопросах и ответах / Под ред. Е.А. Ануфриева, В.М. Димова. – М.: МГУ, 1992.
93. Социология: Учебник / Под ред. Осипова Г.В. – М., 1995.
94. Социология в России / Под ред. Ядова В.А. – М.: Изд-во на Воробьевых, 1996.
95. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1993.
96. Сорокин П.А. Система социологии: В 2-х т. – М., 1993.
97. Сорокин Питирим. Общеизвестный учебник по социологии. Статьи разных лет. – М., 1994.
98. Сорокин П. Социологические теории современности. – М., 1992.
99. Социология. Словарь-справочник в 4-х частях / Отв. ред. Г.В. Осипов. – М.: Т.1-2 1990; Т.3-4 1991.
100. Социология: наука об обществе / Под ред. В.П. Андрущенко, Н.И. Горлача. – Харьков, 1996.

101. Социология современности: Курс лекций для вузов / Под ред. Магомедова К.О. – М.: Моск. гос. академия приборостроения и информатики, 1996.
102. Социология: Курс лекций / Под ред. Миронова А.В. – М.: Изд. Социально-политического журнала, 1996.
103. Социология: парадигмы и темы: Учебник / Под общей ред. Кравченко С.А. – М.: Анкил, 1997.
104. Социология. Фундаментальный курс. Книга авторизованного изложения / Ганжин В.Т., Гусев М.М. – М.: Изд. Моск. экстерного гуманит. ун-та, 1993.
105. Социальное управление. Словарь. – М.: МГУ, 1994.
106. Социальная стратификация: Сборник. – Вып. 1, 2, 3. РАН. – М., 1992.
107. Сравнительная социология. Избранные переводы. – М.: Академия, 1995.
108. Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия / Отв.ред. Добренъков В.И. – М., 1994.
109. Толстова Ю.Н. Модели и методы анализа данных социологических исследований: Учеб.пособие для студентов специальностей “Социология”. – М.: ГАУ, 1996.
110. Тощенко Ж. Г. Социология: Общий курс. – М., 1994.
111. Трансформация социальной структуры и стратификация российского общества. РАН. Институт социологии. – М., 1996.
112. Тулина Н.В. Семья и общество: от конфликта к гармонии: Учебн.пособие. – М.: МГУ, 1994.
113. Фролов С.С. Социология: Учебник для вузов. – М.: Логос, 1997.
114. Фролов С.С. Основы социологии. – М.: Юрист, 1997.
115. Халиков М.С., Степанов В.Е. Учебно-методическое пособие к практическим занятиям по социологии: В 4-х частях. – М.: Министерство транспорта РФ, 1995.

116. Халипов В.Ф., Лисиненко И.В. Социология предпринимательства. – М.: Луч, 1996.
117. Харчева В. Основы социологии: Учебно-метод. пособие. – М.: Логос, 1997.
118. Хвостов В.М. Основы социологии. – М., 1990.
119. Хвостов В.М. Социология. В 2-х т. – Спб., 1997.
120. Цыганков П.А. Политическая социология международных отношений: Учеб. пособие. – М.: Радикс, 1994.
121. Шварценберг Роже Жерар. Политическая социология. В 3-х ч. – М., 1992.
122. Шимин Н.Д. Социально-философские проблемы семьи: Учеб. пособие. – Воронеж: Изд. Воронежской гос. тех. академии, 1996.
123. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. – Саратов: Саратовский университет, 1995.
124. Якуба Е.А. Социология: Учеб. пособие для студентов. – Харьков: Константа, 1996.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні передумови становлення соціології як науки	9
1.1. Тематичний план курсу “Соціологія-1”	9
1.2. Тематичний план курсу “Соціологія-2”	12
1.3. Робоча програма курсу “Соціологія-1”	15
1.4. Робоча програма курсу “Соціологія-2”	27
1.5. Проблемні питання з курсу “Соціологія-1”	37
1.6. Проблемні питання з курсу “Соціологія” (заочний факультет)	39
1.7. Іспитові завдання з предмета “Соціологія”	40
1.8. Тематика факультативів та спецсеминарів з курсу “Соціологія”	43
1.9. Структура звіту про результати соціологічного дослідження	44
1.10. Список основних підручників та посібників з предмета „Соціологія”	46
Розділ 2. Методичні аспекти соціології	58
2.1. Спецкурс „Методика проведення соціологічного дослідження”	58
2.2. Тематичний план навчального курсу “Методика проведення соціологічного дослідження”	59
2.3. Тематика соціологічних досліджень з курсу “Методика проведення соціологічного дослідження”	76
2.4. Спецкурс „Контент-аналіз діяльності засобів масової інформації”	78
2.5. Робоча програма курсу “Контент-аналіз діяльності засобів масової інформації”	80

2.6. Питання для іспитового випробування зі спецкурсу “Контент-аналіз діяльності засобів масової інформації”	90
2.7. Структура звіту щодо діяльності засобів масової інформації (результати контент-аналізу)	92

Розділ 3. Технологія проведення

соціологічного дослідження	96
3.1. Програма соціологічного дослідження	96
3.2. Методологічна частина програми	98
3.3. Методи термінологічного аналізу	101
3.4. Методика аналізу понятійного апарату	105
3.5. Етапи і методика аналізу операцій та понять	106
3.6. Процедурна частина програми (техніка та робочий план дослідження)	112
3.7. Вивчення документів	116
3.8. Контент-аналіз документальних джерел	117
3.9. Вимірювання та кодування	121
3.10. Спостереження як метод соціологічного дослідження	123
3.11. Опитування в соціологічному дослідженні (анкетування, інтерв'ю)	125
3.12. Структура анкети	127
3.13. Інтерв'ю	132
3.14. Фокусоване групове інтерв'ю	133
3.15. Метод експертних оцінок	136
3.16. Методика вибірки в соціологічному дослідженні	137
3.16.1. Види вибірових досліджень	137
3.16.2. Імовірні вибірові дослідження	138
3.16.3. Територіальна вибірка	141
3.17.1. Аналіз соціологічної інформації	149
3.17.2. Шкала назв (номінальна шкала)	151
3.17.3. Шкала порядку	151

3.17.4. Метод експертних оцінок	153
3.17.5. Метод “сумарних” оцінок	153
3.17.6. Шкалограмний аналіз	153
3.18. Статистична обробка результатів дослідження	153
Розділ 4. Діагностика соціальних процесів	161
Додаток 1	
Кінцева оцінка курсу	161
Додаток 2	
Програма соціологічного дослідження	163
Додаток 3	
Робочий план соціологічного дослідження	164
Додаток 4	
План заходів для здійснення соціологічного дослідження	165
Додаток 5	
Макет програми соціологічного дослідження	166
Додаток 6	
Анкета “Професійний та психологічний портрет викладача”	170
Додаток 7	
Анкета “Оцінка діяльності деканату”	179
Додаток 8	
Інститут соціальних досліджень Національного університету “Острозька академія”	186
Рекомендована література	192

Навчальне видання

**СОЦІОЛОГІЯ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ**

Навчально-методичний посібник
для студентів гуманітарних університетів

*Автор: **В.В. Вербець***

*Відповідальний за випуск: **С.С. Троян***

*Комп'ютерна верстка та макет: **Л.Федорук***

Підписано до друку 3.05.2004 р.
Папір офсет. Формат 60/84 1/16.
Ум. др. арк. 6,3.
Тираж 300. Зам. № 39/2.

Редакційно-видавничий відділ
Рівненського державного гуманітарного університету
33028, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12